ION CONEA

GEOGRAFIE ȘI ISTORIE ROMÂNEASCĂ

COLECȚIA „LUCEAFĂRUL"

www.dacoromanica.ro

ION CONEA

GEOGRAFIE ȘI ISTORIE ROMÂNEASCĂ

COLECȚIA „LUCEAFĂRUL"

www.dacoromanica.ro

Dedic această carte, în care am pus inimă, ardeleanului cu inimă mare Dr. Camil Manuila, care vizitând cetăţile dace din munţii Streiului — grandioasă îngemănare de geografie şi istorie autochtonă — a cerut să fie trecută asupră-i desgroparea integrală a uneia din ele: cetatea muntelui Piatra-Roşie.

www.dacoromanica.ro

Am crezut că pot intitula paginile care urmează — şi cititorul, parcurgându-le, va vedea dacă am sau nu dreptate — astfel: Geografie şi istorie românească. *Sunt mici studii, articole şi conferinţe mai vechi, apărute în: „Rânduiala", „Buletinul S. R. R. de Geografie", „Sociologie Românească", „Revista Fundaţiilor Regale", vol. festiv, „Oltenia" (1943), etc.*

De un singur lucru îmi pare rău: că, în împrejurările şi condiţiile în care au fost adunate şi tipărite laolaltă (între Aprilie-Iulie 1944, la Imprimeriile „Dacia-Traiană", lovite ele însăle de unul din bombardamente), aceste pagini apar fără schiţele de hartă şi fără fotografiile care le-au însoţit aiurea; şi aceasta, din pricină că toate clişeele lor, împreună cu altele multe încă, au pierit: biete victime nevinovate ale bombardamentului aliat din 4 Aprilie 1944.

Iar capitolele volumului e oarecum firesc să fie inegale: unul din ele a fost scris acuma şaptesprezece ani, un altul acuma cinci luni.

ION CONEA

www.dacoromanica.ro

SPAŢIUL GEOGRAFIC ROMÂNESC

Spaţiul geografic românesc este o unitate gegrafică naturală, mărginită de hotare precise: de şesul inundabil al râului din vest în acea parte, de valea adâncă a Nistrului spre est, de apa Ceremuşului la nord, de marea apă a Dunării la sud. In plus, spaţiul geografic românesc închide, în virtutea nu numai a unei *legi* geopolitice, ci şi în virtutea chiar a plăsmuirii lui geofizice, ca şi, în plus, a unei confirmări geoistorice asupra căreia nu e nicio nevoie să insistăm, şi acea peninsulă dintre Dunărea inferioară şi ţărmul mării, care este şi se chiamă *Dobrogea* 1). Considerat în aceste

---

1) E mult de când istoricul german Julius Jung a făcut o observaţie, pe care e de mirare că istoricii noştri n'au subliniat-o îndeajuns dacă pacea dintre Romani şi Daci, după primul război dintre aceştia, n'a putut dura, e şi pentrucă Traian refuza lui Decebal legătura liberă şi permanentă a Daciei carpatice cu ţărmul Euxin. Dobrogea *este o împlinire* firească — geografică, istorică şi politică deopotrivă — a medaliei terestre dintre cele trei mari râuri amintite. Dobrogea îndeplineşte o funcţie pe cât de naturală, pe atât de necesară în cadrul spaţiului nostru geografic. Laterală şi, deci, fără mare importanţă pentru alţii, ea este de o importanţă de-a-dreptul vitală pentru statul românesc: faţada noastră de respiraţie şi contact cu *marea.*

www.dacoromanica.ro

limite, spaţiul geografic românesc închide o suprafaţă cât a Italiei sau cât aceea a Angliei cu Irlanda la un loc; e depăşit ca întindere doar de trei alte spaţii geografice naţionale ale Europei propriu zise şi ar putea închide, între hotarele lui, laolaltă, spaţiile geografice bulgar, portughez, elveţian, belgian şi olandez. Hotar natural evident îi era , mai ales până nu de mult, amintita luncă inundabilă — o imensă zonă de mlaştini, de zăvoaie şi de braţe de râu, moarte sau vii, secată şi fertilizată abia în ultimul secol, şi care separa, înnainte vreme, ca un adevărat braţ de mare — lung, în timpul revărsărilor de ape, de peste 500 de km. şi larg pe alocuri de 50 de km. — Ungaria Panonică de ţara de munţi şi podişuri acoperite cu păduri a Transilvaniei. Cu digurile, pe care vecinii noştri din acea parte le-au construit spre a însănătoşi acest ţinut bolnav, s'ar putea uni, afirmă ei, cele două ţărmuri ale Atlanticului. Prin această largă zonă pustie — scrie un geograf german mort de curând—Dacia şi Panonia s'au învecinat multă vreme ca două lumi deosebite. Dincoace de zona pustie şi inundabilă începea pădurea submunţilor şi munţilor Apuseni : Silvania, pentru ca, dincoace şi de aceasta, să se întindă podişul *Trans*-Silvaniei. Dar şi în răsărit situaţia este nu mai puţin clară : apa Nistrului, considerată de geografi drept ultima apă carpatică a continentului, este cu atât mai

www.dacoromanica.ro

mult ultima *noastră* apă şi, deci *hotarul* nostru în acea parte. In cea mai mare parte din cursul ei, valea Nistrului se prezintă ca un imens jghiab natural, cu maluri înnalte pe alocuri până la 200 m. Aşa de mult îţi sugerează această vale, dela întâia privire, ideea de hotar, încât lucrul a rămas consemnat până şi într'un document istoric scris în latineşte acum două veacuri: „Intre noi, cei de dincoace, şi voi cei de dincolo, însuşi Dumnezeu a pus această apă hotar".

Aşa dar, de ceea ce se află în estul lui, pe de o parte, ca şi de ceea ce zace la vest de el, pe de alta, spaţiul geografic românesc este — şi mai ales a fost — despărţit prin hotare pe care însăşi natura le-a creat şi, am zice, designat ca atare. Dar nici Dunărea nu este, pe acelaş plan considerând lucrurile, un hotar natural mai puţin evident. Spre *nord*, numai, articularea *de* sau *în* ceea ce e *dincolo* ne apare ca fiind mai intimă. Geografic şi geologic vorbind, spaţiul geografic românesc, dacă e să-l considerăm în articulaţia lui în rest, este — mai mult decât orice altceva — Europă Centrală: Carpaţii noştri, mai întâi, nu sunt altceva decât o prelungire a Alpilor.

Dar articulaţia aceasta în rest a unui spaţiu geografic naţional nu trebue văzută şi considerată cu ochii şi mintea unui copil de şcoală. A căuta cu orice preţ hotare naturale la margi-

www.dacoromanica.ro

nile ţării — e platonic şi zadarnic lucru, azi mai ales. când interdependenţa între state şi neamuri a mers până acolo că nici oceanele nu mai contează, aproape, ca bariere despărţitoare. Valea Nistrului este, e adevărat, hotar natural; şesul inundabil al Tisei nu mai puţin; Dunărea, de asemeni. Dar ce valoare alta, decât una de simplă constatare, au toate acestea? Parcă, în socotelile generale de azi — şi spunem *socoteli* în toate sensurile posibile — are să ţină seama cineva — când ar fi!... — că tu vezi în Dunăre, în Nistru, sau în largul şes amintit, câte un aşa zis hotar natural!? Hotarele naturale ar prezenta valabilitate doar într'o lume organizată după criterii de justiţie ideală sau într'un sistem politic general, care ar lăsa pe fiecare să doarmă acasă cum îi place. Ei, dar aşa, oare, stau azi lucrurile? Dar chiar dacă ne-am mărgini la elementul de pură geografie fizică, am constata, şi atunci, că hotarele acelea naturale nu sunt chiar aşa de hotare cum s'ar părea la prima vedere. Nu se poate spune, de pildă, nici în glumă că Dunărea desparte două lumi deosebite, după cum nici despre Nistru nu se poate afirma aceasta. Doar n'o să se oprească planta cutare, să zicem, pe malul drept al unui fluviu, interzicându-şi sub pedeapsă de moarte trecerea pe cel stâng, şi nici cutare vânt n'are să stea în loc când va ajunge deasupra cutărui fluviu, refuzându-şi

www.dacoromanica.ro

baterea şi adierea peste cei de dincolo; după cum nici elementul etnic românesc nu s'a ferit să treacă dincolo de Dunăre sau dincolo de Nistru, până departe. Vrem să spunem, cu alte cuvinte, că nu există piesă telurică cu totul de sine stătătoare, independentă de rest, ci totul şi toate se leagă şi se încheagă întreolaltă, la hotare, printr'o articulaţie care dacă nu e totdeauna evidentă nu înseamnă că nu există — şi aşa se leagă şi se încheagă în rest, repetăm, şi spaţiul geografic românesc.

Dar dacă nu există hotare naturale precise, evidente, insurmontabile, aceasta nu înseamnă că nu există *spaţii* geografice cu o personalitate care impune oricui poate ceti obeçtiv în hartă şi istorie: şi exact aşa este aceea a spaţiului geografic românesc. Sunt în adevăr, pe faţa planetei, unele făpturi geografice — să le spunem aşa — care par create anume pentru a fi „domicilii de umanitate", domicilii pentru câte un fragment *anumit* de umanitate, domicilii speciale pentru câte un popor sau o naţiune. O hartă fizică a Europei, şi una politică a ei alături, impun numaidecât constatarea că peste mai toate individualităţile geografice cu contur precis şi cu structură interioară *de întreg* se suprapun, acoperindu-le, de obiceiu popoare sau naţiuni cu individualitate la fel de tranşantă. Iar uneori hotarele

www.dacoromanica.ro

personalităţii etnice sunt aproape exact aceleaşi cu ale personalității geografice acoperite.

In timpurile de nebulozitate etnică şi politică ale preistoriei, când massele umane lunecau de colo-colo, ca împinse de vânt, nestatornice, seminţiile suiau și coborau munţii, sau poposeau pe maluri de fluvii şi treceau după acea dincolo, *fără* să ţină nici o seamă de poruncile care zăceau în făptura pământului care le hrănea. Dar a venit şi vremea începutului fixării pe loc a oamenilor. Fiecare seminţie, atunci, s'a fixat în câte *un culcuş,* oarecum ca o pasăre într'un cuib găsit dinnainte făcut. Ba mai mult : Dacă vreuna din acele seminţii era prea numeroasă şi acoperea un spaţiu prea întins, alcătuit din mai multe individualităţi geografice, cu vremea ea s'a fragmentat şi a evoluat, dând naştere la tot atâtea grupe etnice deosebite câte individualități geografice erau pe spațiul acela unic. Așa s'a întâmplat, de pildă, cu vechii Liguri. Aceştia acopereau la început, Italia şi Franţa deopotrivă. Cu vremea, însă, ei s'au rupt în două şi au apărut de o parte şi alta a Alpilor ca două seminţii sau popoare deosebite. Puternica personalitate geografică a Galiei a modelat, pe încetul, în cadrul ei, un popor nou din oameni *fraţi cu alţii* cari, rămași aiurea, au devenit şi ei alţii, acolo. Până acolo merg forţele şi poruncile misterioase care

www.dacoromanica.ro

zac în făptura pământurilor menite să devină patrii!

Iar dincoace, la noi, după ce Romanii cuceresc şi Dacia, o lungă vreme o aceeaşi „romanitate orientală“ a acoperit, timp de secole, tot spaţiul din Maramureş la Egeea şi din ţărmul Dalmaţiei până la gurile Dunării. Era acelaşi aluat uman, pe care — dacă am fi fost contemporani cu el şi l-am fi judecat cu ideile noastre de azi — l-am fi privit ca pe o viitoare *unică naţiune* între largile hotare amintite. Dar au intervenit şi aici puterile şi poruncile misterioase ale pământului şi, cu vremea, din massa aceea umană unică, întinsă cât am văzut, s'au conturat şi au apărut, pe încetul, popoare deosebite pe care le vedem, la apariţie, acoperind făpturi geografice deosebite. S'au decupat, pe încetul, *personalităţile* — spune istoricul. Bine înţeles — odată cu pământul au colabobrat, la acest proces, şi împrejurările istorice din acest colţ de lume.

Fapt este însă că Dacia noastră, cea mai precis conturată, cea mai solid şi mai organic construită din toate piesele geografice ale spaţiului din Maramureş la Egeea de care vorbeam, a plămădit şi a dat pe încetul la iveală, deprinzându-l cu fizionomie proprie din rest, un popor *aparte*—poporul românesc. Nu există, în adevăr, istorie şi nu există popor care să fie aşa de mult expresii ale pământului lor, cum

www.dacoromanica.ro

este *istoria* românească şi cum e *poporul* românesc. Pământul acesta al Daciei este, în adevăr, un *corp uman* — cum spune C. Julian despre acela al Galiei; „Este o persoană", ca să împrumutăm de data aceasta caracterizarea aceluiaş pământ galic, a lui Michelet; „ţară compusă ca după dorinţă, parcă în virtutea unei previziuni inteligente" — spunea Strabo (băgaseră de seamă şi anticii că sunt, pe pământ, ţinuturi naturale la naşterea cărora parc'ar fi prezidat o Providenţă, care a menit: *aici va fi o patrie* !). Mai încoace, spre noi, în sec. VI, istoricul got Jordanes scria despre Transilvania, inima etnografică şi politică de totdeauna a Daciei: *Quae patria, trans Danubium sita, corona montium cingitur, duos tantum habens accessus: per Boutas et per Tapas,* adică: Această patrie, situată dincolo de Dunăre (el vorbea din Bulgaria de azi) se încinge cu o cunună de munţi, numai două intrări având spre inima ei: prin Loviştea, pe lângă defileul Oltului, şi prin Poarta de fier transilvană (vorbim în terminologie geografică actuală). A observat şi Bălcescu aceasta, când a scris: „Un brâu de munţi ocoleşte precum zidul o cetate toată această ţară". Dar nu e numai atât. Colanul de munţi, la rându-i, se încinge şi el cu colanul colinelor exterioare, după cum şi acestea, la rându-le, primesc de jur împrejur îmbrăţişarea largă a câmpiilor periferice, pentru ca totul,

www.dacoromanica.ro

în sfârşit, să se simtă *una*, înnăuntru, prin îmbrăţişarea şi paza din margine, rotundă ca un inel, a Dunării, a *Plânsu-mi-s'ei* şi a Nistrului. Harta politică a planetei, oricât ar cerceta-o cineva, nu poate oferi o altă piesă geografică, o altă patrie predestinată, construită aşa de mult „ca după dorinţă, parcă în virtutea unei previziuni inteligente". Şi adăogaţi, pe lângă această simetrie în dispoziţia spaţială a pieselor geografice componente, adăogaţi faptul că marginile acestui pământ sunt *rotunde* şi aduceţi-vă aminte de ce spune Kjellén, întemeetorul geopoliticei : „Aici — adică, în ceea ce priveşte hotarele — idealul pentru un Stat este forma concentrică". El înţelege, prin concentric, forma rotundă. Dar pământul românesc este concentric nu numai la hotare, ci chiar şi în structura lui interioară, în acele îmbrăţişări sucesive şi mereu rotunde, de care vorbeam. Pământul românesc e o sinteză de piese geografice dispuse unele faţă de altele, în ceea ce priveşte raporturile lor spaţiale, şi solicitându-se unele pe altele, sub raportul economic, ca nişte organe într'un corp omenesc.

Piesele acelea componente *se cer* unele pe altele, *se vor*, parcă, trăind unite în întreg. Iar râurile care brăzdează acest pământ pleacă şi ele, toate, *din centru spre margini*, şi se varsă, iarăşi toate, în cele trei mari ape care încing marginea acestui pământ.

www.dacoromanica.ro

O unitate geografică naturală, care a zămislit și una *economică* la fel: Iată, mai întâi, sub acest ultim raport, *inima de munți și podiș* din mijloc — ca o insulă de mărgean din cele cu interiorul cufundat sub apă — cu bogatele ei zăcăminte de minereuri, cu roce utile, și cu păduri întinse, parcă așteptând să fie ajutată în exploatarea și industrializarea acestora prin energia latentă a cărbunilor, a petrolului, a gazului natural — energii care zvâcnesc în subsolul colinelor din Banat, Transilvania, ca și sub strașina exterioară a Carpaților; iată, după aceea, *câmpiile* dinspre margini, grânare bogate ce asigură o viață îmbelșugată nu numai pentru ele ci, deopotrivă, pentru munții și colinele amintite; și, în sfârșit, iată acea mulțime de *râuri* care, asemenea unor raze, se desfac în evantai din centru spre margine, legând munte, deal și șes întreoaltă și așteptând vremea în care, canalizate și ajutate de celelalte căi de comunicație: largi șosele și drumuri de fier care le vor însoți pe maluri,—iată-le așteptând să lege în cea mai ideală unitate viața economică a întregului acest pământ. Să ne gândim la vremea — care trebue să vină — când apele Oltului, Jiului, Argeșului, Dâmboviței, Mureșului, Siretului, Prutului, vor fi toate navigabile și când produsele dinspre margini vor călători pe aceste artere spre inima organismului, pentru ca cele dinspre inimă, la rându-le,

www.dacoromanica.ro

să pulseze pe căile de ape spre margini — totul ca un sânge într'un organism care n'are nimic a cere din afară, dar având a da din belşug din ale sale.

Iar unităţile acestea două — geografică şi economică — pe care le-am văzut, se îmbracă într'una *etnică* la fel. Transpus pe hartă, recensământul din 1930 ne-a arătat elementul românesc întins ca o pânză aproape continuă — nepătat spre mijloc decât de două insule alogene mai importante — şi acoperind toată medalia pământului românesc: „Se poate oare închipui — scria cândva geograful Jean Brunhes, în faţă cu harta etnografică a României a domnului Emmanuel de Martonne — se poate închipui un bloc etnic, lingvistic şi naţional mai masiv decât acela al minunatei rase româneşti“ ? Iar Rudolf Kjellén scrie undeva: „Un popor nu pluteşte în aer, ci el este asemeni unei păduri, prinsă de un anume pământ; un pământ din care pădurea îşi suge hrana şi sub faţa căruia rădăcinile copacilor ei se împletesc strâns întreolaltă”. Nu găsim un alt-mai-anume-popor aşa de strâns, de organic lipit de un *anume* pământ, ca cel românesc. Făptura şi aşezarea acestui pământ, *ele* sunt care au postulat şi au dat însăşi fiinţa poporului care-l acoperă azi, după cum şi unitatea acestui popor este o condiţionare, am spune fatală, a unităţii pământului lui. De jos, de sub pasa-

www.dacoromanica.ro

gerele întreţeseri ale împrejurărilor istorice, veghiază şi comandă misterioasele puteri eterne ale pământului dacic. La anumite răstimpuri aceste forţe au răbufnit, rupând lanţurile silnice efemere...! In 1891, când Statul român nu acoperea decât versantele din sudul şi estul Carpaţilor, geograful german Schrader scria: „România este o ţară al cărei centru etnografic cade în afara teritoriului politic la care au limitat-o până acm împrejurările istorice ca Stat. Ea este, cu alte cuvinte, o ţară în echilibru nestabil". Un alt geograf german — Theobald Fischer (mort în 1916) — într'o lecţie publică la Universitatea din Marburg, compara imaginea de atunci a Statului român cu un vultur în sbor, ale cărui aripi le formau Muntenia şi Oltenia pe de o parte şi Moldova de alta, iar capul Dobrogea — trunchiul, însă, adică partea cea mai esenţială a corpului — adică Transilvania — lipsindu-i. După cum, în sfârşit, cam în aceeaşi vreme, scria Rudolf Kjellén că cele două aripi de care vorbea Theobald Fischer — Valahia şi Moldova — îţi păreau ca braţele unui cleşte care stau să se închidă, spre vest, peste trupul Transilvaniei. Ei bine, *acele* misterioase virtuţi de care vorbeam, ale pământului românesc, *ele* sunt — în ultimă analiză — acelea care s'au sbătut când a sosit vremea, spre a scutura nedreptatea de deasupră-le, spre a da trup vulturului şi spre a închide cleştele

www.dacoromanica.ro

pe prada iubită. Ele sunt acelea care veghiaseră, în tăcerea şi răbdarea secolelor, la conservarea factorului care avea să fie argumentul principal când s'a împărţit dreptatea : *unitatea etnică a neamului*.

Ar mai fi multe de spus. Pentru încheere, însă, să ne mai oprim cu câteva constatări, doar, asupra spaţiului geografic propriu zis. Aproape în întregimea lui, acest spaţiu este *carpatic* : „Cum s'a spus de atâtea ori — scria cândva Nicolae Iorga — de oamenii de ştiinţă, cum am apăsat nu odată eu însumi, România e carpatică, Jugoslavia dinarică, Grecia maritimă, iar Turcia anatolică. Balcanică e numai Bulgaria...". Deşi nu chiar pe planul pe care discutăm noi aici,—cuvintele acestea, fericit îmbinate, sunt bune de amintit. Desigur, nu e niciun merit, după cum nici ruşine nu e, să fii balcanic. Ideea de pejorativ pe care, azi încă, o închide în el acest cuvânt, s'ar putea să fie înlocuită mâine cu una de distincţie. Ci interesează atât : că suntem, fiecare în parte, ceea ce suntem — şi nimic altceva. Iar ceea ce e carpatic la Români, înnainte de toate, este pământul — adică spaţiul lor geografic. dar la fel de carpatică e şi istoria. In adevăr, pământul dacic, de o parte şi de alta a cetăţii Carpaţilor, este, în cea mai mare parte, clădit din material carpatic—clădit mai de mult, dar clădindu-se şi sub ochii noştri — din materialul carpatic smuls de râuri din

www.dacoromanica.ro

munţi şi așternut, apoi, jur împrejur de aceştia. Dar nu numai pământul, ci şi istoria — cum spuneam — e carpatică. Şi ea — tot din centru spre margini s'a ţinut, ca şi temelia solului. Dar și neamul, deopotrivă, este un neam carpatic, în sensul în care sunt şi râurile româneşti carpatice : și el a *curs* în trecut, ca și acelea, din vatra carpatică spre margini, populându-le și pe acestea dens. Descălecatul nu trebue înţeles și redus numai la proporţiile unui episod politic, pentrucă el este şi o realitate etnică *de massă*, neîntreruptă din vremea Geto-Dacilor şi până astăzi. Cu acestea am vrut să subliniem *pro-* și preeminenţa carpatică în structura şi în funcţia generală a spaţiului nostru geografic. Fără acești Carpaţi — cei mai umblați, mai cunoscuţi şi mai iubiţi din câți munţi are continentul nostru (iubiți de massa de ţărani a poporului românesc, care-i stăpânește şi care se simte legată — cum s'a spus de N. Iorga — de fiecare stâncă a lor) ; cei mai plini de drumuri populare, aceleași azi ca şi acum două sau trei mii de ani, şi cari n'au o singură vale sau creastă cât de neînsemnată fără numele ei propriu popular — fără aceşti Carpaţi, zic, nu e greu să înţelegem că un neam românesc nici nu s'ar fi născut, măcar, sub soare: Traian, doar, pentru *ei* a trecut Dunărea dincoace. După cum şi supravieţuirea neamului românesc peste Evul Mediu tot prin

www.dacoromanica.ro

ei trebue s'o înţelegem. Să ne gândim o clipă ce s'ar fi întâmplat fără Carpaţi. Năvălirile ar fi măturat neamul, ducându-l şi pierzându-l pe alte melaguri. Dar aşa, cu caracterul lor de cetate, cu depresiunile lor adăpostite sub ambele versante ca nişte cuiburi de rândunică sub straşina casei—„sunt munţii cu cele mai multe depresiuni din toată Europa", scria odinioară fostul Preşedinte al Academiei, prof. Ion Simionescu — ei au apărat, au păstrat neamul românesc şi l-au scos din furtună la liman. La niciunii alţii nu li se potriveşte mai mult caracterizarea antropogeografică a lui Vidal de la Blache: „Toţi munţii sunt evocatori şi conservatori de vechi populaţii".

Dar un cuvânt aparte merită şi Dunărea, care şi ea este unul din mădularele principale în arhitectura spaţiului românesc. „Getae qui profundum Danubium bibunt" — spunea Horaţiu: Dunărea, din a cărei apă adâncă sorbeau Geţii plecând la luptă ; Dunărea, din care Burebista îşi făcuse axă economică şi geografică imperiului — şi Dunărea, în sfârşit, pe malurile inferioare al căreia d-l Gamillscheg, ca şi unii din învăţaţii noştri, au dovedit că Daco-Românii au trăit fără întrerupere dela origini şi până azi : deci casă de adăpost şi de continuitate şi ea, în restriştea Evului Mediu (după cum, fiindcă veni vorba, casă la fel, pentru neamul românesc au fost în anumite regiuni

www.dacoromanica.ro

şi pădurile — element de frunte şi ele în componenţa spaţiului nostru geografic, foarte întinse odinioară — numele atâtor codri istorici stau mărturie — reduse la un sfert din suprafaţa ţării, azi). Dar să lunecăm puţin spre *gurile* Dunării, ca să venim, cu aceasta, la încheere:

Impetuosul prinţ rus Sviatoslav, al Kievului, care a purtat multe războie în părţile Dobrogei noastre, şi mai în sud, cu Bulgarii şi cu Bizantinii, îşi pierde viaţa pe la anul 970 — ucis de o bandă pecenegă — undeva, pe lângă gurile Dunării, la o întoarcere dintr'o expediţie în Balcani: „Nu ascultase de cuvântul maică-si care, pe moarte, plină de presimţiri negre, îl ruga să rămâie la scaunul părintesc, şi căreia nedomolitul prinţ îi răspundea: *Nu-mi place Kievul! Eu vreau să trăesc la Preslavăţ, pe Dunăre, fiindcă acolo e centrul pământurilor mele. Toate bogăţiile vin acolo: din Grecia aur şi stofe, fructe şi felurite vinuri; din Boemia şi Ungaria argint şi cai; din Rusia blănuri, ceară, miere şi sclavi*" (Nestor, pentru anul 969 ed. Léger, pp. 53—54, ed. Drinoff I, p. 33). Valoarea economică a Dunării medievale reese, din acestea, în toată importanţa ei nebănuită. Iar tendinţele spre aceeaşi Dunăre: a lui Petru cel Mare, a Caterinei a II-a, ca şi a altora, astăzi, se vede de aici cât de departe vin. Dunărea inferioară a fost totdeauna arteră economică

www.dacoromanica.ro

de importanţă, de prestigiu şi de interes general.

Cu atât mai mult este astăzi, Dunărea, una din arterele economice vitale ale continentului. Prin ea, mai ales, spunea Friedrich Liszt, lunecă spre Marea Neagră şi spre sud-estul continentului interesele şi nevoile economice ale Europei Centrale. Prin ea de asemeni — şi prin gurile ei, mai ales — se explică în mare parte presiunea dinspre nord-est spre noi. Prin ea, mai ales, se chiamă că stăm noi la o răspântie care nu e numai una de azi, geopolitică, ci este deopotrivă şi una de ieri, istorică.

Intr'un număr mai vechi al revistei „Zeitschrift für Geopolitik" un German a publicat un studiu despre : *Transilvania, bastionul înaintat al Europei* Prin acest propugnaculum european al podişului nostru încins cu munţi, dar şi prin acea Dunăre de care vorbirăm, din faptul că — fie că vor alţii, fie că nu — noi suntem stăpânii şi ai cetăţii, ca şi ai Dunării de jos, din acest fapt reese toată tragedia, dar şi toată măreţia aşezării şi misiunii noastre europene. Noi suntem aici, aşa dar, şi vorbim, nu numai *pentru* noi, ci pentru o întreagă lume, pentru *toată lumea...* Spaţiul nostru *naţional* este un spaţiu de interes şi de necesitate europeană. Marele Geograf ne-a aşezat aici cu o

www.dacoromanica.ro

misiune pe care se pare că încă n'o înţelegem cât trebuie, spre a ne dovedi vrednici de ea şi a o duce cu plin succes la îndeplinire. Pentrucă — cu cât mai înţelept vor fi organizate Europa şi lumea de mâine, cu atât mai mare va fi rolul şi cu atât mai mare răspunderea noastră.

www.dacoromanica.ro

GEOGRAFIA SATULUI ROMÂNESC

Să vorbim, mai întâi, despre așezările omenești în genere.

Ele nu apar și nu se desvoltă indiferent unde, ci de preferință în puncte *anumite* ale pământului. Așa, de pildă, ele caută *apele:* simple izvoare, ape mai mari curgătoare, apoi lacurile, mările. Lângă ele găsește omul, mai întâi, apa de băut; și găsește, după aceea, peștele, scoicile, cu care să se hrănească. Să ne aducem aminte de faimoasele *kjökkenmöddinguri*, acele grămezi de scoici și de resturi de bucătărie de pe țărmul Mării Nordului (cuvântul e de origine daneză). *După* ape, așezările omenești caută d*rumurile;* în timpurile de liniște, omul dorește și caută zarea largă, deschisă, din care să-i vină ușor hrana, informația, noutatea. Drum, de altfel, este și orice apă. Pascal spunea: *les fleuves sont des routes qui marchent;* iar despre rostul și rolul mărilor ca vehicule ale civilizațiilor și culturilor, e inutil să mai vorbim. Așezările omenești mai caută, după aceea, *zonele sau liniile de contact* între regiuni cu aspect și produse diferite: în margi-

www.dacoromanica.ro

nea muntelui, de exemplu, în lungul liniei de contact între acesta și o depresiune sau o câmpie de *piedmont*, sau la contactul între o zonă de coline și o câmpie, etc. Explicația e simplă: cu cât contactul e mai plural, ca să spunem așa, cu atâta variația în aspect și mai cu seamă în produse este și ea mai mare. In plus, liniile acestea de contact sunt totdeauna și *linii de izvoare*, iar izvoarele — cum observa Pliniu cel Bătrân — *nasc orașele* (noi să spunem mai simplu și mai cu folos: *izvoarele nasc așezările omenești)*. Linii de contact, în fond, sunt și malurile apelor curgătoare, ca și țărmurile de lacuri și mări' contact între două medii fizice diferite. Iar în lungul drumurilor și al apelor curgătoare, punctele cele mai căutate de așezările omenești sunt tot unele de contact, de interferență: *răspântiile*, la drumuri — și *confluențele*, la ape. Camille Julian are un nume special pentru ele: *épisodes routiers*. Și mai caută așezările omenești locurile sau punctele care sunt la *adăpost* de inundații, de vânturi: *promontoriile* și, în genere, locurile *innălțate* il feresc de primele, o pădure sau un mal innalt (sub buza căruia s'a cățărat așezarea) îl apără de celelalte.

Dar nu e numai natura singură, adică mediculul fizic, care *dictează* punctarea în spațiu, ca să spunem astfel, a așezărilor omenești. Intervine, în adevăr, cu putere, și chipul în care se deapănă (azi) sau s'a depănat (cândva) vi-

www.dacoromanica.ro

eaţa societăţilor omeneşti de pe o anumită regiune. Vrem să spunem că intervine şi mersul faptelor istorice umane. In timpuri de nelinişte şi nesiguranţă (invazii, molime), omul fuge din calea acestora şi caută adăpost, lipsindu-se de avantajele de orice fel, pe care i-le oferă regiunile sau punctele mai sus expuse. Este vorba, aici, prin urmare, de un adăpost pe care să-l numim *istoric-uman* (fiindcă fapte de *această* natură îi dau valoare) şi nu unul geofizic (cel care, ca mai sus, vedeam că fereşte pe om de vânturi, inundaţii). Popoarele primitive, se ştie, tocmai din pricina vieţii nesigure (fiare, seminţii răsboinice apropiate, etc.) caută înnălţimile. Arheologii şi preistoricii cam ştiu dinnainte în ce puncte să facă săpături. Sunt cunoscute la noi *popinele* sau *grădiştile*, — înnălţimi izolate în luncile râurilor, sau boturi, sau promontorii prinse între două ape care se întâlnesc. Aceste puncte înnalte se chemau în limba celtă *dunnum* şi e destul de caracteristic faptul că acest cuvânt s'a transmis până în vremea noastră, prins în numele atâtor localităţi: *Verdun* (Verdunnum), *Usseldun* (Uxellodunnum), apoi *Loudun, Chateaudun, Issoudun*... Numele roman al Lionului era Lugdunnum. Capitoliul (cetăţuia Romei) era pe o înnălţime; Acroppolea Atenei, la fel. Imprejurările de vieaţă adverse, dacă durează mult timp, pot goli regiuni întregi de populaţii, spre profitul (dacă profit poate fi) altor regiuni

www.dacoromanica.ro

de alăturea. Aşa, de pildă, în vremea marilor năvăliri, stepele Rusiei, ca şi cele româneşti, au fost quasi golite de populaţiile autochtone care, din calea năvălitorilor, s'au tras la adăpost: în pădurile Rusiei şi în pădurile şi munţii României. Dar să ne oprim aci, spre a trage încheierea celor spuse:

Distribuţia aşezărilor omeneşti în spaţiu n'o dictează şi n'o explică elementele mediului geofizic singure, ci ele cu istoria laolaltă. Această distribuţie, deci, e un *compromis, geoistoric*, dacă ne putem exprima astfel.

II

Să vedem acum în ce chip e semănată în spaţiu, pe sate, *populaţia ţării noastre.*

Mai întâi, nu toate satele româneşti sunt deopotrivă de vechi. Nu pot fi, ce-i dreptul, deopotrivă de vechi nicăiri; la noi, însă, mai mult decât oriunde. Şi iată anume de ce.

Cine cunoaşte munţii Apuseni, acela ştie şi ce-i acela un *izbuc*. E fenomenul aşa numit al *izvoarelor intermitente:* vezi cum, din stâncă, apare apa izvorului, care curge, obişnuit, cam o jumătate de ceas. După aceea se opreşte din curs. Nu mai vine apa pe el. Ca un melc care se trage în scoică, aşa s'a tras izvorul în inima stâncii. Dar după o jumătate de oră izvorul apare din nou de sub stâncă, pentru ca din nou

www.dacoromanica.ro

să curgă o jumătate de oră, după care iarăşi să dispară, adică să sece — şi aşa mai departe. Aşa, ca un izbuc din acestea, aci s'a tras spre munte şi aci s'a lăţit pe şesurile din poale, alternativ, neamul românesc în lungul veacurilor. Când se însenina în poalele muntelui, atunci populaţia se lătea domol spre margini, până în centura de ape. Dar când venea viforul, ea se trăgea din nou spre munte şi păduri, ca apa izbucului. Acesta e un adevăr, pe care nimeni şi nimic nu-l poate răsturna. Dar nu putem intra în amănunte. E destul să spunem atât: în general, periferia pământului românesc a fost, în cursul Evului Mediu, mai slab populată decât zona colinelor şi a sub-muntelui şi, în al doilea rând, această anemică densitate a populaţiei din periferie a variat şi ea. Permanent populate au rămas doar luminişurile din păduri şi văile apelor.

Generalul Bauer spune, pentru jumătatea a doua a sec. XVIII, că el a găsit „munţii" noştri mai populaţi decât regiunile exterioare [1]. Sulzer spune într'un loc, tot pentru sec. XVIII, că o năvală turco-tătară în Muntenia redusese la jumătate numărul satelor în cutare judeţ de câmp. Dar cea mai elocventă dovadă în acest sens e pe harta Olteniei a lui Fr. Schwanz von

1) „J'ai trouvé les montagnes en général plus peuplées que les plaines, quoi qu'elles soient moins fertiles" (*Mémoires...* pag. 11).

www.dacoromanica.ro

Springfels: Gorjul are 195 sate, iar Doljul numai 135; Vâlcea 195, iar Romanaţul numai 113; Mehedinţul nu mai puţin de 230 [1]). Deci, ţinutul dinspre munte, ocrotitor al populaţiei, era cu mult mai populat. Iar Bărăganul, pe vremea aceea, era cu mult mai slab populat chiar decât Oltenia de câmp. Hărţile ne stau mărturie că la jumătatea secolului trecut el era aproape gol de populaţie. Popularea lui a venit *după aceea.*

Care-i concluzia?

Aşezările omeneşti cele mai vechi, mai statornice şi mai specific româneşti sunt cele din partea muntelui. Prin urmare, la munte [2]) vom găsi, în general, satul adevărat şi curat românesc. Să nu fim greşit înţeleşi; sate vechi sunt şi în partea şesului, dar ele vor fi mai puţine decât spre munte. Mai mult: atât ca *mărime,* cât şi ca *formă,* ca *orientare,* ca *structură* — satul de munte este cel mai românesc. Satul aşa zis *risipit,* ca şi cel *răsfirat* sunt date, nu numai de cercetătorii noştri, ci şi de cei străini, ca sate de *tip românesc.* Dar amândouă sunt sate de munte şi sub-munte. Satele cu cei mai mulţi moşneni sunt în partea muntelui; iar

1) Originalul hărţii se găseşte la Academia Română. Iar despre ea şi satele ei — v. passim, *Ţara Loviştei.*

2) Propriu zis, *sub munte* — adică sub straşina muntelui, în marginea lui, în depresiunile şi colinele care-l încing de jur împrejur; şi nu numai în marginea exterioară a muntelui, ci şi în poalele lui... interioare.

www.dacoromanica.ro

moşnenii cu cele mai multe şi mai vechi hrisoave domneşti tot acolo sunt. Periferia, încă odată, s'a populat în general mai de curând, cu populaţie în mare parte tot dinspre munte coborîtă. Tiparul vieţii săteşti a neamului e de căutat înspre munte. Dar, în ceeace priveşte *densitatea* populaţiei, câmpia din margini a egalat pe alocuri, în ultima sută de ani, submunţii şi colinele (nucleele de maximă densitate, totuşi, tot în coline şi depresiuni rămânând până astăzi [1]).

Se înţelege uşor, aşa dar, că dacă e vorba să urmărim, fie cât de schematic, fizionomia şi anatomia satului românesc, trebue să pornim din centru spre margini, — dela mai vechi şi mai autentic înspre mai nou şi mai puţin specific.

E foarte interesantă observaţia pe care a făcut-o un istoric roman: *Daci inhaerent montibus*, adică: *Dacii se ţin lipiţi de munţi*. Cu alte cuvinte, e vorba de o caracteristică *veche* a autochtonilor. Dar să mergem mai departe: să-

1) V., de pildă, acea interesantă: *Carte de la densité et de la répartition des nationalités en Roumanie*, par EMM. de MARTONNE, publicată în *Annales de Géographie*, No. 158, tomme XXIX, 1920 —, în care harta se vede, între altele, cum depresiunile Hurezului, Coziei, Loviştei, Arefului, C. Lungului muntenesc, a Dărmăneştilor etc., apoi regiunea „Codrilor" moldoveneşti (din Siret la Nistru) şi văile apelor în genere — alcătuesc ţinuturile cu densitate maximă a populaţiei în România.

www.dacoromanica.ro

păturile făcute în anii din urmă în munții Orăștiei au confirmat o veche ipoteză, aceea că Sarmizegethusa lui Decebal nu era pe locul Ulpiei Traiane de mai târziu, lângă Poarta de Fier transilvană, ci era în munții Orăștiei, la 25 km. în interiorul acestora, și anume pe versantul sudic al *Grădiștii Muncelului*. Iar în raza cetății ale cărei ruine s'au descoperit acolo, mai erau și altele; pe muntele Piatra Roșie, apoi pe muncelele dela Costești. Ei bine, în munții aceștia, în cari s'au descoperit cuiburile cetăților dace, un număr de sate vechi și extrem de interesante se revarsă pe coaste. E ca și sigur că numeroase sate, pe aceleași locuri, existau și în vremea în care Traian, spre a cuceri cetățile dace, trebui — vorba lui Dio Cassius — să cucerească *munte după munte* — și *ele*, prin urmare, aceste sate (mai ales) trebue să fi sugerat expresia romană, pe care a înregistrat-o Annaeus Florus: *Daci inhaerent montibus.* Le bănuim, deci, ca fiind din cele mai vechi și de cel mai autentic tipar autochton:

Măgureà e chiar lângă ruinele Sarmizegethusei, în plin munte. *Cioclovina* e lângă ruinele burgului dela Piatra Roșie; lângă aceasta e și vestita peșteră cu același nume, în care s'au descoperit urme de vieață umană *paleolitică,* (un argument în plus despre străvechimea, ca să ne exprimăm astfel, așezărilor omenești în acea regiune de plin munte).

www.dacoromanica.ro

Satele acestea au gospodăriile *risipite* pe coaste, pe văi şi pe creste, mai ales pe coaste — în bătaia soarelui (se cheamă *faţă*, oriunde în ţara noastră, versantul de munte care priveşte spre soare şi se cheamă *dos* versantul opus, pe care deobiceiu aşezările omeneşti îl evită). — Satele acestea se numesc *sate risipite*. Gospodăriile lor, cu casele sclipind în soare, apar prinse pe *feţe* [1]) ca nişte mărgăritare prinse de scoică. Fiecare gospodărie odihneşte pe *cureaua* proprie de moşie.

Unde vom întâlni astfel de sate? Cele mai multe în munţii Apuseni. După aceea în munţii Orăştiei (am văzut), ai Bucovinei (vorbim în general, pentrucă în munţi astfel de sate poţi întâlni oriunde).

Alt tip de sate e satul aşa numit *răsfirat:* el e format din mai mulţi *sâmburi de gospodării,* legaţi prin şiruri de case mai rare, mai *subţiate*. E deobiceiu un *fost sat risipit* în cadrul căruia, înmulţindu-se populaţia, au început a se ivi *nuclee* de mai mare densitate de locuinţe. Le-am compara cu o *celulă organică* şi am spune că vatra lor întreagă e protoplasma, pâlcurile de case mai dese fiind *nucleele*. Acest tip

---

1) Această distincţie între *dos* şi faţă nu o face numai omul nostru de munte, ci o face omul de munte de *pretutindeni*, un indiciu de câtă importanţă geografic-umană acordă omul faptului că un versant de munte priveşte spre *soare* sau spre *umbră*.

www.dacoromanica.ro

de sat se întâlneşte de asemenea în Apuseni și oriunde, deşi mai rar ca primul, în munţi ; — aria lui de răspândire, însă, aşa cum harta ne arată, e regiunea colinelor, mai ales a celor din Muntenia (începând din Argeş spre răsărit) şi Moldova, până la hotarul Ceremuşului, apoi în nordul ţării, între Crişul repede şi munţii Vulcanici. Trecerea dela satul risipit la cel răsfirat se face pe nesimţite. La dreptul vorbind, e imposibil, aproape, să găseşti un sat *numai* risipit: cât de risipit fiind, el tot va avea câte un nucleu de case mai îngrămădite decât în restul săliştii sale — și va avea, anume, astfel de nuclee, în locurile unde câte un tăpşan mai neted şi mai întins se va ivi în peisagiul şi relieful foarte sdrumicat al restului săliștii. Iată de ce — între tipul risipit şi cel răsfirat — nu putem pune hotar, nu-l putem găsi în natură, hotarul. Şi facem, atunci, din amândouă tipurile, unul singur: acela, pe care învăţatul prieten al ţării noastre Emm. de Martonne l-a numit: *le village roumain subcarpathique* şi pe care iată cum ni-l prezintă acest mare geograf :

„La silhouette des montagnes s'est peu à peu rapprochée et domine l'horizon. Voilà le village, bien différent de tout ce que peuvent offrir nos campagnes françaises. Où commence-t-il? Où finit-il ? Au premier abord, on ne s'en rend pas compte.. Il semble immense et désordonné. Les petites maisons au doit de lattes, dispersées au

www.dacoromanica.ro

milieu des vergers, comme dans une forêt, sont à plus de 100 mètres l'une de l'autre. Parfois, cependant, elles s'alignent à peu près sur la berge d'un torrent, au pied d'un versant abrupt ou sur une croupe allongée entre deux vallées. Ce dernier cas est fréquent en Olténie. La route traversant le village devient tortueuse; on a l'impression que la rue se glisse entre les fermes, plutôt que celles-ci s'ordonnent le long de la rue. C'est aux extrémités du village que les maisons sont généralement le mieux alignées au bord d'une route presque droite. Visiblement, elles sont récentes; le village s'aggrandit, presque toujours, du côté aval. Les plus vieilles maisons sont en haut... Avec des variantes suivant l'altitude, suivant le rôle plus ou moins grand joué par l'élevage, par la culture de la vigne et des pruniers, ce type de village se retrouve tout le long du pied des Carpathes, en Olténie, en Munténie et dans le sud de la Moldavie . Il s'étend plus ou moins loin dans les collines, mais disparaît de qu'on entre dans la plaine valaque. On le voit reparaître en Bessarabie, mais seulement dans la région des „Codri", c'est-à-dire dans le collines de Chişinău, assez accidentées et portant encore des forêts sur les hauteurs. En Transylvanie, il prédomine partout au bord des massifs montagneux; il est inconnu dans les bassins et les grandes vallées.

„Est-ce une simple coïncidence, si toutes les

www.dacoromanica.ro

régions où se retrouve le type du village subcarpathique sont des pays purement roumains et des pays de peuplement ancien" [1])?

Noi i-am spus *sat de munte*, alţii i-au spus *de coline*, de Martonne îi spune — cum văzurăm — *subcarpatic*. Nici una din numiri nu-i determină exact aria de răspândire, el găsindu-se şi în munţi (Apuseni, Sebeş, Bucovina) şi în coline deopotrivă [2]). Dar se poate spune despre el că e satul *înnălţimilor* noastre, satul care predomină la munte şi în coline. La munte predomină *risipirea*, în coline *răsfirarea*. Absolut tipice pentru primul caz sunt satele *Grădiştea Muncelului, Târsa, Urşiciu* şi *Cioclovina* — sate ale căror gospodării, risipite pe coaste şi creste deopotrivă, umplu munţii cetăţilor dace din raza Orăştiei (desigur, tabloul este exact acelaş ca pe vremea când Romanii, pe aceleaşi locuri,

1) EM. DE MARTONNE, *Le village roumain subcarpatique*, în *Mélanges offerts a M. Nicolas Iorga par ses amis de France et des pays de langue française*, Paris, 1933, pp. 664—666

2) Poate apărea, ca excepţie, şi aiurea: „Ainsi le village subcarpatique paraît lié à un certain milieu physique et social, milieu particulièrement cher aux Roumains, qui s'y sont adaptés au cours de siècles. Il apparaît sporadiquement, apporté par ces Roumains dans leurs migrations, en dehors de la zone où il est prédominant, mais seulement lá où le milieu offre quelques analogies avec celui réalisé aux pieds des Carpathes. C'est le cas dans la plus grande partie de l'Olténie et même dans les collines de la Bessarabie centrale (codri) et localement le long des rubans de sol relativement humide que déterminent les rivieres traversant la steppe, comme la Ialomiţa". *(Emm. de Martonne*, ibid., p. 668).

www.dacoromanica.ro

luptau cu Dacii pentru cucerirea cetăţilor). Celelalte — *cu nuclee* — şi care au fost numite la noi *răsfirate*, stăpânesc mai ales în coline şi în poala munţilor. In Apuseni şi Haţeg nucleele de care vorbim se numesc *crânguri*. Exemplu: satul *Grohot* din Apuseni, satul *Râu-de-Mori* de sub Retezatul, în Haţeg, aproape de Poarta de Fier transilvană. Aceste *crânguri* sunt cam tot una cu *cătunele de aiurea* — numai că primele sunt mai apropiate între ele (chiar legate, prin locuinţe risipite), pe când ultimele, de obiceiu, sunt mai depărtate unele de altele.

Tipul de sat răsfirat, cum spuserăm, derivă din cel risipit; e o fază mai înnaintată a acestuia. Cel răsfirat, la rându-i, duce la tipul *adunat*. Iată, de pildă: Clopotiva Haţegului, aşezată la ieşirea din munte a Râului Mare, pe stânga acestuia, e *astăzi* un sat unic, cu casele îndesate una într'alta cum sunt satele dela câmp. Ea, însă, era formată odinioară din *patru crânguri* — cum din patru e format azi vecinul sat de peste apă, de pe dreapta Râului Mare: Râul-de-Mori (poporul îi spune: *Râ-di-Moare)*. Amintirea celor patru crânguri de odinioară, din a căror *fuzionare* sau, mai bine spus, *topire* a unuia într'altul, s'a născut Clopotiva de azi, unică şi aproape compactă, amintirea li-i păstrată nu numai în documente, ci şi în amintirea oamenilor chiar: „satul nost' era odată fă-

www.dacoromanica.ro

cut din patru: *Săcel, Cocaceni, Cioreni, Laturenι,* dar cele patru s'or băgat unu'ntr'altu şi s'or făcut unu". Numele celor patru trăesc şi azi, purtate de cele patru aripi ale satului. Dar ceeace a fost odată Clopotiva este Râul-de-Mori astăzi: *Suseni* (aşezat cel mai sus); *Joseni; Gureni* (chiar în gura Râului Mare; Gureni e şi un sat, la fel aşezat, în judeţul Gorj), şi *Ostrovel.* Iată cele patru *crânguri* sau cătune care-l compun astăzi, *nuclee* de gospodării îngrămădite, legate între ele prin câte un şir de altele risipite (sau nici atât [1]). Râul-de-Mori este ceeace se cheamă un sat cu *tendinţă spre aglomerare.* Aşa a fost cândva Clopotiva şi ca aceasta, în viitor, va ajunge Râul-de-Mori. Sunt regiuni întinse în ţară cu astfel de sate care, împărţite azi în crânguri, evoluează spre *mai plin.* Intre locuinţele mai rare din spaţiile dintre crânguri apar mereu altele [2]). Indesarea lor, cu alte cu-

1) De pe munţii care domină Clopotiva şi Râul-de-Mori, acesta din urmă se vede făcut din patru *bucăţi,* în timp ce Clopotiva apare una singură, cu casele îngrămădite ca ale satelor de şes.

2) De obiceiu, fiecare crâng adăposteşte câte o singură spiţă de oameni — e, adică, format din gosopdăriile unui singur neam: neamul cutăruia sau cutăruia; al *Dobreştilor,* de pildă. Iată, în această privinţă, un citat dintr'o lucrare de geografie umană: „satele... în însăşi structura lor internă, sunt divizate în diferite sectoare după familii înrudite prin sânge: Deoparte sunt *Drăgăneştii* (Drăgan), de alta *Neagoşeştii* (Neagoş), *Ichimeştii* (Ichim), etc., diviziunea păstrându-se astfel la câmp în domeniul proprietăţilor, la alcătuirea turmelor de oi, la biserică (bănci şi scaune deosebite) şi chiar în cimitir.

www.dacoromanica.ro

vinte, creşte mereu. Sunt, încăodată, sate de aglomerare *în devenire*. Şi harta ne arată acest tip-de-sat-în devenire (de fapt, orice formă e în devenire, afară de cele care şi-au suprasaturat spaţiul *icumenic*, adică vatra de aşezare a locuinţelor) ca predominând în regiunea colinelor Olteniei, în Moldova de mijloc (dela Siret la Nistru), apoi în podişul Transilvaniei şi pe marginea apusană a Carpaţilor de vest, din Dunăre şi până în Someş; în nordul ţării, în Bucovina şi regiunea Someş-Lăpuş, acest tip de sat ţine cumpăna celui precedent, pe alocuri dominând chiar. Un exemplu de asemenea sat este şi *Şanţul* dinspre izvoarele Someşului Mare, la răsărit de orăşelul Rodna. Aici vom face o mică paranteză: satele cele răsfirate, dela munte, nu numai că se îndesesc, ci ele, constrânse de lipsa şi ingratitudinea spaţiului de aşezare, *roesc*. Roesc şi dau *sate noi*. Aşa s'a născut Şanţul roit de Rodna şi aşa s'a născut şi evoluează sub ochii noştri, câţiva km. est de Şanţ, roită din acesta, *Valea Mare* — care *Vale* a fost la început doar un grup de două trei gospodării. Mai mult: la vre-o douăzeci de km. est de Şanţ, pe muntele *Suhardului*, e pe punctul de a se naşte

---

unde membrii decedaţi ai familiilor înrudite sunt înmormântaţi într'un anume sector" (LAURIAN SOMEŞAN), *Vieaţa umană în regiunea munţilor Călimani*, extras din „Lucrările Institutului de geografie al Universităţii din Cluj", vol. VI, p. 47).

www.dacoromanica.ro

o nouă *Valea Mare:* abea două gospodării *permanente* sunt azi acolo, înconjurate de o sumă altele, *temporare*. Când un număr mai mare de acestea din urmă vor deveni permanente, atunci un al doilea *mic Şanţ născut din roirea Şanţului,* al doilea după Valea Mare, va fi apărut. Este, în parte, fenomenul cunoscut la Romani sub numele de *ver sacrum* (primăvara sfântă) şi care consta tocmai în *roirea* aceasta a satelor, unul din altul [1]):

Când, anume, un sat sau o vale se umplea de prea multă lume atunci o parte din populaţie — de obiceiu tinerii însurăţei — se desfăceau de vatra aceasta veche şi treceau în altă vale, alăturea sau mai departe, şi acolo puneau temelia unui sat nou, *satul-răsad*. Acesta, de altfel, e un proces firesc universal de populare a spaţiului. Romanii l-au pratcicat, Românii l-au practicat, oriunde şi oricine l-a practicat [2]).

1) „La vieille Italie pratiquait sur ses populations déjà trop pressées dans l'Apennin ces amputations qui en détachaient la fleur de jeunesse (ver sacrum), pour l'envoyer chercher fortune"... *(Vidal de la Blache)*. Pentru practica sistemului la români în Evul Mediu, cf. I. NISTOR, *Emigrarile Românilor de peste munţi,* Bucureşti 1916.

2) „Când pamânturile începeau să se îngusteze, devenind prea strâmte pentru numeroşii madulari ai familiei, cei strâmtoraţi îşi largeau ogoarele prin desfundarea ţelinelor şi lăzuirea codrilor din văile vecine. Astfel sporeau aşezarile româneşti pe calea unei expansiuni

www.dacoromanica.ro

Trecem, acum, la satele *aglomerate* sau *adunate,* a căror patrie e şesul. Harta le arată dominând la periferia ţării, pe şesuri: câmpia olteană, munteană, Dobrogea, Bugeacul, stepa Iaşi—Bălţi, câmpia Tisei. Dar ele se întâlnesc și *la munte,* pe văi — şi mai ales în *gurile văilor,* pe aşa numitele în geografie *conuri de dejecţie* sau, cu o frumoasă vorbă populară românească, *argestre.* Fiind locul puţin — deşi foarte bun — pentru așezare, satele de pe *argestre* se *condensează,* ca să spunem aşa, tot mai mult, până ce se ajunge să fie casă lângă casă — şi, astfel, nu numai că ajung sate de tip *adunat* (al căror domeniu propriu zis, cum spuserăm, este câmpie), dar ajung la o fizionomie şi *structură* și mai densă, dând tipul de *sat compact.* Aşa sunt, de pildă, pe valea Cernei, cele două frumoase şi interesante sate: *Pecinişca* şi *Topleţul.*

Aici trebue sa fim atenţi asupra unui fapt: De multe ori nu e de vină numai geografia că un sat de munte (sau de aiurea) e adunat sau e compact — ci cauza poate să fie şi de alt ordin: social-administrativ sau social-politic. Iată de pildă un caz: al satului *Runcu* din Gorj.

---

lente şi a unei paşnice evoluţii sociale, în felul tradiţionalului *ver sacrum* al străvechilor seminţii italice. Noile aşezări pastrau legătura cu cele vechi, dela care purcesesera, şi astfel se întinse o largă reţea de aşezări româneşti peste întreg Ardealul şi Maramureşul".... (I. NISTOR, *loc. cit.* p. 3).

www.dacoromanica.ro

Harta, şi mai ales vederea la faţa locului — ni-l arată ca sat *adunat*, întins ca un bulevard de o parte şi alta a râului Sohodol, adăpostit între munţi (spre nord) şi două culmi înnalte (spre est şi vest), de o parte şi alta a râului. Privindu-l, ai zice: iată, natura locului — ea singură — a făcut ca satul să se îngrămădească pe *conul de revărsare*, pe argestru, şi să ne dea ceeace numirăm un sat *adunat* sau *aglomerat*. Se întâmplă, însă că, pe marginea unei Evanghelii din biserica satului, cineva găseşte următoarea interesantă însemnare: *„La 1828 au venit iruşii cu răsboiu asupra turcilor şi biruindu-i, s'au scos din ţara rumânească. La 1829 s'au făcut pace şi s'au făcut răgulamentu... şi la 1837 s'au mutat casăle la linie* [1]*, că erea până 'n marginea zăvoiului"...* „şi am scris eu. păcătosul popa Niţă Runcanu". Concluzia: *structura* satului nu e dictată numai de factorii geografici, ci şi, de multe ori, de cei social-administratori... „Veni poruncă (1792) că satele dela Caransebeş până la Orşova Veche, toate câte vor putea, *la drumu mare să se scoată, în rând să se regulucească* şi aşa (în) 1793 seliştele cu

1) Prin urmare: „In urma reformelor care purced din Regulamentul Organic se face (nu numai) o retuşare destul de sensibilă pe alocuri, în hotarele judeţelor din Principate" *(Ţara Loviştei*, p. 62) dar, între altele, se mai scot şi *satele la linie.*

www.dacoromanica.ro

cuiburile ce făcusă [1]) se sparseră şi la drum ieşiră. Apoiu după zece ani, adică (în) anu 1801, unele sate începură a căuta cu multe rugăciuni ca iară la săliştea lor cea veche îndărăt să se mute şi slobozenie căpătară" [2]). Şi iată, în sfârşit, o a treia mărturie (vorbeşte părintele Aposteanu din satul Bâltışoara, de lângă Runcu-de-Gorj, August 1930): „Bâltişoara noastră n'a fost chiar dela început pe locul unde se află astăzi, ci a fost aşezată mai sus, în munte, dealungul Văii Bătrâna ; iar casele, acolo în munte, erau puţine şi depărtate rău una de alta : cale de 2 km. dacă erau 100 de case. Bătrânii noştri au mai apucat câteva din casele cele vechi de pe Bătrâna. Azi, însă, s'au dărâmat toate... Şi era mai bine acolo, pentru *vremea aceea*, decât aici, unde se găseşte satul astăzi : era lumea mai la adăpost de primejdie ; când venea primejdia, lumea o lua *în dosuri*, din gura pârâului. Venea turcul des, pe vremea bătrânilor... lua vite, bucate, bani, şi tot ce găsea în casa ro-

---

1) *Cuiburile*, — frumoasă şi interesantă numire — înseamnă, aici, ceea ce am numit noi mai sus *nuclee* sau *sâmburi* în structura satelor răsfirate.

2) Preot CORIOLAN I. BURACU, *Cronica Mehadiei*, 1924, p. 52. Pasagiul reprodus de noi e dintr'un *„Protocol al socotelilor bisericilor din Protopopiatul Mehadia şi al bisericii oraşului Mehadii"*. Iar rugăciunile pentru a se putea muta casele din nou pe săliştele lor vechi — poate că sunt de interpretat şi aici în sensul că preferinţa românului e pentru chipul şi fiinţa satului risipit sau răsfirat.

www.dacoromanica.ro

mânului ; şi de aceea satul nost' era mai sus, în *dosuri,* şi el". [1]) Toate aceste trei mărturii impun una şi aceeaşi concluzie : să nu cădem în greşeala de a căuta explicaţia *structurii şi a* formei satelor noastre numai în factorii geografici. Explicaţia acestora, de multe ori, stă în factori de altă natură : biologică, socială, economică, [2]) istorică, etc., (factorul istoric, de pildă, în aşezarea, forma şi structura Bâltişoarei, cum văzurăm).

Forma satului este dictată de teren (când aşe-

1) ION CONEA, *Aşezările omeneşti în depresiunea din Oltenia,* extras din *Buletinul S. R. R. de Geografie,* tomul L. pp. 11—12: „E vrednică de reţinut, mărturisirea parintelui Aposteanu. Ea ne atrage atenţia în chip deosebit asupra elementului *adăpost* pe care-l oferea şi pentru care era, muntele, aşa de căutat în trecut. Din „jos" lumea se trăgea spre *munte;* şi trăia acolo şi nu ieşea în depresiune (din unele sate) decât în vremea muncii şi când era linişte. Nu sunt, în cuvintele parintelui Aposteanu, precizări istorice, cu nume şi date, dar ele exprimă — totuşi — un adevăr nu mai puţin istoric. Cine călătoreşte prin satele de sub straşina munţilor Olteniei şi stă de vorbă cu locuitorii, va observa că marturia cu „turcii", ce veneau despre miazazi după jaf şi omoruri, revine mereu ca un leit-motiv, în povestirile satenilor despre vieaţa batrânilor lor".

2) „Aşezarea risipită a caselor (în *depresiunile Dornelor, Drăgoesei, Bihorului)* la intervale de 200-400 m., se datoreşte concentrarii proprietaţilor fiecarui locuitor într'o singură parcelă, în cuprinsul căreea omul şi-a stabilit gospodăria" (cu alte cuvinte, aşa cum acelaş autor mărturiseşte în acelaş loc): „spre deosebire de diversitatea factorilor fizici, felul de grupare şi de raspândire al aşezarilor omeneşti este condiţionat într'o măsura aproape tot atât de mare şi de factorii economici", (LAURIAN SOMEŞAN, *Viaţa umană în regiunea munţilor Călimani,* Cluj, 1936, p. 14).

www.dacoromanica.ro

zarea a fost dictată numai de factorul geofizic), cum tot de teren, de cele mai multe ori, e dictată şi structura, — dar, ca şi structura, forma se mai poate datora şi unor factori umani : cazurile cu *scoaterea satelor la linie*, pe care le văzurăm. Rămâne, deci, ca cercetătorul să găsească factorul (sau factorii) şi să determine dela caz la caz (mereu în minte cu *adevărul viu:* că în natură lucrurile sunt totdeauna mult mai complicate de cum stau scrise şi categorisite în cărţi). Ca formă, deci, satele vor fi *neregulate* (şi foarte întinse, de obiceiu) cele risipite pe coastele munţilor sau ale colinelor ; *lungi* şi dispuse fie numai pe un mal, fie pe amândouă (satele-străzi) cele aşezate în lungul apelor, indiferent dacă-s la munte, la deal, sau la şes [1]); *ramificate, (înrămurate, radiare)* — cele aşezate în basinele muntoase sau în micile cuvete în care coboară mai multe cursuri de apă: satul, aci, suie de jos în sus—sau trimete, dacă vreţi, tot atâtea ramuri câte văi confluente coboară în micul basin. Un exemplu tipic ne oferă *Şanţul :* În dreptul lui coboară în Someşul Mare două ape — una din nord, de sub Inăul şi alta din sud, amândouă vărsându-se în Someş exact una în dreptul alteia ; astfel se face că, în acel loc de dublă confluenţă, avem *o cruce de văi;* jos, la

1) Interesantă este, şi foarte sugestivă, în cadrul acestor consideraţii, denumirea românească de *Câmpulung*.

www.dacoromanica.ro

întâlnirea apelor, avem inima satului (sau trupul lui); dar din trup pleacă pe văi—(spre nord, sud, est și vest)—cele patru brațe ale satului. Satele cu această formă corespund în general celor de structură *aglomerată - în - devenire;* dar pot fi astfel și unele sate răsfirate, ba chiar și unele din cele risipite (depinde de vechime, de stadiul de evoluție). *Ramificate,* uneori, — dar cel mai adesea cu o formă *neregulată și masivă* (depinde, dacă-s dela munte sau dela șes), sunt și satele *adunate* — și tot neregulate, dar de obiceiu mai mult sau mai puțin *rotunde,* circulare, sunt satele *compacte* (când sunt în lungul drumurilor, precum acelea de colonizare străine, din Ardeal; forma lor e ca și aceea din lungul văilor: lungueață). In rezumat, satele compacte, ca formă, sunt: *circulare sau poligonale* (quasi) cele din șes, *lungi* — cele din lungul drumurilor sau văilor și mai mult sau mai puțin *triunghiulare* cele de pe *argestre.*

Și, drept încheiere, să mai notăm

Satele, sub strașina muntelui și în ținutul colinelor și al depresiunilor, nu numai că pot varia, la foarte mici distanțe, atât ca așezare cât și ca formă și structură, dar sunt și mult mai *numeroase* decât în partea șesului, unde ele sunt mai mari și mai rare [1]). Explicația stă

1) Satele, la șes, sunt ca isvoarele în munții calcaroși: puține, dar mari — în timp ce satele de munte sunt ca isvoarele în munții cristalini: mici și multe.

www.dacoromanica.ro

în aceea că spre munte relieful e mult mai *dumicat,* ca să spunem astfel, şi atunci suprafeţele bune de aşezat sunt mult mai reduse. Vor fi, deci, mici şi multe şi aşa vor fi şi satele. In plus, mulţimea izvoarelor risipite la tot pasul permite şi ea risipirea sau răsfirarea aşezărilor omeneşti, nu ca în şes, unde (ca în Bărăgan), puţinătatea apei explică în bună parte numărul redus al satelor [1]).

---

1) Ratzel spunea că o bucată de omenire şi o bucată de litosferă fac un *Stat.* Amintindu-ne de vorba lui Pliniu: că *isvoarele fac satele şi oraşele* (condiţia primordială pentru naşterea unui sat e *apa de băut)* am putea spune şi noi: un isvor, o bucată de loc şi ceva oameni — iată satul.

www.dacoromanica.ro

PE URMELE DESCĂLECATULUI DIN SUD

Satele de Ungureni din Oltenia Subcarpatică

Din excursiile pe care mereu le fac sub streşinile — sau sus pe culmile — Carpaţilor sudici, tot mai mult mă întorc cu impresia că aşa zisul descălecat s'a petrecut şi în această parte. Un descălecat nu, bineînţeles, în sensul naiv, adică *plin,* al cuvântului : că, adică, dincoace de munţi am fi avut până la acest descălecat un gol etnic şi politic şi că, deci, acest descălecat de dincolo ar fi însemnând, pentru *dincoace,* însuş începutul lumii ; ci în sensul unui adaos, numai, de forţă etnică şi mai ales în sensul unei sporiri de experienţă şi prestigiu politic. Tradiţia descălecatului muntean nu poate veni din nimic, dintr'o simplă închipuire, prin analogie cu ceea ce s'a petrecut dincolo, în nord-est. Să nu spunem, din pricină că nu avem documente care să ne-o certifice cu certitudine, că descălecarea munteană (sau olteană — sau *şi* olteană) *n'a existat.* Istoria românească nu stă scrisă numai în documente propriu zise; mai mult decât oricare alta, ea trebuie urmărită şi descifrată şi pe alte căi : antroprogeografice, etnografice, linguistice, geo-politice, etc. E pueril să susţinem mereu că, dacă un fapt oarecare nu stă scris ni-

www.dacoromanica.ro

căiri, el nici nu s'a petrecut. Doar nu degeaba, în fața trecutului românesc cel fără de documente, a spus Nicolae Iorga odată : „Așa dar, ceea ce spun eu nu stă scris nicăiri, dar ceea ce spun eu *a trebuit să se întâmple*".

In ceea ce ne privește, credem în *descălecat*. Și dăm azi o primă parte din materialul pe baza căruia, după ce vom da și partea lui a doua, sperăm să putem trage concluzia unei admiteri aproape cu certitudine a lui.

Intr'un document dintre anii 1408—1418 (nu i se prea cunoaște, cu alte cuvinte, data precisă), Mircea cel Mare dă mânăstirii Tismana satele „Trufești, Piatra, Obedin, Ceaurii, *Ugri*, Dușești, Ploștina, Jargovăț, Varovnic, Șușița, Novoselți, precum și zeciuiala produselor minelor de aramă dela Bratilov"... [1])..

Numele satului pe care l-am subliniat : *Ugri* — originalul slavon ѵгрн, — reapare curând într'un alt document, din 5 August 1424, sub forma *Ugureii* (în originalul slavon : ѵгрꙋєн). Documentul glăsuește: „pe lângă aceasta, dăruește domnia mea satul Ceaurii și Dușeștii și *Ugureii*"... *Ploștina*... [2]). Satul acesta *Ungureii*, alăturea de acelaș Ceaurii, de aceeași Ploștină și de acelaș Doșeștii de adineaori, nu poate

1) *Documentele Țării Românești*, publicate de P. P. *Panaitescu*, V. Documentele interne (1369—1490), București, 1933, pp. 87 și 89.
2) *Op. cit.*, pp. 136 și 138.

www.dacoromanica.ro

fi altul decât *Ugri* din documentul precedent. Dela *Ugri*, aşa dar, am ajuns la *Ugurei*..

Dar metamorfoza numelui nu se opreşte aici. In adevăr, într'un alt document, din 28 Octombrie 1428, satul... se cheamă *Ungureni*. Că e acelaş, nicio îndoială: „satul Ceauri şi Ungureni şi Duşeşti" — glăsue documentul [1]).

E interesantă — sau cel puţin *pare* interesantă — această metamorfoză a numelui: Ugri-Ugurei-Ungureni. Prima formă ne poartă gândul la personajul istoric Ugrinus din Ţara Oltului, ca şi la muntele astăzi numit *Ogrin*, din masivul oltenesc al Parângului. E mai aproape de forma veche a numelui Ungurilor, cum îşi spun ei înşişi. E interesant, după aceea (vom vedea pentru ce) faptul că satul acesta, ca şi celelalte două, între care el e amintit, era pe apa *Jiului*; era, deci, un sat din aria actuală a judeţului Gorj [2])

Dar ceea ce e şi mai interesant, e altceva: faptul că incă de atunci, din vremea lui Mircea

1) *Op. cit.* pp. 155 şi 157.

2) O spune Documentul din 1428: „şi pe Jiu satul Ceauri şi Ungureni şi Duşeşti, şi pe Tismana"... (*op. cit.*, p. 157). In documentele cele două, precedente, aceste sate nu se localizau. Acuma, da:... „Şi, în *judeţul Jaleş*, satele *Ploştina* şi *Cereşova* şi *Tucinovăţ* şi *Leurda*, şi la Jilţ: Pecaleşti şi Obăialeşti şi Valea Largă şi Strâmtă, şi pe Jiu satul *Ceauri* şi *Ungureni* şi *Duşeşti*, şi pe Tismana şi Sărbşori, şi pe Izverna Podeni şi pe Jaleş Arcani şi Tamaşiţi şi Baleşti şi Rasova"... (p. 157, traducere).

www.dacoromanica.ro

cel Mare, existau în Oltenia subcarpatică sate cu acest nume. Se știe. în adevăr, ce sunt (și ce *erau)* acelea : sate cu populație de dincolo de Carpați.

Inseamnă că ceea ce spunea Diploma Ioaniților (1247) se petrecea cu adevărat : se petrecea, adică îndată după năvălirea Tătarilor, o transplantare de populație din Ardeal în nordul Olteniei, o emigrare clandestină de sub proaspăta stăpânire ungară spre actualul ținut al Gorjului de sub munte, inima geografică a voevodatului lui Litovoi. Vestita Diplomă, după ce spune la început că „datoria și râvna cea dintâi a regilor trebuie să fie...înmulțirea supușilor"... și după ce spune că, dacă dăruește Țara Severinului, și celelalte, Ordinului de călugări Ioaniți, apoi tocmai pentru aceasta o face : pentru „împoporarea regatului nostru" (în speță, Oltenia subcarpatică) „care mare pagubă au suferit prin protivnica năvălire a neamului Varvar ce se numește Tătari, (pagubă) nu numai în pierderea averilor, ci și în uciderea lociutorilor"... [1]), după ce spune așa dar toate acestea, ea (adică... Bela al IV) ține să atragă atenția Ordinului că *nu-i este permis să primească în Oltenia emigranți de peste Carpați decât cu învoirea dela El, Regele.* Iată cuvin-

1) Ioan Lupaș. *Din izvoarele Istoriei Românilor,* pp. 51—52.

www.dacoromanica.ro

tele în speţă: „quod rusticos de regno nostro cuiuscunque conditions nationis ac Saxones et Teutonicos de nostro regno non recipiant ad habitandum terras supradictas nisi de licentia nostri speciali" [1]. Două constatări se impun: că nici Ardealul nu suferea de... suprapopulare (doar şi el fusese pustiit în egală măsură de aceiaşi Tătari), dar că, cu toate acestea, (şi acesta e... concluzia a doua) ţăranii români de dincolo ţineau să — aveau, ei, motivele lor! — ...schimbe patria.

Această părăsire de patrie, ca s'o numim astfel, avea motive temeinice (sociale, politice, religioase) să se producă. Le-a studiat şi ni le-a spus de mult unul din istoricii noştri. Iată-l prezentat pe cel mai greu:

„Năvălirea Ungurilor în Ardeal a produs o schimbare radicală în raporturile politice şi sociale ale acestei ţări. In puterea dreptului de cuceritor, regele Ungariei reclamă pentru sine dreptul de proprietate asupra pământului din întreg cuprinsul ţării. Pe lângă noua concepţie de drept public, dreptul de proprietate al ţăranilor români asupra pământului devenise cu totul iluzorie. Pământurile cultivate de ei nu mai erau ale lor, ci ale regelui, care se folosea de ele pentru a răsplăti vitejia ostaşilor săi şi pentru a înzestra cu largă dărnicie bise-

1) Hurmuzaki, *Docum.* I, 1, p. 252.

www.dacoromanica.ro

ricile și mănăstirile din cuprinsul regatului său apostolic. Tot pământuri românești erau și acelea pe care urmașii sfântului Ștefan le cedară coloniștilor germani, chemați din toate unghiurile Germaniei. Astfel, o mare parte din țăranii români, din proprietari ce erau, ajunseră clăcași desmoșteniți pe moșiile regelui, ale nobililor, mănăstirilor și Sașilor...

Prin desmoștenirea aceasta se rupse legătura trainică ce lega pe țăran de pământul cultivat de el și de locul de baștină, mânându-l pe calea pribegiei. Călcarea dreptului de proprietate al țăranilor asupra pământurilor cultivate și moștenite din bătrâni a dat primul imbold la emigrări... Românii, despuiați de drepturile de proprietate și reduși la starea de iobăgie, începură, curând după năvălirea ungurească, a-și părăsi locul de baștină, căutându-și în alte părți condițiuni de trai mai prielnice și mai ușoare. Astfel începură pribegirile țăranilor români dela un loc la atlul, de pe o moșie pe alta, dintr'o parte a țării într'alta, până ce ajunseră și în țările vecine. In cete mai mari și mai mici, ei se strecurau prin trecătorile Carpaților în Țara-Românească și Moldova, unde-și puteau continua neconturbați viața pe care o duceau în Ardeal înainte de venirea Ungurilor" [1]).

1) I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, pp. 4—5.

www.dacoromanica.ro

Emigrările acestea au început, de sigur, de îndată ce apăsarea stăpânirii maghiare a început a se face simţită de Români. Era o stăpânire nouă, grea, şi care se anunţa de lungă durată. Cele de până atunci, barbare, nici nu puteau fi numite, propriu zis, stăpâniri, ele fiind fost mai degrabă un fel de convieţuiri cu profit reciproc, în bună înţelegere (e acea formă de viaţă laolaltă şi pe care, aşa de plastic şi de ingenios, a numit-o N. Iorga *măritiş politic*); — aceasta, însă, a Ungurilor, se anunţa dintr'o dată de nesuportat şi se vedea, în plus, că se aşează pe vreme lungă. Urmarea a fost că mulţi ţărani din Ardeal au pornit spre alte zări ale pământului românesc. Satele ardelene încep a se depopula, unele; a fi părăsite complet, altele. In 1404 regele Sigismund dărueşte mai multe sate din părţile Zarandului, părăsite de locuitorii lor. Iar Revoluţia din 1434, după înnăbuşire, a alimentat şi ea din belşug emigrarea în Principate [1]).

Afirmaţiile şi concluziile acestea ale istoricilor nu sunt, însă, suficiente — când e vorba să tratăm şi să înţelegem mai.... sub specie aeternitatis, ca să ne exprima aşa, emigrările acestea peste Carpaţi. E cazul să ne amintim de titlul unei lucrări englezeşti, aceea a lui Gordon East: *Geografia în spatele istoriei*".

1) I. Nistor, *op. cit.*, pp. 7—8.

www.dacoromanica.ro

Problema, înnainte de a fi una istorică — a fost şi a rămas, totdeauna, una geografică.

In adevăr, emigrarea românească peste Carpaţi, în sud sau în est, e surprinsă, chiar de istorici, a fi *mai veche* decât instalarea, dincolo, a stăpânirii ungureşti până în Carpaţi. D. Onciul, de pildă, găseşte Români emigraţi din Ardeal în estul Carpaţilor moldoveneşti şi aşezaţi acolo, încă din prima jumătate a sec. XII, aşa dar: înnainte de a ajunge stăpânirea ungară în Carpaţii răsăriteni.

In adevăr, mişcările metanastasice pe care le observă istoricii ca petrecându-se peste Carpaţi, spre est şi spre sud, nu sunt decât verigi dintr'un lanţ al cărui capăt de început, cu adevărat să se pierde, ca să spunem aşa, „în noaptea timpurilor". Ele se integrează într'un proces de geografie umană, care se desfăşura de milenii pe aceste meleaguri, acela al transhumanţei carpatice.

O pendulare ritmică, de regularitatea echinoxiilor şi a solstiţiilor, dictată de arhiectura pământului dacic, de climatul acestui pământ, de alternarea pe el a condiţiilor de trai favorabile, când în inima lui de munţi, când în marginea de şesuri şi lunci.

De când datează această tranhumanţă carpatică? Desigur, din aceeaşi vreme din care şi aceea a celorlalţi munţi europeni cuprinşi între

www.dacoromanica.ro

30 şi 50° latitudine nordică. Despre ea şi despre funcţia umană a tuturor acestor munţi, iată ce scrie *Jules Blache* în cartea sa *L'homme et la Montagne*:

„Nos ancêtres de l'Europe méridionale furent des bergers, bien plus que des laboureurs. Vidal de la Blache suggérait que les hauteurs alpestres ont été fréquentées par des pâtres avant que les vallées intérieures fussent colonisées. Bien mieux: l'exploitation pastorale qui emplit tout le domaine méditerranéen, montagnes et plaines associées, y devança sans doute la colonisation agricole. Nos plaines pouvaient fournir le pâturage avant qu'on songeât à leur demander des moissons... Tout l'Orient jusqu'au coeur de l'Asie n'est presque qu'un pâturage à moutons: steppes naturelles ou factices, aménagées pour des tribus logées sous la tente... Les poèmes homériques, comme la Bible, laissent deviner une civilisation bien plus pastorale qu'agricole. *Pecunia*, par quoi les Latins désignaient les éléments de la richesse, dérive de *pecus*, le troupeau; et le troupeau fut en effet, pendant de très longs siècles, la fortune essentielle des peuples resserés entre les montagnes et la mer... depuis les rives de l'Atlantique jusqu'aux sources des fleuves chinois... Et si les labours ont pénétré dans le domaine des troupeaux méditerranéens

www.dacoromanica.ro

et asiatiques, c'est sans doute tardivement et timidement" [1]).

In aria aceasta de străveche tranhumanţă, — ale cărei prime civilizaţii fură pastorale aşa dar, în ea autorul citat înglobează — cum şi trebuia — şi Carpaţii noştri. Inseamnă — că cei dintâi străbuni ai noştri legaţi de Carpaţi, trebuie să fi fost, ca peste tot în cadrul amintit, o populaţie de păstori transhumantă, pendulatoare între „patria de vară" a munţilor şi „patria de iarnă" a şesurilor şi luncilor periferice.

Procesul acesta s'a desfăşurat încă din timpurile preistorice, deci, — intrând, apoi, cu toată puterea, şi în cele istorice. Imprejurările din vremea istorică n'au fost, însă, totdeauna de natură să permită desfăşurarea normală a acestui cosmic *du-te vino,* din Carpaţi spre margini şi înnapoi. Ci, în epocile de năvăliri, desfăşurarea lui era *stânjenită,* în sensul că această formă de viaţă ori se localiza numai pe *unele* drumuri de transhumanţă, numai în anumite direcţii, ori era stânjenită şi redusă în chiar quasi totalitatea ei. Şi poate că în epocile acelea, de mai multă *meditare* pe loc — ca să spunem aşa — a unei populaţii care de nevoie trebuia să rămână mai *mereu* în văile şi depre-

1) Jules Blache, *L'homme et la Montagne,* Paris, 1933. pp. 13—15.

www.dacoromanica.ro

siunile din imediata apropiere a Carpaţilor, atât timp cât în poale bătea vântul, — începu omul a fi mai atent cu pământul şes şi rodnic: vrem să spunem că începu să-i solicite rodul, după ce-l sgâria primtiv cu săpăliga sau cu un simplu cârlig de lemn. Din poposirea aceasta mai îndelungată pe loc, şi în acest fel, am vrut să spunem, va fi purces agricultură dacică.

In primul mileniu de dinnainte de era creştină, tranhumanţa carpatică s'a depănat în toată amploarea, cu mici probabile răstimpuri de stânjenire (înfiltrarea cimeriană, scită?). La fel, de sigur, şi până la cucerirea Daciei de către Romani, la fel şi sub stăpânirea acestora Dar cei o mie de ani ulteriori, de năvăliri în ritm mai viu decât în orice altă epocă anterioară, trebuie să fi stânjenit cel mai mult şi mai des, atât în timp cât şi în spaţiu, pendulările transhumanţei carpatice. Aceasta, însă, n'a putut înceta nici atunci de tot.

Dar după ultima năvălire, a Tătarilor, în marginea pământului dacic s'a înseninat mai bine şi pentru mai lungă vreme. Erau date, acum, condiţiile unei lunecări în relativă linişte dinspre Carpaţi spre periferie a massei de autohtoni, care în vremea năvălirilor se trăsese mai sub streaşina Carpaţilor, în podgorie, şi depresiunile extra-şi intercarpatice. Cercetări recente — şi unele mai vechi — ne descopăr tot mai multe staţiuni neo-şi chiar paleolitice la

www.dacoromanica.ro

periferia pământului dacic, deci la câmp. Aceasta nu contrazice, însă, afirmaţiile noastre de mai sus. In adevăr, procesul populării pământului dacic — şi înţelegem sub această denumire nu numai acea patrie interioară care, cum observa Jordanes acum treisprezece veacuri, *corona montium cingitur* (podişul central cu munţii) ci şi *vorland*-urile lui de şesuri până în cele trei ape: Dunărea, Tisa, Nistrul — procesul populării acestui pământ în cursul timpului a fost asemenea fluxului şi refluxului de viaţă al acestor izvoare intermitente, care în munţii noştri Apuseni se numesc *izbucuri:* curgerea lor, *aci* încetează, ca suptă înnapoi, de o inimă a pământului, care iar, după 20—30 de minute de repaos, o sloboade vie la lumină, pârâu harnic. Aşa — sau *acesta* — a fost şi procesul populării pământului dacic: populaţia legată de el se risipea până în chenarul de ape, când era linişte, şi se trăgea spre inima de munţi de îndată ce în poale începea vântul să bată. Sub stăpânirea romană, de pildă, când siguranţa domnea în şesul Olteniei, zeci de sate se risipeau pe întinderea Romanaţului de azi; iată însă că harta lui Friederich Schwantz ne arată acelaş şes ca şi gol de lume: sate foarte puţine, multe din ele fiind doar vetre de *pagi desolati* — în vreme ce, cu cât înnaintai mai spre munte, cu atâta satele erau mai dese, cele *sparte* aproape că neexistând. Abea în ultimul

www.dacoromanica.ro

secol viaţa umană s'a organizat în siguranţă pe întreg cadrul teritoriului dacic, făcând posibilă popularea — cu lumea coborîtă dinspre dealuri şi munţi — şi a şesului Dunării, în întregime: „Il y a eu, par conséquent, une série continuelle d'assoupissements et de réveils", ar spune Lucien Febvre.

Să ne întoarcem din nou la perioada care precede de aproape Intemeerea Principatelor şi să ne mărginim tot numai la Oltenia şi la Carpaţii din nordul ei. Citită printre rânduri, Diploma Ioaniţilor pare a spune că, pe atunci, în partea de şes a Olteniei, era un fel de... *No man's land*, adică un teritoriu — *de loc* sau foarte puţin locuit (faţă de ce era în poala de şes a Carpaţilor).

Nici chiar sub munţi, însă, nu pare a fi fost o populaţie prea deasă. Dovadă, tocmai această aducere şi punere în posesie, peste regiune, a Ioaniţilor: cu scopul s'o împoporeze şi s'o întărească.

Cu tot acest scop, însă, (şi de aici încolo lucrurile ne interesează în deosebi), Regele îi face atenţi pe Ioaniţi *să nu primească emigranţi ardeleni* — fie ţărani, fie de orice altă condiţie socială — *decât numai cu învoire specială dela El, Regele.* Aceasta, însă, echivala cu o totală interzicere a emigrării de peste munţi în Oltenia. Care interzicere, la rându-i, ne

www.dacoromanica.ro

arată că un astfel de curent metanastasic — ca să întrebuinţăm termenul lui Cvijic — *exista;* ba încă, pentru ca Regele să se sesizeze de el şi să-l interzică, el trebuie să se fi exercitat în proporţii îngrijorătoare pentru el.

Dar din ce pricini se va fi produs, oare, acel primejdios curent de emigrare ? — Mai întâi, cum am spus, el era... „în firea lucrurilor“, într'un fel de *milenară fire a lucrurilor*, am spune. Acum, însă, el se producea *mai exagerat ca de obiceiu.* Se explică aceasta, de sigur, pe de o parte prin deposedarea de pământ a ţăranilor ardeleni (cum am văzut) — deci printr'o înrăutăţire de soartă dincolo — şi, pe de alta, prin lărgimea mare de loc ce se produsese dincoace după risipirea ultimei năvăliri. Dincolo, venea un stăpân nou care anunţa viaţă grea pentru ţăranii români; dincoace, lume puţină, ogoare şi păşune din belşug şi, în plus, *libertate românească.* Un desechilibru de condiţie umană, dacă ni-i permis să vorbim astfel, se făcea simțit între cele două versante carpatice. Iar transhumanţa era lichidul ce făcea legătura între cele două vase comunicante. Prin el — fin aparat de înregistrare a condiţiilor sociale dintr'o parte și alta — s'a pornit atunci ca un şuvoiu de lume, de dincolo încoace.

Oricât, însă, îl va fi interzis Regele, curentul acela de emigrare n'a putut fi oprit, desigur, nici atunci, cum n'a putut fi oprit niciodată.

www.dacoromanica.ro

Dacă în jumătatea a doua a sec. XIX şi nu putea fi el oprit, cu toată straşnica pază [1]), dar atunci?!

Curentul de emigrare, drept aceea, se va fi scurs mereu, nepotolit; ba încă, după scurta şedere (dacă va fi fost şi aceea!) a Ioaniţilor, sub Voevozii Olteniei — cei în revoltă şi luptă continuă cu Regele ungur — imigraţia ardeleană în Oltenia va fi fost şi mai puternică (că doar nu era să stăvilească Litovoi, de pildă, care moare în luptă cu Ungurii, exodul spre Oltenia al ţăranilor români din Huniedoara şi părţile Sibiului). Şi cu cât trecea vremea, cu atâta mai mult — credem noi — creştea curentul acestei emigrări. In sud de Carpaţi se închega ţară nouă, liberă, — dincolo apăsa tot mai greu jugul străin. — Intr'un mic studiu, nu de mult, credem să fi dovedit că acea trasare de hotar între Oltenia şi Ardeal, din 1520 — pe creasta munţilor, „tot din vârf în vârf"—

1) Aşa de mulţi Ardeleni trecură în sudul Carpaţilor in această *jumătate de secol*, că sate întregi se goliră de populaţie, dincolo. Numai într'un răstimp de 6—7 ani, şi numai din districtul Branului (Törzburg), trecură în Muntenia între 6 şi 8000 de oameni. Fu ordonată o anchetă, să cerceteze şi să explice cauzele fenomenului, şi din ea ieşi şi acel excelent studiu al lui J. Hintz: *Das wandernde Siebenbürgen*... Kronstadt, 1876 (şi la p. 38 a căruia stau înscrise datele de mai sus). Iar un document din 1773 vorbeşte de un adevărat exod de Ardeleni spre Muntenia şi Moldova: speriaţi de „năvală", locuitorii Munteniei, şi Moldovei strigau în gura mare că se varsă Ardealul peste ei (I. Nistor, *op. cit.*, p. 34).

www.dacoromanica.ro

a fos, de fapt, „cel dintâi hotar politic pe creasta munţilor Olteniei“ [1]). Cu alte cuvinte, până în acest an: 1520, n'a existat un hotar precis, linear, în lungul şi pe coama munţilor dintre Oltenia şi Ardeal. Aceasta înseamnă, însă, că până în acest an hotarul ardelean dinspre Oltenia nu era decât foarte slab păzit; până atunci el fusese o *zonă* pastorală uşoară de trecut.

Astfel fiind, credem că epoca aceea — din preziuă şi *după* întemeearea Voevodatului lui Litovoi (ajuns, mai târziu, puternic mădular al Ţării Româneşti) — a fost una în care emigrarea „ungurească" s'a produs mai din plin ca în oricare alta.

In timpul ei cade şi acel document dela Mircea cel Mare, cu prima menţionare de acest fel a unui sat *ungurenesc*.

III

Şi nu e o simplă întâmplare faptul că *această primă menţionare a unui sat de Ungureni dincoace de Carpaţi este pentru judeţul Gorj*. In adevăr, se pare, că peste Carpaţii dintre Olt şi Izvoarele Cernei s'a vânturat dela Intemeere încoace mai multă populaţie românească decât

1) In numărul festiv al Revistei Soc. Stud. în Geografie „Soveja", 1938.

www.dacoromanica.ro

peste oricare altă secţiune carpatică (mult mai multă, bineînţeles, dinspre Ardeal încoace, decât invers); iar Gorjul — cel aşezat sub munţii cei mai uşar de trecut, cu cel mai intens păstorit pe munţii din nordu-i, cu cele mai multe şi mai vechi drumuri transcarpatine, în unitate politică cu Haţegul pe vremea lui Litovoi şi cu basinul Pietroşanilor ca punte antropogeografică între el şi Ţara Haţegului, — a fost cel ce a primit cea mai multă din populaţia „descălecată" de dincolo.

In a sa „Istorie a Daciei" [1]), Dionisie Fotino a avut fericita inspiraţie să noteze — „după catagrafia făcută în anul 1815 sub domnia Măriei Sale Domnului Ioan Karagea" [2]) — şi populaţia de Ungureni a *unora* din judeţele Ţării Româneşti [3]). Iată :

1. Slam-Râmnic (Râmnicu-Sărat) — cu 291 familii de Ungureni;
2. Buzău — cu 30 familii de Ungureni;
3. Saacul — cu 834 familii de Ungureni;
4. Prahova — cu 330 familii de Ungureni;
5. Dâmboviţa — cu 432 familii de Ungureni;
reni ;
6. Muscel — cu 132 familii de Ungureni;
7. Argeş — cu 279 familii de Ungureni;

---

1) ...*sau a Transilvaniei, a Ţării munteneşti şi a Moldovei*, traducere de George Sion, Bucureşti, 1859.
2) p. 146.
3) pp. 150—172.

www.dacoromanica.ro

8. Ialomiţa — cu 366 familii de Ungureni;
9. Ilfov — cu 1160 familii de Ungureni;
10. Olt — cu 252 familii de Ungureni.

Precum se vede, un procent de populaţie ungurenească destul de însemnat. Nu înţelegem, însă, de ce Istoria lui Fotino (şi, fireşte, deopotrivă cu ea, catagrafia însăşi n'au notat acest procent şi *pentru celelalte* judeţe munteneşti, care şi ele (Teleormanul, Vlaşca) e sigur că aveau puternice procente de aceeaşi populaţie (au şi azi). Dar şi mai curioasă e omisiunea din această înregistrare a judeţelor oltene, mai ales a celor dinspre munte, şi în special a Gorjului !— Şi se va mira de acest lucru mai ales cine cunoaşte starea de fapt dela faţa locului. In adevăr, se poate spune că Oltenia de sub munte — şi mai ales în dreptul Gorjului—e pe jumătate o „ţară" ungurenească. In excursiile mele, am trecut în revistă *toate satele* de sub Carpaţii Olteniei, din Cloşanii lui Tudor şi până în Olt. Am ţinut să vizionez, astfel, pe viu această nobilă *vatră geografică* în care se ţesea bogata şi atât de interesanta viaţă românească, pe care ne-o desvălue Diploma Ioaniţilor.

Dar *de unde* şi *cum* — atâta populaţie ungurenească sub straşina Carpaţilor Olteniei? Explicaţia *generală* am văzut-o. Să ne oprim niţel şi la una, *specială pentru Oltenia.*

Nicăeri, pe întreg şirul Carpaţilor meridionali, nu se desfăşură o aşa de intensă şi intere-

www.dacoromanica.ro

santă viaţă pastorală ca pe masivul Parângului, această uriaşă cetate orografică în care bat din patru părţi tot atâtea valuri de veche populaţie românească dedată păstoritului: cele din 1. Ţara Haţegului şi din 2. „Ţara" satelor Poiana, Tilişca, Rod, Jina, dinspre vest-nord-est, apoi cele din depresiunea 3. Tg. Jiului şi 4. a Polovracilor şi a Hurezului dinspre vest-sud-est. Observa acest lucru, acum aproape trei decenii, şi d. Emmanuel de Martonne:

„Pour étudier l'organisation de la vie pastorale, il n'est pas de meilleur champ d'observation que le massif du Parângu.

„Là se trouve la population pastorale la plus dense; les *stâne* y sont de véritables centres sociaux, des familles entières y vivent — hommes, femmes et enfants. On y naît, on y meurt, on s'y marie avec l'accompagnement des mêmes rites que le paysan roumain observe partout avec une fidélité jalouse"... [1]).

Un calcul făcut pe acea vreme, pentru zona de păşune alpină ce se întinde din marginea superioară a pădurii şi până sub vârfurile scobite de circuri glaciare, îi arăta d-lui Emm. de Martonne că masivul Porângului e „locuit" de câte 16 loc. şi de câte un număr de 200 de oi

1) *La vie pastorale et la transhumance dans les Karpates méridionales; leur importance géographique et historique*, in Zu Friedrich Ratzels Cedächtnis, Leipzig, 1904, p. 229.

www.dacoromanica.ro

pe fiecare km. p. O populaţie mai deasă ca... a Braziliei.

Dar ceeace este şi mai interesant în cadrul de idei ce ne preocupă aici, e faptul — pe care tot *d. de Martonne* în aceeaşi vreme îl nota (la fel, exact, e şi astăzi) — că din Jiu şi până în Olt (deci şi masivul Parângului subînţeles) aproape întreg păstoritul — toate stânele şi turmele — era (şi *este*, azi) ocupaţie aproape exclusiv *poienărească*... „De l'Oltu à Jiu presque toutes les stâne sont peuplées de *Poienari*, originaires du village de Poïana"[1]). Este, aşa dar, acolo la Poiana şi în alte câteva sate di raza ei, crescute din acelaş pământ şi locuite de aceeaşi „rasă" de oameni, un centru de mare virtute pastorală românească, dacă ni-i permis să vorbim aşa. E deajuns să ne gândim, de pildă,că răsad al lui este şi satul Vaideeni din Vâlcea, care acum câţiva ani avea încă, el singur, nu mai puţin de 60.000 de oi; e deajuns, zic, să ne gândim că acest mare centru ungurenesc al Vaideenilor nu este altceva decât un răsad poienăresc, răşinăresc, tilişcan, etc. — adică un roiu pornit din stupul de vitalitate românească al Poienarilor de dincolo. Munţii Sebeşului la nord de Lotru, Munţii Căpăţânei din sudul aceluiaş râu, ca şi nodul Parângului, în care celelalte două şiruri îşi dau mâna în vest,

1) Emm. de Martonne, *op. cit*, p. 232.

www.dacoromanica.ro

deasupra basinului Pietroşanilor, toată această ţară de munţi a trăit şi trăeşte sub bătaia vitalităţii dela Poiana.

Să trecem, tot pe versantul nordic rămânând, mai spre apus. Acolo, sub versantul Retezatului, în Ţara Haţegului, zace, iarăş, un vechiu puternic cuib de păstori. Iată cuvintele acelui învăţat, ieşit din chiar unul din satele lui :

„Şi firea locului şi felul de viaţă al locuitorilor te opresc la gândul că acest colţ al Ardealului n'a putut fi decât un cuib de păstori. Chiar acolo unde păstoritul e o îndeletnicire aproape părăsită... amintirile bătrânilor vorbesc de vremuri mai bune, când păcurarii se suiau în munte cu turme bogate" [1]).

Am studiat înşine păstoritul haţegan din zilele noastre şi am ajuns la aceeaşi concluzie: că avem acolo, azi, o viaţă pastorală relictă, pe care o sumă de elemente o trădează a fi fost foarte înfloritoare în trecut. Unele colinde păcurăreşti, de pildă, vorbesc de vremea când turmele haţegane pendulau în transhumanţă pe toată vasta întindere dintre Retezatul şi ţărmul Mării Negre.

Care-i concluzia celor de mai sus? Că, din Olt şi până la izvoarele Cernei — aşa dar, pe toată întinderea Carpaţilor din nordul Olteniei —a fost odinioară ca un asalt general al unui

1. Ovid Densuşianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, p. 4.

www.dacoromanica.ro

popor de păstori care-şi avea casa sub versantul lor nordic, dar care înneca în activitatea lui păstorească toţi aceşti munţi.

Cu mult cel mai mare număr de „economi de oi" erau originari de pe versantul nordic. Aşa este astăzi şi aşa se pare c'a fost totdeauna în trecut. Virtutea pastorală de pe versantul nordic, ca să spunem aşa, a învins-o totdeauna pe cea de pe cestălalt. Aşa ne spun şi studiile despre păstoritul carpatic, toate câte s'au scris până azi, în special ale d-lor Emm. de Martonne, Andrei Veress şi al lui Joh. Hinz. Acum aproape 70 de ani, când acest din urmă autor îşi publica faimoasa broşură [1]), numărul păstosilor transilvăneni din Carpaţii meridionali era de cel puţin 10.000, în timp ce turmele lor, păşunând vara munţii şi petrecându-şi iarna în vechea Românie Mică, numărau cel puţin *un milion de oi.*

S'au publicat în anii din urmă studii deosebit de interesante cu privire la transhumanţa — care încă dăinuie—a păstorilor din Carpaţi. Ca spiţele unei roţi pornesc din cetatea de munţi din mijloc, spre toate zările, drumurile transhumanţei româneşti. Iar despre funcţia economică, socială, şi în genere naţional-românească a fenomenului, s'au făcut afirmaţii a căror importanţă nu poate scăpa nimănui. D. Jacques Ancel,

1) *Das wandernde Siebenbürgen...* Kronstadt, 1876.

www.dacoromanica.ro

de pildă, în al său „Manuel géographique de politique européenne (1936), sub o hartă a tuturor acestor drumuri ale transhumaţiei româneşti, scrie: *actualul Stat românesc este concluzia unui fapt de geografie umană.* Voieşte să spună, cu alte cuvinte, că păstorii carpatici sunt cei cari au împânzit „etnia" românească din cetatea interioară până în apele din margini, ei fiind aceia cari, în lungul acelor drumuri ca razele, au semănat scântei din energia străbună, închegând unitatea de rasă, de limbă şi de suflet românesc.

Platoul transilvan şi cu munţii din jur au fost totdeauna centru etnografic: al Geţilor, al Daco-Romanilor, al Românilor. Vasile Pârvan, pentru cei dintâi, o spune clar: „Urmărind expansiunea neamului getic din *Centrul carpatic ca ţară de obârşie"... sau:* „Centrul lor etnografic (al Geţilor) era pe platoul transilvan" [1]).

Din oscilarea aceea regulată, ca de pendul, între „patria de iarnă" din margini şi cea „de vară" din centru, s'a ţesut ca o pânză, în vremea dela Traian până azi, actualul neam românesc: „Misterioase şi precise ca ale cocorilor, care taie văzduhurile când sună undeva clopotul echinoxiilor auzit numai de ei" [2]), aşa au fost drumurile care au ţesut şi păstrat prin veacuri

1) *Getica*, pp. (resp. 81 şi 278).
2) *Const. D. Ionescu, Drumuri păstoreşti mehedinţene,* în rev. „Vatra" din 22 Iunie 1939 („Ramuri" ,Craiova).

www.dacoromanica.ro

etnia românească, pe toată aria ei rotundă.

Să ne restrângem, acuma, sfera de discuţie şi să ne uităm la harta satelor de Ungureni de sub Carpaţii Olteniei. Ele se înşiră, în serie, din Titirleştii de lângă Baia de Aramă şi până 'n Băbenii de pe Olt: *Titirleşti, Bratilov*, Tismana-*Ungureni*, Tismana-*Vânăta*, Stăneşti-*Măzăroiu*, *Preajba Mare* şi *Preajba Mică*, Bengeştii-*Ungureni*, Crasna-*Ungureni*, Novacii-*Ungureni*, *Vaideenii*, Băbenii-*Ungureni*, *Măgura*. — Dar să nu se creadă că sunt numai acestea, satele cu Ungureni. Le-am înşirat doar pe cere care sunt formate din populaţie de dincolo aproape exclusiv. In adevăr, în Gorj ca şi aiurea se numesc astăzi Ungureni — şi se trădează, deci, ca atare,—*numai* satele exclusiv ungureneşti. Dar sunt şi sate a căror populaţie este numai parţial ungurenească (aceasta din urmă, cu alte cuvinte, nu a mai întemeiat sat aparte, alăturea de cel „pământean" preexistând, ci s'a „topit" pe încetul, pe măsură ce „descăleca" din munte, în massa autohtonilor). După aceea, unele vechi sate de Ungureni îşi vor fi schimbat numele în decursul vremii şi nu mai avem, azi, cum le recunoaşte ca atare, ele fiind complet... *pământenizate*.

Cu alte cuvinte, multe sate care se vor fi numit la origine Ungureni, se poate să-şi fi schimbat ulterior numele, lipsindu-ne pe noi de elementul principal al recunoaşterii ca atare. Schimbările acestea de nume săteşti, Alexandru

www.dacoromanica.ro

Ştefulescu le-a arătat, tocmai pentru judeţul Gorj, ca fiind fost frecvente în trecut. In cazul special al satelor numite *Ungureni*, credem că schimbarea se impunea, cu vremea. şi din pricină că populaţia lor sfârşea, după un anume răstimp, prin a se „topi" în cea autohton-gorjenească, prin a se autohtoniza", ca să spunem astfel, şi atunci numele cel vechiu nu-şi mai avea rost.

Fapt este că, astăzi, cine merge la faţa locului, află că procentul de ungureni în totalul populaţiei din Oltenia subcarpatică e mult mai mare decât vrea să ne spună harta. — Să începem din capătul vestic. Am notat pe hartă şi satul Cloşani. Aceasta, deoarece însuşi numele lui e de dincolo. In adevăr, în satul Cornereva din Banat, Cloşan e cunoscut ca *nume de familie*, hipostasă în care dincoace nu-l surprindem. Inseamnă, deci, că întemeetorul lui e foarte probabil să fi fost un *ungurean Cloşanu*. De altfel, populaţia acestui sat are legături de rudenie atât cu Banatul cât şi cu Haţegul, iar în satul Clopotiva din Haţeg unii bătrâni îmi spuneau că au rude în...Cloşani). Urmează satele Titirleştii şi Bratilov, care — fără să se cheme Ungureni — sunt, iată, tocmai cu astfel de populaţie. Populaţia din jur numai aşa le spune : „Ungurenii dela Titirleşti şi Bratilov". Despre ungurenii Titirleştilor scria cu simpatie Ion Ionescu-dela-

www.dacoromanica.ro

Brad, încă prin 1868, în lucrarea lui despre „Agricultura din județul Mehedinți“ [1]), notând și faptul că biserica satului își are zugrăviți la intrare ctitorii ciobani îmbrăcați ungurenește. Iar numele satului Bratilov e foarte interesant să notăm că e amintit în documente încă din vremea lui Mircea cel Mare [2]). — In satul Costeni, dincoace în Gorj, cea mai înstărită spiță de oameni — Icleanu — se știe că e de origină „de dincolo”. Și mai încoace, lângă Tismana, este un sat exclusiv ungurenesc și chiar așa numit: *Ungurenii*. La sud-est de aceeași Tismană, iarăși aproape lipit de dânsa, mai este un sat: *Vânăta,* cu populație în majoritate ungurenească. Originea populației din Titirlești și Bratilov e, în special, în... Poiana Sibiului. A celei din Ungureni și Vânăta, din părțile *Clujului,* ale *Sibiului* (aceeași nesecată Poiană) și ale... *Făgărașului* (familii Gălățescu care-și știu originea în satul Galați de lângă Făgăraș). La răsărit de Tismana, în satul Gornovița, regretatul fost învățător Neferescu îmi spunea adesea că numele neamului lui, din bătrâni, a fost... „Ungureanu“, iar tradiția spune că : „după câte spuneau bă-

1) București, Imprimeria Statului, 1868.

2) In acelaș document în care apare și numele *Ugri* (v. mai sus). Acolo era o mină de aramă, exploatată de unul *Cip Hanoș*. Acest *Hanoș* — se vede după nume că era *saxon*. Nu va fi adus el, oare, încă de atunci, la Bratilov, populație de dincolo?

www.dacoromanica.ro

trânii, mai toată lumea din Topeşti şi Gornoviţa e de fel de dincolo, din Ardeal". Nu e sat, după aceea, din cele care se înşirue deaici înspre răsărit, pe sub munte, unde — dacă stai mai mult şi ştii întreba — să nu afli că, „de felul lor", mulţi locuitori sunt... „de dincolo". Iată-i, de pildă, pe cei din Bâlta şi Bâltişoara, cărora satele din jur le spun : *Ungureni.* „Vorba lor, portul lor, sunt de dincolo; ăia nu-s Rumâni, sânt Ungureni" — îmi spunea acum vreo zece ani un bătrân din *Brădiceni* (care şi acest sat Brădiceni, puţin mai spre sud de Bâlta, este — după tradiţie — întemeeat tot de un... ungurean). Cătunul Măzăroiu de lângă Stăneşti e numai din Ungureni ; la fel satele Preajba Mare şi Mică de lângă Tg. Jiu. Iar Gurenii — centru de viaţă carpatică primitivă — după trei zile de stat în ei, am putut descifra că şi ei sunt... tot de dincolo. In Schela, care păzeşte capătul de dincoace al vestitei trecători a Vâlcanului (cum şi numele o arată), multe nume de familie te trimit cu gândul dincolo. In Porcenii dela ieşirea Jiului în depresiune, ca şi în Bumbeştii de pe malul opus, unele nume de familie, ca Ungureanu, Lascu, Ardeleanu, Moga — dovedesc aceeaşi origine. In Porceni e şi o „Uliţă a Ungurenilor" — ungureni vechi, însă, pe care numai numele îi trădează de atare; iar Bumbeştii, aşa cum spune un document din vremea lui Constantin Brâncoveanu, se mai chemau cândva şi.. *Schela*

www.dacoromanica.ro

Polatiştii [1]), ca unii cari, ca şi Schela de peste Jiu, păzeau în capătul sudic al unei alte trecători peste munţi, între basinul Pietroşanilor şi Gorj.

Dar şi mai interesant, parcă, e faptul că însuş oraşul Tg.-Jiu este de fapt o... ctitorie urbană ungureană. Negustorii de frunte ai lui sunt, de neam, din... Poiana şi Răşinari şi chiar dinspre Făgăraş şi Braşov. Ii avem notaţi pe nume, pe cei mai mulţi, cu locul de origine. Să stăm de vorbă cu venerabilul profesor pensionar Bobancu Ştefan : „Eu, de neam, sunt din Braşov. Am trecut în Ţară, după ce fusesem profesor în Braşov, apoi redactor la „Gazeta Transilvaniei". In 1888, după ce am făcut 6 luni de închisoare politică la Vaţ, dincolo de Budapesta, mă hotărăsc să trec în România Mică. Am fost numit director al gimnaziului nou înfiinţat, aici în Tg.-Jiu... iar cei dintâi negustori de aici, aflã dumneata, au fost *ungureni dela Poiana. Alimănuţii* (Alimănuţ) sunt din Poiana, de fel ; apoi *Chirceşti, Şufanii, Voniceştii, Prodanii* — sunt, cari dela Poiana, cari dela Săliştea Sibiului. Unii sunt veniţi chiar ei, la alţii le-au venit părinţii, altora moşii, etc. Au venit anume pen-

---

1) O copie-traducere a documentului, făcută de Alex. Ştefulescu, am găsit la un ţăran în Bumbeşti. Incepe aşa: „Io Costandin Voivod şi Domn al Valahiei, dă domnia mea această poruncă a Domniei mele lui Pătru Dănăeaţă cu frate-său Nicola de la Bumbeşti din *Schila Polatiştii*"...

www.dacoromanica.ro

tru făcut negustorie. Treceau peste munţi cu toată familia, fără paşapoarte. In 1890, când am venit eu în Tg. Jiu, tot ce era aici negustor de seamă era originar de dincolo. Autohtonii de aici n'au făcut altceva decât să-i imite, să se ridice câte unul din ei în umbra poienarilor şi săliştenilor, la cari învăţau şi-şi începeau cariera ca băeţi de prăvălie. Şerban, negustorul, e tot de dincolo; Călinoiu, la fel... Alăturea de noi, iată stă şi ascultă Ion Alimănuţ, negustor de vază al Târgului: „Dar eu, n'am plecat, şi eu dela Poiana şi am trecut dincoace, la fel? Am trecut cu I. Vâlcu, cumnatu meu, care era negustor ambulant—cu căruţa—ca şi cu Dumitru Ghibu. Dar, d. Bobancu chiar, n'a fost, şi dânsul, şi negustor? Comşa, Dobrotescu, Prodan, Oantă, Cândea, Maniţu, Toma, Roşca, Olaru, Dragomir, Udroiu — toţi sunt de pela Poiana, Sălişte şi Săcele".—Să lăsăm Tg.-Jiul, despre care iată ce lucruri importante aflarăm, şi să trecem mai departe. Cele două *Prejbe*, de lângă Tg. Jiu, sunt de ungureni curaţi (fără să le cheme, însă, astfel : Ungurenii). La fel şi Crasna-Ungureni, la fel şi Bengeştii-Ungureni, la fel Novacii-Ungureni; la fel, tocmai pe Olt şi Băbenii, Şirineasa, Măgura. Dar citadelă de Ungureni, curată şi puternică, e mai ales aceea a Vaideenilor Vâlcii. Acum vreo opt ani, când i-am cercetat la faţa locului, Vaideenii aveau 60.000 de oi — cifră impresionantă. In anii de dinain-

www.dacoromanica.ro

tea răsboiului mondial aveau, am aflat, nu mai puţin de 150.000 ! Umpleau, cu ele, iarna, lunca Dunării teleormănene şi vlăscene. Pe dreapta şi pe stânga Oltului, două drumuri — dela Slatina în Jos — erau (şi sunt, încă !) parcă numai ale lor, toamna când coborau spre Dunăre, primăvara când suiau spre munte. — Iar la apus de Vaideeni, aproape, cel mai de seamă sat al Gorjului sunt Polovragii. Nu e cunoscut, ca Vaideenii sau ca Novacii-Ungureni, a fi de obârşie de dincolo, dar portul de sărbătoare al locuitorilor e ungurenesc, jocurile — în bună parte —li-s ungureneşti, limba li-i plină cu elemente de dincolo, organizarea stânii şi a păstoritului în genere li-i ca dincolo, iar dacă cercetezi numele de familii, afli de acestea : *Jinaru. Mohanu, Vinereanu,* Ştefu, Ghilduţă, Stroe, Dobroiu, Cioranu, Şandru, Melentea, Ţuglui, Moga, Dobrotă, Hanciu, *Sebeşeanu, Rodeanu,* etc., dintre care unele (cele subliniate) trădează satele de dincolo, din care familia sau familiile respective sunt originare, iar celelalte sunt curente în Poiana sau în alte sate din jurul Sibiului. Hotărît — Poiana aceasta şi cu aretul din juru-i a fost ca una din acele *Pays-ruche* de care vorbeşte J. Cvijic : adică un centru de vitalitate extraordinară, care a roit necontenit în juru-i, a trimis roiuri-roiuri de populaţie. Nu este impresionant, în adevăr, când găsindu-te la Tirleşti în Mehedinţi, afli că cei mai mulţi din

www.dacoromanica.ro

Ungurenii de acolo sunt poienari? Iată dincoace, la Novaci: „Suntem, unii, de obârşie de pe la Şugag şi Lomani din judeţul Alba, altii dela Livezeni-pe-Jii (basinul Pietroşanilor), alţii de pe la Cimpa, Pietroşani, Lonea (idem), dar cei mai mulţi suntem de fel din *Poiana* Sibiului sau din áretul ei: Jina, Rod, Răşinari. Ne tragem din satele de sub munţii Sibiului, sămânţă de mocani sau mărgineni, cei mai mulţi; Ardeleni, dinspre inima Ardealului, suntem mai puţini.

Şi ce interesant ar fi un studiu, care să urmărească relaţia ungurean-pământean sub toate aspectele ei, atât în satele cu populaţie mixtă cât şi *între satele* de Ungureni şi Pământeni, alăturate. Domnul Emm. de Martonne scria, în studiul amintit, despre „ungureanul" care „descăleca" dincoace, aşezându-se *între* sau alăturea de autohtonii olteni: „En fait, l'ungurean est généralment d'esprit plus ouvert, plus actif, parfois aussi moins scrupuleux"... [1]). In adevăr, ţăranul pământean trăeşte un sentiment de inferioritate când e pus în situaţia de a se măsura sau a se compara cu un ungurean: simte că e în faţa unui „neam" de omeni care-i e superior. In multe sate de sub munţi, când am întârziat şi am cercetat mai de aproape, putem spune că

1) *Op. cit.*, p. 233.

www.dacoromanica.ro

făceam următoarea descoperire: „*elita*” satelor— adică țăranii cei mai chiaburi, mai demni și mai domni, erau de neam... ungurenesc. Multe din satele subcarpatice, fără să fie ungurești, au împrumutat portul acestora, astfel: portul de peste săptămână e cel localnic, pământean, dar cel de sărbătoare și de joc, acela e... *ungurenesc* : semnul prețuirii deosebite de care acesta se bucură. — Iar ungureanul, la rându-i, privește cu o ușoară umbră de dispreț, de sus, spre țăranul pământean : „Ei (pământenii), las'că nici nu prea au unde, dar muncesc mai puțin ca noi ; ei nu luptă cât noi. Eu—mă vezi ?—nu „stau” niciodată : vara, cu vitele, mereu ; iarna, când ei stau, eu pui caii la căruță și o duc încărcată cu *blană* (scânduri) tocmai spre Dunăre și acolo o vând și scot un ban, iar la înnapoiere vin cu ea plină de porumb, pe care-l vând ălora de n'au și... iar scot un ban. „Rumânu” n'are chibzuială, nu știe scoate un ban; uită-te în ograda lui. Eu îți umblu pin toată Oltenia cum ași umbla prin munții mei ; nu mi-e teamă că pier. Rumânii, dacă-i scoți afară din sat, se rătăcesc, ca purceii când le dai drumu din cocină și nimeresc în curtea altuia”.

Problema aceasta, a ungurenilor de sub munții Olteniei, prezintă o sumă de aspecte care mai de care mai interesante de studiat. Ea se poate integra și urmări cu mare succes, credem, în

www.dacoromanica.ro

cadrul general al procesului de emigrare peste Carpaţi, de dincolo dincoace. Ne poate pune pe urmele unor probleme de trecut românesc încă nerezolvate ; între altele, pe urmele acelora chiar, ale originilor Statului românesc însuşi. Vom continua altădată.

www.dacoromanica.ro

DESTINUL ISTORIC AL CARPAȚILOR

„Mutarea de pe Carpați a frontierei nu este numai un act de violență împotriva națiunii maghiare, dar este și o adevărată injurie adresată lui Dumnezeu".

(Din volumul de propagandă revizionistă maghiară: *Ardealul istoric*, apărut acum câțiva ani la Budapesta).

„Cine dracu a mai văzut hotar în mijlocul neamului ?".

(*Badea Cârțan*, privind, odată, spre miazănoapte și miazăzi, de pe creasta Carpaților).

Nu e de mult de când, în fața consiliului de război din Cluj, s'a desfășurat un straniu proces: unul din membrii corpului didactic al universității locale, Martin Roșka, a fost chemat să deie seamă de colaborarea lui la un volum de propagandă revizionistă maghiară, apărut de curând la Budapesta sub titlul: *Ardealul Istoric*. Acest volum — ca, de altfel, întreaga propagandă revizionistă maghiară — țintește, cum se știe, întâi de toate la desființarea actualelor hotare ale statului românesc [1]) Lăsăm

1) Paginile acestea au fost publicate în rev. „Rânduiala" (1935).

www.dacoromanica.ro

la o parte procesul dela Cluj — preţios şi dureros document al unei anumite stări de lucruri româneşti din vremea noastră — şi ne oprim la esenţa, în totalitate, a volumului. In prefaţa lui, contele Paul Teleki scrie că „Ardealul cutropit astăzi a trăit totdeauna o viaţă organică legată de a Ungariei”... iar în epilogul volumului stă scris că „scopul lui a fost acela de a se da în mâna cititorului *englez* o bună lucrare de propagandă revizionistă maghiară îndreptată împotriva statelor succesoare”. Unul din autori — căci este vorba de o operă colectivă, în care-şi dau întâlnire specialişti din toate domeniile: arheologic, geografic, istoric, economic — scrie cuvintele acestea, pe care le-am pus în frunte:

„Mutarea de pe Carpaţi a frontierei nu este numai un act de violenţă împotriva naţiunii maghiare, ci este mai mult: o *adevărată injurie adresată lui Dumnezeu”.*

Este vorba de o veche concepţie ungurească, pe care unii din oamenii noştri de ştiinţă au arătat-o de mult cât de greşită este, şi cât de primejdioasă [1]).

Ungurii, din interes politic, au conceput totdeauna Carpaţii ca un hotar, un hotar pe care însuşi Dumnezeu, cum se vede, l-ar fi aşezat

1) V., de pildă, G. VÂSLAN, *Carpaţii în România de azi*, conferinţă publică, tipărită în „Convorbiri Literare”, No. pe Iulie-August 1924.

www.dacoromanica.ro

drept pavăză în marginea de răsărit a statului maghiar. In Carpați, cu alte cuvinte, — și tocmai aceasta vrea să dovedească volumul amintit — geografia și istoria au așezat — din ziua cea dintâi a istoriei și până va fi istorie — un hotar, pe care dacă cineva ar tinde să-l *mute,* ar însemna sa aducă o adevărată injurie lui Dumnezeu însuși.

Se întâmplă, însă, că Românii au o concepție cu totul alta, privitoare la Carpați; cu ea, izvorâtă din fapte și realități la lumina zilei, Românii au trăit încă din ziua în care au început „ființa a-și pricepe": *Carpații, coloană vertebrală a pământului și poporului românesc.* — Românii văd în Carpați, în adevăr, spre deosebire de Unguri :

...„acești munți, în văile cărora s'a plămădit, mai ales, neamul românesc, cel legat de fiecare stâncă a lanțului Carpaților" [1]).

Să trecem la fapte și să arătăm că, în adevăr: Carpații, departe de a fi fost făcuți de Dumnezeu, cum spun Ungurii, cu destinul de a fi și de a rămâne, în tot lungul istoriei, un *hotar* (și hotar mai ales între Români și Unguri, între un stat românesc și unul unguresc) — au

---

1) N. IORGA, în cuvântarea: *Fundamentele dreptății naționale,* rostită la postul de Radio București, în ziua de 6 Noembrie 1936, răspuns discursului rostit la Milano de Mussolini în ziua de 1 Noembrie 1936. (Textul ei, în toate gazetele românești cu data de 8 Noembrie 1936).

www.dacoromanica.ro

fost făcuţi şi rânduiţi pentru un destin numai românesc: *pavăză şi apărătură* (vorba lui Ştefan Vodă) *a neamului şi coloană vertebrală a pământului românesc.*

E o concepţie veche — aceasta, a munţilor-hotare, — dar o concepţie care, din nenorocire pentru Unguri, nu mai are de multă vreme curs şi credit în lumea oamenilor de ştiinţă. In ea, Ungurii — din interes politic — au târît şi Carpaţii. Dar, cum am spus, concepţia aceasta — atât în general, dar mai ales în cazul nostru particular, al Carpaţilor, e azi o concepţie perimată, pe care știinţa a trecut-o la muzeul moartelor prejudecăţi.

„Il est très curieux de voir que toutes les notions de géographie physique, jadis, étaient conditionnées par la notion de limite. Les montagnes n'etaient rien autre que des „chaînes" de hauteurs dificiles à gravir et s'interposant entre les pays comme autant de murs construits par la Providence. Obstacle, simplement, et muraille, la montagne n'était jamais considérée en elle même, étudiée pour elle-même; c'était une frontière et non pas un pays. Ceux-là qui s'extasiaient, comme il était de règle, sur la muraille pyrénéenne, si parfaitement faite pour séparer la France de l'Espagne — type parfait de la frontilre naturelle, „la plus nette de traits, la plus franche de

www.dacoromanica.ro

lignes, la plus hardiement dessinée par la nature", ne songeaient pas du tout à rechercher, dans l'histoire des États italiens, si l'Apennin, qui est pourtant une chaîne de montagnes lui aussi, et une muraille, avait ou non joué le rôle d'une barière analogue entre dominations rivales — ou vu, au contraire, des États nombreux, à toutes les époques, se répartir à l'est et à l'ouest de son arrête, comme la double besace sur l'épaule d'un homme fort".

„La théorie des bassins fluviaux, circonscrits par des lignes de hauteurs dites „lignes de partages des eaux"... venait encore renforcer les préjugés courants, et rendre si nécessaire l'intervention des montagnes dans toute tentative de délimitation que, lorsqu'elles faisaient défaut dans la réalité, on en inventait sans vergogne" [1]).

A fost, deci, *a fost cândva,* sau, mai bine spus, *a trăit cândva,* concepţia că orice catenă de munţi trebuia să fie numai decât un hotar între două state, sau două popoare. Ba încă, până într'atâta se lega noţiunea de hotar cu aceeà de munte, încât, dacă era nevoie de un hotar şi nu exista muntele sau munţii respectivi ca să-l facă, atunci muntele sau munţii aceia

1) LUCIEN FEBVRE, *La Terre et l'évolution humaine* — introduction géographique à l'istoire — (în ciclul: *L'évolution de l'humanité,* synthèse collective, dirrigée par Henri Berr), Paris, 1922, pp. 362—3.

www.dacoromanica.ro

erau inventați — și harta tot nu rămânea fără ei [1]).

Astăzi, însă, concepția aceasta: *a muntelui-limită* între state și popoare, nu mai are, cum am spus, credit în lumea oamenilor de știință. Dimpotrivă: „gratie progreselor paralele ale istoriei și geografiei și grație, mai ales, primelor rezultate obținute de geografia umană în studiul problemei frontierelor", muntii se dovedesc a fi fost aproape totdeauna, ca și fluviile, nu limite, ci mai de grabă prilejuri și punți de legătură pentru populațiile de pe versante [2]).

Am spus: *aproape totdeauna*. ..In adevăr, până și despre cel mai masiv lanț de munți de pe fața pământului — Himalaia — iată ce se poate citi în recentul studiu-introducere în geopolitică al lui Jacques Ancel:

„L'Hymalaia, pour être la chaîne la plus élevée du globe [3]) est également franchissable: les rivirèes l'entaillent, des pistes s'y insinuent comme aux sources du Satledy et du Gange. Le versant sud est bien *plus rattaché a la Chine qu'à l'Inde:* aux foires du Lahoul se vend le thé chinois du Sheutchouan. Plus à l est, les passes du Sikkim, entre ces deux États semi-indépen-

1) Apud ION CONEA, *Țara Loviștei*, p. 166.
2) *Op. cit.*, p. 167.
3) Numele însuș de Himalaia (cf. *hima* lat. hiems) cu semnificația de casă a zăpezii și a iernii veșnice, e un indiciu.

www.dacoromanica.ro

dants sous le protectorat britannique, le Népal et le Bhoutan, furent aménagées par les Anglais à plus de 4000 m., dans la large valée du Tchaumbi, circule vers le Thibet le thé médiocre d'Assam, à dos d'yaks, de chèvres, de moutons. A l'extrême est, — la population thibétaine, profitant des passages, a débordé sur le versant sud, a fondé le Bouthan autonome"... [1]).

Cu atât mai putin au format hotare Uralii, masivul muntos al Armeniei, Apusenii, Pirineii. munţii Algeriei, Alpii, Carpaţii. Iată de pildă Alpii, munţii cei mai masivi din Europa :

„Les Alpes, chaîne haute, rébarbative, glaciare, ont été cependant fortement occupées dès les époques préhistoriques: on trouve, jusqu'à 2340 mètres, haches et fibules de bronze. Des voies romaines suivirent le Brenner, le col de Ressia, le Splügen, le Saint-Bernanrd. Les Slovènes du VI-e siècle pénétrèrent à l'intérieur des Alpes jusqu'aux vallées internes... Dès le VIII-e siècle les Germains furent les défricheurs, les évangélisateurs, sortis de l'archevêché ou des nombreux cloîtres de Corinthie. Aujourd'hui encore, dans les Alpes, instable est la limite des langues: l'Allemand a passé au sud du Brenner, dans le Tirol italien, le français a franchi le Saint-Bernanrd, s'est infiltré dans les vallées d'Ao-

1) *Géopolitique*, pp. 63—64.

www.dacoromanica.ro

ste; longtemps certains Etats, comme la Savoie-Piémont-Sardaigne, *à cheval sur les deux versants, furent les gardiens de maints passages*"... 1).

Să reţinem aceste cuvinte: „à cheval sur les deux versants, ces Etats furent les gardiens de maints passages", ca şi cele de mai sus, din Lucien Febvre, despre Apenini, cari „ont vu de nombreux Etats, à toutes les époques, se répartir à l'Est et à l'Ouest de leur arrête, comme la double besace sur l'épaule d'un homme fort". Să le reţinem *pentru Carpaţi*.

*

La montagne est, donc, non seulement évocatrice, mais conservatrice de population *(Vidal de la Blache)*.

Am văzut că „frontierele naturale — termen impropriu — sunt mai mult teoretice decât reale" 2). Nici fluviile, nici munţii *nu despart* — ci mi degrabă *unesc*. Iar munţii, în plus, sunt — după cunoscuta expresie a lui Vidal de la Blan-

1) *Géopolitique, pp.* 61—62. Ba mai mult: „Partout, dans les cavernes élevées, dans les gisements préhistoriques culminants, on a retrouvé, en fouillant le sol, des traces remontant parfois aux premiers âges de l'humanité. Des stations appartenant au paléolithique ancien lui-même ont été reconnues, l'une à 2200 m. d'altitude, l'autre a 1500 m. dans les Alpes de Saint-Gall. (JULES BLACHE, *L'homme et la montagne*, Paris, 1933, p. 13).

2) JACQUES ANCEL, *op. cit.*, p. 81.

www.dacoromanica.ro

che: „conservatrices de population" [1]). Mai ales în trecut au jucat munţii acest rol de *păstrători de populaţii,* când în largul stepelor sau în lungul văilor deschise condiţiile de viaţă erau vitrege pentru populaţiile sedentare, de civiilzaţii agricole.

In adevăr, spre deosebire de stepe şi de mări — mările, stepe lichide — care amestecă şi împrăştie, într'un nesfârşit du-te vino, populaţiile cele mai diverse, munţii păstrează şi transmit în vreme fragmente etnice de vechi şi originale civilizaţii [2]); „Mieux que les plaines, nos mon- à des genres de vie plus modernes, nos montagnes reflètent notre passé" [3]). Munţii, deci, păstrează şi transmit trecutul departe în vreme, în timp ce mările şi stepele amestecă şi unifică, desfiinţând ce e original şi mai caracteristic în civilizaţii. Exemple avem destule — de ceeace înseamnă munţii ca păstrători de civilizaţii: masivul muntos al Abisiniei, masivul muntos al Yemenului (regina din Saba), munţii Caucazu-

---

1) *Principes de géographie humaine,* p. 90.

2) „Platon est d'avis que la cité (şi cetatea, pe vremea lui, în Grecia era *statul. n. n.)* ne doit pas être bâtie au bord de la mer, afin d'éviter les contacts avec les étrangers qui pourraient devenir dangereux, en introduisant de nouovelles coutumes et en troublant l'unité morale des citoyens" *(G. Mosca, Hisoires des doctrines politiques depuis l'antiquité jusqu'à nos jours,* traduction de Gaston Bouthoul, Payot, 1936, p. 46).

3) JULES BLACHE, *L'Homme et la montagne,* Paris, 1933, p. 17.

www.dacoromanica.ro

lui, sectorul basc al Pirıneilor, munţii Perului şi Mexicului, în care, la mii de metri altitudine, înfloreau cunoscutele civilizaţii precolombiene, — şi, ca să încheem (şi să începem): *Carpaţii noştri.*

✷

Cu mult înnainte de a fi fost vorba de Unguri în Europa, Carpatii au jucat rolul de adăpost de populaţii şi au fost, mai ales, cu trei milenii înnainte de era creştină, casă de adapost *a unei populaţii care se dovedeşte a fi, în chip aproape sigur, trunchiul primitiv al celor cari, mai spre noi cu trei milenii, aveau să fie Dacii:*

„Il est probable qu'à la période néolithique, dans le vaste triangle limité par le Pruth et le Danube, vivaient des individus qui étaient, en majorité, de la même qualité anthropologique. ET RIEN NE NOUS EMPÊCHE DE SUPPOSER QUE CE SONT CES HABITANTS, AU MOINS UNE GRANDE PARTIE D'ENTRE EUX, QUI PLUS TARD REÇURENT LE NOM DE DACES ET DE CETES" [1])..

Aşa că viaţa omenească, pe cele două versante ale Carpaţilor, n'a aşteptat ca mai întâi să vină Ungurii în Europa, pentru ca *după aceea* să înceapă a se depăna, ci a început a se ţese

1) EUGÈNE PITTARD, *La Roumanie*, Paris 1917, p. 29.

www.dacoromanica.ro

cu mult înnainte. Si încă: în munţii Sebeşului, între Haţeg şi Orăştie, se găseşte — aşa cum istoricii şi arheologii unguri o ştiu prea bine — vestita peşteră a Cioclovinei, în care s'au găsit urme sigure de viaţă umană datând de cel puţin cinci milenii înnainte de Christos, din vremea paleolitică, în care, cum am văzut, omul trăia deopotrivă şi în Alpi, la mii de metri altitudine [1]). Şi tot astfel, doveditoare a continuităţii vieţii omeneşti în Carpaţi după *paleoliticul Cioclovinei şi neoliticul de care vorbea Pittard*, s'au găsit o sumă de staţiuni *eneolitice* carpatine, între cari aceea dela Boişoara-Găujani din Ţara Loviştei — deci în chiar inima Carpaţilor meridionali — e dintre cele mai preţioase [2]). Aşa dar, pe versante şi în basinele interioare ale lor, Carpaţii au adăpostit populaţii cu mult prea mult înnainte de a fi descălecat Ungurii în apropierea lor. Iar din afirmaţia de mai sus a lui Pittard, coroborată cu datele despre Cioclovina şi Boişoara-Găujani, rezultă că populaţiile preistorice ale Carpaţilor încălecau pe ambele lor versante; că munţii Carpaţi, prin ur-

1) Pentru vechimea vieţii omeneşti în regiunea Cioclovinei, v. Dr. MARTIN ROSKA. *Săpăturile din peştera dela Cioclovina,* în vol. II apărut sub titlul: *Cercetări arhiologice în munţii Hunedoarei,* din seria: Publicaţiile Comis. Mon. Ist., secţia pentru Transilvania, Cluj, 1923, pp. 27—51. Ca o curiozitate, amintim că autorul este cel cu procesul dela Cluj.

2) *Ţara Loviştei*, p 139

www.dacoromanica.ro

mare, îndeplineau rolul de *coloană vertebrailă* a lor.

*

Daci inhaerent montibus
(*Annaeus Florus*,
Epitome).

Târziu încoace, când istoria luminează locurile noastre, Herodot vorbește de Agatirșii înfipți în munții Apuseni și de Geții adăpostiți în pădurile și văile din nordul Dunării, iar Romanii — când ajung în Banat și Hațeg—observă, cum spune istoricul Florus, că *Dacii se țin ca lipiți de munți*, — lipiți firește de ambele versante ale Carpaților, așa dar: „à cheval sur les deux versants”, după vorba pe care o subliniam adineaori. Știm, în adevăr, că Dacii sunt lipiți de ambele versante: sub Cozia, la Burridava— de pildă—și în munții Orăștiei, de altă parte, unde pe muntele Grădiștea Muncelului, la 25 kg. în interiorul Carpaților, și poate tocmai pe Vârful lui Pătru, în inima lor, svâcneau de aprigă putere burgurile dace. Așa dară și *Dacii*, trunchiul din care a înflorit neamul românesc de astăzi, trăiau — și se simțeau foarte bine și foarte puternici așa: pe *amândouă* clinele Carpaților. Iată-i, deci, pe acești Carpați, refuzând din nou funcția de hotar pe care le-o atribue, ca având avut-o totdeauna, Ungurii. Ba mai mult: Vasile Pârvan, fără să se gândească — atunci când scria el *Getica* — la destinul de

www.dacoromanica.ro

hotar, pe care, astăzi mai ales, aveau să-l atribue Ungurii Carpaţilor, nota (p. 278):

„Urmărind expansiunea neamului getic din CENTRUL CARPATIC CA ŢARĂ DE OBÂRŞIE”... sau (p. 81): *„Centrul lor etnogrfic* (al Geţilor, n. n.) *erà pe platoul transilvan”*. Aşa dar, încălecarea pe ambele versante a Getodacilor pornise tocmai de pe versantul pe care, azi, spun Ungurii că a hotărît însuşi Dumnezeu să stăpânească ei. Surprindem Carpaţii, prin urmare, din nou *în funcţia istorică de coloană vertebrală* — şi încă de coloană vertebrală a neamului-părinte ale celui românesc.

*

Vine, mai târziu. cucerirea Daciei de Romani şi naşterea, din amestecul celor două elemente, a poporului român. E vrednic, aici, să apăsăm pe un alt adevăr al istoriei româneşti.

Dacă pământul dacic n'ar fi fost construit aşa cum îl cunoaştem — n'ar fi avut, adică, la mijloc, „circumvalaţia carpatică” — un neam românesc nici nu s'ar mai fi născut sub soare: Traian trece Dunărea tocmai spre a se folosi de caracterul de cetate naturală al Carpaţilor şi de a rezista din ei, şi de pe ei, puhoiului de barbari care începuse a se vesti din răsărit. Chemat de Carpaţi, aşa dară, a trecut Traian Dunărea. Fapt este, deci, că neamul românesc a

www.dacoromanica.ro

fost *„zămislit din necesitatea imperiului roman de a-şi aşeza o sentinelă în Carpaţii sud-ostici şi coborîşurile lor împotriva seminţiilor barbare dela miază-noapte şi răsărit, care ameninţau culturală umană creată prin genul latin”.* Iar în evul mediu, fără Carpaţi, toată lumea e de acord că neamul românesc n'ar mai fi putut rămâne pe aceste locuri, ci ar fi fost luat şi dus de puhoiul năvălitorilor. Aşa dară: însăşi naşterea, la începutul erei creştine, a poporului românesc pe aceste locuri, se explică sau, mai bine spus, a fost dictată de coroana de munţi a Carpaţilor — iar persistenţa aceluiaş popor pe aceste locuri în tot cursul evului mediu nu s'ar putea înțelege fără prezența Carpaţilor în cuprinsul pământului în care el s'a născut. Destinul istoric românesc al Carpaţilor apare, aşa dar, cu toată puterea.

Să venim mai încoace. In *Diploma Ioaniţilor* din 1247 — în zorile istoriei româneşti scrise — când apar din negura Evului Mediu primele organizaţii de Stat româneşti,

aceste organizaţii apar aşa: *à cheval sur les deux versants*” sau, cu cealaltă vorbă pe care o reţineam mai sus, „en s'étendant sur les deux versants comme la double besace sur l'épaule d'un homme fort”: Severinul în aceeaşi formaţie politică, unitară, cu Banatul, Jiul oltenesc în aceeaşi formaţie cu Haţegul şi, foarte probabil, cum scria Nicolae Iorga — ia-

www.dacoromanica.ro

răş, ca şi Pârvan: înainte de a şti că va veni o vreme în care Ungurii vor susţine că e o adevărată injurie adresată lui Dumnezeu fapta de a nu recunoaşte Carpaţilor atributul de *hotar predestinat* — „probabil că „chiar Oltul nostru [1]) şi Ţara Oltului ardeleană", ambele şi cu teritoriul Argeşului şi Vâlcii laolaltă, formau „un teritoriu unic într'o continuitate deplină" încălecată pe Carpaţi [2]). — Dincolo, în nord-est, lucrul e şi mai grav pentru Unguri: se ştie că acolo Statul Moldovei descalecă, — în ceea ce priveşte, însă, *doar descălecarea lui ca stat* [3]) — de dincolo, de pe versantul maramureşan şi năsăudean al triplexului confinium cel cu inima la Vatra Dornei.

Primele documente în care apar Românii de sub ceaţa Evului-Mediu ni-i arată pe aceştia în organizaţii politice crescute în poalele Carpaţilor sau încălecate, cum văzurăm, pe ambele versante ale acestora: în 1211 apare Ţara

1) Adică judeţul Oltului din Muntenia.

2) Iată pasagiul exact din N. Iorga: „...Voevodate şi chineziate, jiiene, oltene şi argeşene... fiindcă Severinul şi tot Banatul, Jiiul şi tot Haţegul, ba probabil chiar Oltul nostru şi Ţara Oltului ardeleană, formau teritorii unice într'o continuitate deplină". *(Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria,* Buc., 1915, I, p.).

3) Vrem să spunem că descalecă *în înţelesul lor, doar, de cristalizare politică sub forma statului Moldovei,* deoarece populaţia românească exista din 'nainte, numeroasa ea şi dincolo, pe versantul răsăritean al Carpaţilor Moldovei de sus.

www.dacoromanica.ro

Bârsei, în 1222 a Oltului, în 1233 apare Loviştea şı Ţara Severinului, în 1234 Papa se alarmează că Ungurii, Teutonii și alţi catolici devin „un singur popor cu numiţii Vlahi" din părţile Vrancei [1]... Casa neamului, deci, se arată a fi mereu în Carpaţi. Iar primele lupte, cu Ungurii, cari *abea în această vreme* ajung în poala Carpaţilor propriu-zişi: olteni, munteni şi moldoveni, tot în Carpaţi le poartă Românii: aceea a lui Litovoi şi Barbat, undeva pe la Merişor şi cealaltă — *marea victorie* — dela Posada, pe drumul Loviștei [2]), a lui Basarab cel Mare, în 1330. Cu alte cuvinte, certificatul de independenţă pe care *Ţara* şi primii voevozi români şi-l cuceresc pe câmpul de luptă, tot în Carpaţi îl cuceresc.

Ca şi Dacii lui Annaeus Florus, ca şi Daco-Romanii de mai târziu, aşa şi Românii: apar în istorie ţinându-se *lipiţi de Carpaţi.* Aceștia, în adevăr, apar ca jucând rolul unei case de adăpost, etnice, din preistorie — cum văzurăm — și până în zilele noastre. In niciun caz, însă, casă de adăpost pentru naţia maghiară: „...Iar Ardealul şi părţile vecine nu puteau să atragă pe răsboinicii strămoşi porniţi pe pradă, ai naţiei (ungureşti), prin caracterul, neobișnuit pentru dânşii, şi răspingător, al masivului car-

1) *Ţara Loviştei,* p. 168
2) *Ţara Loviştei,* p. 81.

www.dacoromanica.ro

patic"... [1]) Şi mai târziu, mai aproape de noi: „Dans ces temps malheureux, les Valacques trouvent dans les montagnes un asyle assuré, contre la rage de leurs tyrans, qui n'osent risquer de les y chercher, craignant les embûches et la fermeté de ceux qui les habitent. Les avenuës en sont presque inaccessbiles et ne sont connues que des gens qui y font leur demeure ordinaire. J'ai trouvé les montagnes en général plus peuplées que les plaines, quoi qu'elles soient moins fertiles; je viens d'en dire la raison"... scrie *Bauer* [2]) pe la jumătatea secolului XVIII. Mereu, aşa dară, până spre vremurile noastre, Carpaţii apar tot aşa: păzitori şi păstrători ai neamului românesc cel revărsat pe amândouă feţele lor şi fiind, de sigur, în tot cursul evului mediu, mai numeros *dincolo*, pe versantele şi în podişul ardelenesc, decât pe câmpiile de dincoace, unde alerga mai în voie ca oriunde crivăţul năvălirilor.

„J'ai été toujours d'avis que l'ancienne Roumanie elle-même était un état carpathique, que c'était du côté de leurs montagnes que les

1) N. IORGA, la radio, 6 Noembrie 1936.

2) *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie* par Monsieur de B * * *, à Francfort et Leipsic, 1778, pp. 10—11.

3) *La nouvelle Roumaine dans la nouvelle Europe*, în „Buletinul Soc. Reg. Rom. de Geografie", tom. XL, p. 173.

www.dacoromanica.ro

Roumains devaient surtout regarder"... se exprimă undeva [3]) geograful Emm. de Martonne cu privire la Statul român de dinainte de 1918, pentruca, despre Statul român întregit să se exprime, tot el, mai târziu, astfel :

„En s'asseyant sur les deux versants de l'arc capathique méridional, la Roumanie revient à ses destinées naturelles: c'est comme états carpathiques qu'étaient nées les Principautés; ...les premiers souverains de Valachie avaient des domaines dans le sud de la Transylvanie et le Banat, — ceux de Moldavie dans la Transylvanie orientale et le Maramureş" [1]).

Şi un alt cercetător: „La Roumanie forme un grand bloc, dans l'ensemble homogène, *de la plaine pannonique au Dniester* et de la haute Tisa au bas Danube, (un grand bloc) de parler roumain, plus pure sur les montagnes et les collines centrales, plus mêlé dans les plaines de la périphérie"... [2]) şi aceasta în timp ce — aşa cum se exprimă marele linguist Meillet — „l'État magyar a été amputé de toutes les provinces où la langue de la majorité est autre

1) EMM. DE MARTONNE, Géographie Universelle. tome IV, *Europe Centrale,* II-m partie, Paris, 1913, p. 700.

2. JACQUES ANCEL, *Géopolitique,* p. 73. Cf., în JEAN BRUNHES et CAMILLE VALLAUX, *La Géographie de l'Histoire,* Paris, 1921, p. 607 această frază: „Peut-on imaginer un bloc ethnique et linguistique plus massif que celui de la brillante race roumaine?".

www.dacoromanica.ro

que le magyar" [1]), care grai maghiar, astfel amputat de excrescenţele sale pe pământuri străine, — a rămas la el acasă: în matca-i panonică, cu centrul în ea, cum cel românesc a rămas în matca lui carpatică, cu centrul încingând ca o cunună cununa de munţi a Carpaţilor.

*

Am împărţit aşa dară *în două* — lungul răstimp pe firul căruia se poate urmări, pe baze preistorice, arheologice, istorice, destinul uman (ca să spunem aşa) sau, mai bine, uman-istoric, al Carpaţilor. *Până* la apariţia Ungurilor în Europa, Carpaţii se dovedesc a fi avut şi a fi îndeplinit un clar, un evident rol istoric: *conservatori de populaţie* — ca să întrebuinţăm din nou expresia lui Vidal de la Blache — şi, anume, conservatori ai unei populaţii care, începând cu trei milenii înnainte de Christos, nu pleacă niciodată din Carpaţi, spre a apărea, după aceea, la înce-

1) Intr'un manifest, redactat de intelectualitatea Ardealului românesc în vederea unei mari întruniri revizioniste, răspuns propagandei ungureşti înteţită de amintitul discurs dela Milano, am găsit următoarea formulare, pe care o apropiem de a lui Meillet: *„Ungaria nu e nici marea*, nici mica mutilată, ci Ungaria firească. Nu i s'au tăiat decât antenele nefireşti, cu care se înfipsese în trupuri străine".

www.dacoromanica.ro

putul erei creştine, sub denumirea de Daci: Dacii cari se ţin ca lipiţi de munţi.

Şi trec alte nouă sute de ani şi abea după aceea apar, în stepa Dunării de mijloc, Ungurii. Prin urmare, *un răstimp de patru milenii* în care Carpaţii, neştiind nimic — şi nici voind, măcar, să ştie de existenţa sub cer a naţiei (ca să zicem aşa, pentru acele vremi) maghiare, au adăpostit — pe plaiurile şi sub straşina lor, o mereu aceeaşi stirpe de oameni, care, primind în răstimpuri şi altoiuri din afară, apare pe la anul 1000 al erei noastre ca numindu-se: poporul valah, adică românesc. Iar în curgerea celui de al doilea mileniu vedem că cei cari au avut, singuri, casă în Carpaţi şi au dus casă cu Carpaţii, n'au fost decât Românii.

Când aşa stau lucrurile, unde-i... injuria adresată lui Dumnezeu, de care vorbesc Ungurii? Când, deci, şi unde, au fost Carpaţii dintre Dunăre şi Ceremuş hotar între nordul şi sudul, sau între estul şi vestul de pe laturile lor?

Concepţia Carpaţilor hotar pleacă dela Unguri şi numai dela ei. Luând drept realitate o arzătoare dorinţă a sufletului lor, Ungurii au căutat să acrediteze cât mai mult ideea şi să-i dea curs cât mai larg în lume. Ungurii, aşa dar, sunt cei ce au făcut Carpaţii hotar. I-au făcut, însă, hotar politic, nu hotar etnic. „Carpaţii nu au o creastă, ca alte sisteme de munţi, ci poar-

www.dacoromanica.ro

tă pe culmile lor o adevărată ţară înnaltă, ţinut ideal de păstorie" [1]).

Carpaţii, nu numai că n'au fost niciodată, cum am văzut, hotar etnic, dar ei au fost ca o adevărată coloană vertebrală a poporului românesc, după cum au fost şi vor rămâne totdeauna coloană vertebrală a pământului românesc. Acest pământ şi acest popor, şi unul ca şi celălalt, s'au prins şi ţinut de Carpaţi ca nişte aripi de ambele laturi ale trupului lor. Ceea ce au fost şi sunt Apeninii pentru poporul italian, au fost şi sunt Carpaţii pentru cel românesc. Şi unii şi alţii, aceşti munţi formează *osatura* ţărilor şi popoarelor italian şi român [2]). Istoria Italiei este istoria unor State—mai întâi — şi a *unui* Stat, mai apoi, încălecate pe culmile apenine „comme une double besace sur l'épaule d'un homme fort", cum aşa de plastic s'a spus. Exact la fel, istoria Românilor şi a României este istoria *unor State*, mai întâi, şi *a unui* Stat unic, *astăzi*, *„qui es venu s'asseyer sur les deux versants des Carpathes, justement comme une double besace sur l'épaule d'un homme fort"*. Nu asemănare, ci *identitate* perfectă, putem spune, este, în această privin-

1) G. VÂSLAN, *Transilvania în cadrul unitar al pământului şi poporului românesc*, volumul comemorativ amintit, p. 150.

2) Cum — ca să mai dăm un exemplu — Balcanii formează azi osatura Statului şi poporului bulgar.

www.dacoromanica.ro

ţă, între istoria italiană şi cea românească [1]). Şi să nu uităm, încăodată, — mai ales fiindcă e vorba de o propagandă revizionistă care se face la adăpostul moral (mai mult presupus) al Germaniei — că cel care a folosit pentru întâia oară expresia de: *Carpaţii„ coloană vertebrală a pământului românesc*" a fost un german [2]) (într'o vreme, însă, când patima şi interesul politic nu întunecau senina judecată a omului de ştiinţă).

In rezumat:

Nu numai că pământul dacic, de o parte şi de alta a Carpaţilor, este, în cea mai mare parte, clădit din material carpatic, smuls de râuri din munţi şi aşternut, apoi, jur-împrejur de aceştia [3]); nu numai, deci, că pământulromâ-

---

1) E plină de temei şi tâlc, drept aceea, telegrama pe care N. Iorga — în urma discursului dela Milano al lui Mussolini o trimitea:

Excelenţei Sale, Domnului Ercole, Profesor la Universitatea regală, Roma:

„Institutul meu pentru studiul Europei Sud-Orientale are onoarea de a vă invita pentru a ţine patru conferinţe asupra subiectului: *Cum s'a făcut Italia.*" N. Iorga.

2) H. GROTHE, în capitolul referitor la Carpaţi din *Zur Landeskunde von Rumänien*, Frankfurt a. M., 1906, p. 19. Intr'u discurs, în acelaş an, şi indepedent de Grothe, Delavrancea foloseşte şi el aceeaşi expresie. (Apud G. Vâslan, *Carpaţii în România de azi*).

3) In adevăr, medalia rotundă a pământului dacic aşa s'a clădit: din matrial smuls de râuri din cetatea carpatică şi apoi aşternut în poalele acesteia, până la cingătoarea de ape a periferiei. (Cf. *Ţara Lavişţei*, cap. VIII: *Funcţiunea istorică a Lovişţei*).

www.dacoromanica.ro

nesc e carpatic, dar și istoria românească e, *în acelaș sens* (ca una care a pornit și s'a desfășurat, în vreme, din munți spre margini) este și ea tot carpatică.. Tot din centru spre margini — începând din spatele și fața munților — s'a țesut, ca și temelia solului. In imediata vecinătate a munților, poporul românesc e mai compact, mai omogen și *mai-el-însuș* [1]) decât oriunde aiurea pe cuprinsul pământului decic. Cu cât ne depărtăm spre margini, cu atâta crește în număr elementul străin și cu atâta scade densitatea și omogeneitatea celui românesc, în raport cu ce era în Carpați. Pământul, poporul, istoria și Statul românesc — sunt, deopotrivă, toate carpatice; toate au pornit și au crescut din Carpați spre margini. Axa istoriei românești este în munți; poporul românesc este un popor de munte [2]); Statul românesc este un Stat carpatic — după cum l-a numit Emm. de Martonne.

Muntele e devărata patrie românească. Pla-

---

1) Cf. EUGÈNE PITTARD, *La Roumanie*, Paris, 1917.

2) Cercetătorii lui, ca și literații și poeții, cu *Oamenii dela munte* (e, acesta chiar, titlul unui volum de nuvele care va cântări totdeauna în literatura românească prin multipla lui valoare și semnificație: autorul e *Soveja-S. Mehedinți*) cu *Oamenii dela munte* se mândresc, iar Miorița, cu cadrul ei de plaiuri carpatice, e capodopera literaturii populare românești. Să amintim, între altele, și foarte ispititoarea, recenta teorie a spațiului și a structurii mioritice a sufletului românesc, a lui Lucian Blaga.

www.dacoromanica.ro

iul, în *acest* înţeles: de *munte*, nu apare numai în titulatura primilor domni ai Moldovei: stăpâni ai ţării, „din plaiuri” — adică din munţi, de unde au ieşit, „şi până la Marea cea Mare”, ci apare cu adâncă semnificaţie în chiar titulatura primilor Mitropoliţi: *Exarh al plaiurilor*[1]) Poezia populară românească, cea mai arhaică şi mai autentică, ne trimite la munte, la „spaţiul-matrice” mioritic al plaiului. Antropologii [2]) spun că *rasa* românească e de găsit, în cea mai mare puritate a ei, îndată *lângă*, sau *sub* munte.. .Iar concluziile provizorii ale Atlazului Limbii Româneşti, care e în lucru la Universitatea din Cluj, spun că „Românii din Ardeal vorbesc în părţile sudice dialectul muntean, iar în nord dialectul moldovean” [3]), — că, adică, limba românească nu cunoaşte hotar în Carpaţi.. Ştim şi noi din proprie experienţă că sub straşina munţilor Retezatului, în Ţara Haţegului, graiul local al poporului ţi-l aminteşte mereu pe cel de dincoace, din Gorj — după cum, în genere, sub straşina olteană şi munteană a Carpaţilor graiul e *mai mult ar-*

---

1) Ce interesant ar fi un studiu, care să lămurească, pentru vremurile de început ale Statelor româneşti, această titulatură a primilor mitropoliţi, care ţine să aibă în ea şi *muntele!*

2) PITTARD, *La Roumanie*, Paris, 1917.

3) Intr'un foileton: *Atlasul linguistic al României*, publicat de ziarul „Curentul“ acum doi ani şi semnat: Prof. *Leonida C. Pop*, Poiana Ilvei, 3 Iulie 1943.

www.dacoromanica.ro

delenesc decât oltean şi muntean dinspre şes şi Dunăre. Dar nu numai vorba, ci şi portul, obiceiurile, credinţele — într'un cuvânt: toată caracterizarea etnopsiohlogică şi etnografică românească, trădează o unitate pe ambele versante carpatice. „Am studiat — spunea un prieten — nunta şi înmormântarea la Românii din Ţara Făgăraşului; cu cât mă apropiam mai mult de munte, cu atât băgam de seamă că „intru" mai mult în Regat"...

Dar Natura, ca să vorbim şi noi ca Petrarca, n'a dat Carpaţilor nici înnălţimea şi nici masivitatea (şi, deci, impenetrabilitatea) Alpilor, — ci i-a sculptat altfel, în chipul unei case de adăpost istorice, ba — am îndrăzni să spunem, cu o vorbă a lui Karl Ritter — în chipul unei adevărate *Erziehungshaus:* casă de educaţie, a neamului românesc. Innălţimea lor, de pildă, pe care Dimitrie Cantemir o suia mai sus decât „nourii cei de zăpadă", rareori trece de două mii de metri — astfel că, în zilele dinnaintea răsboiului, unul din poeţii Ardealului o putea privi astfel în lumina istoriei (şi interpreta astfel, în perspectiva viitorului care avea să fie aşa de apropiat):

A, munţilor cu 'nzăpezite steme,
Ştiam că sunteţi dintre cei ce pier,
Căci altfel Dumnezeu de multă vreme
V'ar fi zidit cu frunţile de cer...

www.dacoromanica.ro

Cei cari au umblat prin munţii Apuseni ştiu ce este acela un *izbuc:* este un izvor care, ca un melc, aci apare şi curge, aci se trage îndărăt, în culcuşul lui întortochiat de sub munte şi nu mai curge de loc, timp de aproximativ o jumătate de ceas, după care iar apare şi curge o jumătate pentru ca, iarăş, o altă jumătate să se tragă în munte şi să dispară... şi aşa mereu. E imaginea, ni se pare *a neamului românesc în vreme,* privită şi raportată la imaginea *pământului românesc:* când se făcea vreme bună *în poale,* — spre Tisa, spre Nistru, spre Dunăre — atunci, încet ca o apă domoală, neamul românesc ieşea în soare şi se risipea în larguri până în centura de ape lăsată de Dumnezeu — iar când viscolul barbar îşi începea suflarea din nou pe şesul cel din margini, din nou neamul se trăgea spre munte, la adăpost, întocmai ca izvorul cel din ţara Moţilor. Şi aşa mereu, până în zarea zilelor noastre de izbăvire. Poporul păstorilor din Carpaţi a ajuns să aibă, şi să-l exprime însuş, sentimentul acestui adevăr istoric, trăit de el atâta vreme. Il vedem exprimat simbolic în următorul *colind de păcurar,* pe care l-am cules în Clopotiva Haţegului acum câteva veri. Păstorul haţegan se închipue cu turma, dus în *transhumanţă,* undeva spre coastele mării şi :

www.dacoromanica.ro

Laudă-mi-să laudă
Dalb de păcurar
Că el că mi-şi are
Câte flori pe munte
Atâtea oi de multe...

Dar aude Marea, care, alăturea, se involbură şi vorbeşte şi ea :

Laudă-mi-să laudă
Marea turburată
Că ea şi-o venire
Mare şi turbùre
Şi-i vo 'nnecare [1])
Dragi turmele lui...

Dar, ca şi în Mioriţa, un „berbece lai" află de planurile Mării şi vesteşte pe cioban, să preîntâmpine primejdia :

Cel berbece lai
Din turma lui Crai
Din grai îmi grăia :
Drag stăpâne-al meu,
Când Marea o venire
Mare şi turbure,

1) Forme arhaice, locale.

www.dacoromanica.ro

Clopot 'oiu clătire [1]
Oile or pornire
La munte-*or venire*...
La munte-or venire...
Unde iarba-mi creşte,
Nime n'o pliveşte ;
Fără ce-o plivesc
Nouă cerbi de-ăi suri
Din nouă custuri [2]...

1) 'Oiu mişca.
2) *Custură* = munte sălbatec, stâncos.

www.dacoromanica.ro

CE ESTE ȘI CE SE CHEAMĂ OLTENIA

Acum câțiva ani, într'o zi de toamnă, în fața unei școli secundare de băeți din Craiova, era zumzet mare de copii, — veniți din toate părțile Olteniei și mai de departe, să dea examen de intrare. Erau, deci, absolvenți de școli primare, cei mai mulți de la țară. Erau grupe-grupe și-și vorbeau, cea dintâi întrebare ce-și adresau fiind mai ales aceasta: De unde ești? Eram lângă un grup de patru, lângă care, ceva mai la o parte, sta cuminte un al cincilea, atent (și nu) la ce vorbeau cei patru. Unul din aceștia, care isprăvise pe semne de vorbit cu ceilalți trei, se întoarce spre cel răzleț și-l întreabă: „Dar tu, tot oltean ești, mă? — Tot! răspunse acela cam pe lene: — Din Gorj? Nuuu!..., răspunse acela, strâmbând din buze cam a... fără chef de vorbă. — Atunci, din Dolj? — Nici! — Din Mehedinți? — Ba! — Din Vâlcea, atunci? — Da de unde! — Atunci, din Romanați! — Ia mai vezi! răspunse acela. — Cum nici din Romanați nu ești? — Iacă, nici din Romanați! — Atunci de ce spui, mă, că ești oltean?

www.dacoromanica.ro

Ce-ţi baţi joc de mine? se răsti el la cel întrebat, aplecându-se spre el săltat în vârful picioarelor şi cabrându-se ca un cocoşel în poziţie de luptă. — Pentru ce spui, atunci, că eşti oltean ? — repetă acela. — Pentrucă sunt din Olt, mă deşteptule ! „Ofensatul", în faţa acestui răspuns neaşteptat, se înmuiè deodată şi, lăsându-se în călcâie, se întoarse plouat spre ceilalţi, neştiind ce să zică, nici el şi nici aceia. Poate că se întrebau, în clipa aceea, toţi patru, dacă mai sunt... *ei* olteni, odată ce *acela*, deşi nu din „Oltenia" lor, era totuş — sigur! *el* — oltean! şi dacă era acela, însemna că ar fi să nu mai fie ei !

Acelaş lucru n'ar fi rău dacă ne-am întreba şi noi, oamenii mari, acuma, cu prilejul acestei „Săptămâni a Olteniei". Cu cât, într'adevăr, avea mai multă dreptate să se numească oltean băeţelul din podişul Mehedinţului, din părţile Voditei, sau ale Cloşanilor, decât un altul din Argeş, Olt, sau Teleorman? Pentrucă acelaş este omul din Olt şi Teleorman cu acela din Romanaţul de peste apă — şi, pe de altă parte, poate că mai mult seamănă locuitorii din Vâlcea cu cei din Argeş decât cu cei din Gorj. Oltul, ca toate apele de talia lui, a produs — în colaborare cu natura din juru-i şi cu istoria — aceiaşi oameni pe ambele-i maluri. Din gura unui ţăran argeşan a notat odată Vasile Bogrea expresia: *„ce olt de*

www.dacoromanica.ro

apă a venit din sus"! Plouase spre munte şi venise apa mare pe vale! Şi era un ţăran *argeşan*, cum am spus, care vorbea aşa — şi nu unul vâlcean (deşi putea foarte bine să fie şi unul de acela). In niciun caz, însă, n'ar fi putut fi unul din Gorj sau Dolj, cari aceştia — cum se ştie — întrebuinţează expresia: „Ce de Jii, ce de Jii"!, adică: ce de apă, ce de apă! —, când e să designeze o mare suprafaţă de apă revărsată sau venită din ploi, indiferent unde ar vedea ei această apă. Şi, apropos de Jii:

Acum câtăva vreme mă găseam într'un sat din Romanaţi, aproape de Caracal. Stam de vorbă, în poartă, cu săteanul al cărui oaspe eram. Apărură, din dreapta, câţiva ţărani mânând din urmă un cârd — să zicem cârd — de vreo 20 de berbeci. „Ii vedeţi pe ăştia? mă lămuri gazda —; ăştia sunt din Teleorman; aşa vin din judeţul ăla în fiece toamnă, vin mulţi şi cumpără dela noi, cu *„un preţ"* câţi berbeci pot, îi trec Oltu şi-i vând nu ştiu pe unde, cu preţ îndoit. Ne curăţă, toamna, satele de berbeci! Şi să vezi dumneata un lucru: noi le spunem lor olteni şi ei nouă tot olteni"... Acelaş nume, după al râului, acoperă aşa dară, în cugetul poporului de acolo, populaţia ambelor maluri ale râului. Dar dumneavoastră cum vă spuneţi singuri?, am întrebat eu. — „Noi, singuri, nu ne spunem în

www.dacoromanica.ro

niciun fel — fu răspunsul — numai că le spunem ălora din Teleorman olteni şi ălora dinspre Jii, către soare-apune, jieni".

Este, aşa dar, ce spuneam adineaori: sătenii noştri, cel puţin aceia din partea de ţară despre care vorbim, sunt numiţi după apa în a cărei apropiere li e satul, fie pe un mal fie pe celălalt. Şi sunt, astfel, mai *mult olteni* decât argeşeni, locuitorii din jumătatea de vest a judeţului Argeş, argeşeni curaţi fiind numai cei de pe valea Argeşului.

Vrem să spunem: variantele de fire românească sunt de căutat şi precizat *pe văi* şi pe unităţi de suprafaţă mai mici decât ale provinciilor. Poate că pe „ţări", — pe, adică, acele vechi şi mici organizaţii populare româneşti din Evul Mediu, care umpleau tocmai câte o vale: depresiuni carpatice sau văi de ape propriu zise.

In adevăr: Fragmentul de neam românesc dintre Olt şi munţii Cernii e numit de *noi*, citadinii şi cărturarii, cu numele de oltean; dar ţăranul de pe Motru sau de pe valea Tismanei are să se uite curios la tine, dacă ai să-l numeşti oltean. A, a văzut şi el că, după cum scrie la carte, ar fi oltean; dar dacă n'ar fi fost cartea, şcoala, n'ar fi aflat-o niciodată, fiindcă el şi cu toţi înnaintaşii lui se ştiau, se ştiu, de altceva. Tot aşa de mirat, cum ar fi şi locuitorul din Balta Ialomiţei, de pildă,

www.dacoromanica.ro

când ar auzi că el este... „muntean” (ca unul care face parte din Muntenia), deşi el poate că în viaţa lui n'a văzut şi nu ştie cum arată un munte. Altădată, când împărţirile administrative ascultau mai mult decât azi de realităţile geografice şi erau mai conforme conştiinţei şi intuiţiei poporului, mai toate judeţele încălecau de o parte şi alta a râurilor, nchizând în circumscripţia fiecăruia din ele ragmente româneşti în adevăr identice; a fel de a fi, ca legături întreolaltă, ca interese comune. Aşa încălecau, pe Prut de exemplu, cele mai multe judeţe din lungul acestui râu înnainte de răpirea din 1812. Şi, oare, judeţele de azi din lungul Siretului — se înşiruie, ele, de o parte şi de alta a lui, *despărţite* prin el, sau, dimpotrivă, se întind pe ambele-i maluri, mai toate? Exact aşa cum, iarăşi, judeţele Gorj şi Dolj se întind pe ambele maluri ale Jiului. Ce-ar fi, să zicem, să vină o nouă reformă administrativă care să mute Gorjul şi Doljul numai pe câte unul din malurile Jiului! Parcă nici n'ar fi de conceput. Aşa erau odinioară, în Oltenia: Judeţul Motrului, al Jaleşului, al Jiului, al Gilortului — întinzându-se pe ambele maluri, fiecare, ale râului respectiv. Şi aşa au fost, de sigur, aproape toate cnezatele româneşti medievale.

Şi, totuşi, Oltul *este* hotar între judeţe, şi

www.dacoromanica.ro

încă între judeţe ce zac în inimă de ţară ! De ce, oare? Faptul nu poate fi decât un răsunet până la noi al autonomiei de odinioară a Olteniei. Chiar dacă n'am avea o singură mărturie istorică în acest sens, cât de vagă, singur faptul acesta ne-ar pune pe urmele acestei foste cândva autonomii. Fiindcă, dacă n'ar fi fost aşa, n'am avea azi judeţe distincte de o parte şi alta a Oltului, ci am avea judeţe *culcate* pe acesta, cu el în mijloc. Deschideţi frumosul şi cuprinzătorul volum „Oltenia", tipărit la Craiova în cadrul „Săptămânei Oltene" ce se desfăşoară acum, şi cetiţi în el capitolele care tratează istoria acestei provincii. Veţi afla că ecoul acestei apuse autonomii stăruie mereu în decursul vremii şi sună, parcă, până şi în vremea noastră. Miron Costin însuşi se exprimă *astfel*, despre ceeace numim noi azi Oltenia: „Această ţară a Mehedinţilor este ca o provincie deosebită. Capii săi se cheamă bani. Ea are steag şi muzică ostăşească şi pecete deosebită; atârnă însă de Domnii munteneşti". Să se fi întins, oare, acel „Banat al Severinului" din sec. XIII si XIV, din Mehedinţi şi până la Olt? Să fi acoperit el, adică, măcar în răstimpuri, întreg acest ţinut care azi se cheamă Oltenia? Exclus, nu e. Iar spre sfârşitul sec. XV apar în istoria Ţării Româneşti „Marii Bani ai Craiovei", cari erau primii dregători ai Domnului

www.dacoromanica.ro

dela Bucureşti şi cari, acolo la Craiova, îşi aveau înşişi divanul *lor*, pentru Oltenia. Sunt istorici cari au crezut sau cred că Oltenia a fost cândva *ţară aparte*. Scrie, în adevăr, şi cronica (Stoica Ludescu) despre începuturile Statului Ţării Româneşti: „Insă dintâi izvodindu-se de Românii cari s'au despărţit de Romani şi au pribegit spre miază noapte... Deci trecând apa Dunării, au descălecat la Turnu-Severinului, alţii în Ţara Ungurească pre apa Oltului şi pre apa Murăşului şi pre apa Tisei, ajungând până la Maramureş. Iar cei ce au descălecat la Turnul Severinului s'au tins pe sub poalele munţilor până la apa Oltului; alţii s'au pogorît pre Dunăre în jos şi aşa umplându-se tot locul de ei, au venit până în marginea Nicopolei (deci, notăm noi, tot până în apa Oltului, la gura acestuia). Atuncea (iarăşi observăm noi: *atuncea,* adică după ce, şi sus sub munte, ca şi jos pe Dunăre, au ajuns şi s'au oprit *la Olt)* atuncea s'au ales dintr'ânşii boiarii cari au fost de neam mare şi puseră banoveţi un neam ce le zicea Basarabii, să le fie lor cap, adică mari bani, şi-i aşezară: întâi să le fie scaunul la Turnul Severinului, al doilea scaun s'au pus la Strehaia, al treilea scaun s'au pogorât la Craiova. Şi aşa fiind, multă vreme au trecut, tot ei blăduind acea parte de loc".

Şi cronica spune mai departe cum — în-

www.dacoromanica.ro

tr'un târziu încoa, *după* acea „multă vreme" — a descălecat Negru Vodă de peste munte în părţile Câmpulungului, deci la răsărit de Olt, făcându-şi acolo ţară; şi dela Câmpulung şi-a mutat în urmă capitala mai spre vest, la C. de Argeş. Să-i fi chemat oare, atât pe „Basarabi" cât şi pe „Negru Vodă", să-i fi chemat spre Argeş marele drum comercial care venea dela Sibiu şi, străbătând Loviştea, venea încoace, drept la Curte? Faptul e foarte probabil. Şi adaugă cronica: „Iar când au fost cursul anilor 1290... atuncea Băsărăbeştii, cu toată boierimea ce era mai înnainte preste Olt, s'au sculat cu toţii de au venit la Radul Vodă Negru, închinându-se să fie sub porunca lui... Şi de atuncea s'au numit de-i zic Ţeară Românească"! — A venit, deci, întemeerea, a venit ea din Vest, din Oltenia — cum credeau Onciul şi Xenopol — sau din est, dela C. Lung-Argeş? „In ceeace ne priveşte, credem că Domnia Ţării Româneşti a plecat din Oltenia: tradiţia ţării face menţiune că *acolo* au fost Basarabii, iar acest nume este şi al dinastiei Ţării Româneşti" — scrie un istoric în articolu-i din vol. amintit „Oltenia", după ce acuma câţiva ani, când scriam eu aceasta, el răspundea că *nu*. Iar domnul Gheorghe Brătianu, într'o recentă concluzie, adunase şi relevà o sumă de fapte noi de ordin geografic, toponomastic, lingvistic şi care toate, lasă domniasa să se în-

www.dacoromanica.ro

ţeleagă, în aceiaşi direcţie şi către aceeaşi concluzie par că ar merge: Ce spunea Cronica şi ce spuneau Hasdeu şi Onciul. Impresia noastră este că — vreme multă n'are să treacă până ce concluzia aceasta va trebui să se impună: Intâi a fost *Oltenia* Stat, din Mehedinţi la Olt şi din Carpaţi la Dunăre — cu veacuri înnaintea Munteniei, poate, — şi numai după aceea Ţara Românească, născută fie din unirea benevolă a voevozilor de pe ambe părţile Oltului (o încuscrire, sau altfel), fie dintr'o cucerire a unora de către ceillaţi. A fost deci, şi aici, un fel de descălecare — nu însă una transmontană, ci una transalutană. Şi de aceea, cum spuneam, zac şi azi *pe Olt* hotarele judeţelor de pe dreapta şi stânga acestuia: hotarele administrative oltene se cristalizaseră de mult în lungul malului de vest al acestuia — şi aşa au rămas şi după Unirea politică dinte est şi vest. In Oltenia — ne-o spun precis şi ne-o sugerează şi mai mult, în plus, documentele istorice şi faptele de geografie fizică şi umană, vii şi astăzi pe teren, — se desfăşurase cu veacuri înnainte o mult mai bogată viaţă istorică decât dincoace. Cnezi sunt mai mulţi acolo — şi mai vechi. In Oltenia subcarpatică este şi azi un munte ce se cheamă Tihomiru, ca şi un sat Tihomiru în Mehedinţi — iar Tihomiru e şi numele tatălui lui Basarab cel Mare; în Mehedinţi se numesc şi

www.dacoromanica.ro

astăzi *Oslea* doi munţi, Oslea fiind fost şi numele Banului de Severin căzut în lupta cu Tătarii, la năvălirea acestora; iar Basarabia, numele, e purtat şi azi de mulţi ţărani în Mehedinţul de miază noapte, de alţii la Turcineşti, Baia de Fier şi Cernădia în Gorj, după cum şi în Costeştii Vâlcii exista până nu de mult. Analizată cu atenţie, Diploma Ioaniţilor vorbeşte mult în acelaş sens. „Jumătate din satele menţionate în documentele de până la Mircea cel Bătrân sunt sigur identificate în Oltenia", notează unul din autorii volumului amintit — după cum un altul notează: „Din primele treizeci de documente interne ale Ţării Româneşti, douăzecişicinci privesc oameni şi locuri dela apus de Olt". Astfel fiind, înseamnă că hotarele pe Olt ale judeţelor Vâlcea şi Romanaţi, ca şi, între altele, dregătoria ulterioară de Mare Ban în Craiova (vezi şi ce spunea „adineauri" Miron Costin) — toate acestea veneau şi vin dintr'o tradiţie de autonomie Oltenească.

Sub Daci *a fost*, Dunărea, hotar spre sud pentru Oltenia; sub Romani, însă, n'a mai fost. Dar munţii Mehedinţului nu i-au fost, spre apus, nici sub Daci, nici sub Romani. Munţii din nordu-i, deasemeni nu i-au fost nici în vremea dacă, nici după cucerire (decât, vreme de câţiva ani, între 102—106); chiar împărţirile administrative romane ale Daciei

www.dacoromanica.ro

încălecau munţii dintre Olt şi Dunăre. Ba chiar nici Oltul, spre est, nu era hotarul în acea parte al Olteniei, acest hotar fiind fost un val care, pornind din malul Dunării Teleormănene, mergea spre Roşiorii de Vede, apoi prin Costeştii Argeşului, la Piteşti. Inima etnică olteană a pulsat, cu alte cuvinte, în toată acea vreme, spre toate zările cu lăstare din populaţia sa. Şi nici după părăsirea Daciei n'a fost, multă vreme, hotar politic pe vreuna din personalităţie geografice amintite. Acestea sunt hotare doar pentru copii, în cărţile de geografie. Pittard, antropologul elveţian prieten al României, a găsit că acelaş indice cefalic — aceiaşi formă şi acelaş volum al craniului — are populaţia din câmpia Olteniei ca şi aceea din platforma de pe dreapta Dunării, până în Balcani. Iar Jovan Cvijic, un mare geograf sârb, scrie undeva că foarte puţin a lipsit ca actuala Bulgarie dintre Balcani şi Dunăre să fi devenit şi dânsa romanică. Vă închipuiţi ce ar fi fost: un Stat românesc cu Dunărea la mijloc, cu Balcanii la sud şi Carpaţii la nord ! Tot astfel Serbia de nord, al cărei fond de populaţie este unul de Traeo-Illiri romanizaţi — ca şi al Olteniei, aşa dar, ar fi putut foarte bine să apară de sub Evul Mediu într'o formaţie politică încălecată pe ambele maluri ale Porţilor de Fier, mai ales când ne gândim la câţi Români erau odi-

www.dacoromanica.ro

nioară și sunt și astăzi în acea parte de Serbie. Așa fel, însă, a fost jocul și așa s'a aplecat cumpăna vicisitudinilor istorice, că harta politică a regiunei este aceea pe care o vedem azi.

Dar, o concluzie din toate acestea: Oltenia stă, prin populația ei, în strânsă rudenie nu numai cu ce este dincolo de munții ei, spre nord și vest, și dincolo de Olt, spre est, ci ea — 'și împlântă o pană comună și peste Dunăre, în substratul etnic al popoarelor din cea parte, mai puternică decât pe întreg restul Dunării de jos. Faptul acesta, ca și clima Olteniei — a celei subcarpatice, mai ales, o climă care... tot dinspre sud-vest vine — fac ca, în explicarea firii oltene caracteristice, să fie nevoie de privit și adâncit câte ceva și de pe acolo, din sud-vest. Mai e, deci, mult — până vom putea descifra toate elementele componente ale firii oltene și s'o putem defini precis pe aceasta.

Vorbind despre națiunile română, bulgară și sârbă laolaltă, Nicolae Iorga se exprimă astfel, cândva: „popoare pe care toate considerațiile le îndeamnă să fie în bună înțelegere, mai mult decât atâta: într'o colaborare fecundă și în domeniul material și în acela al culturii... Aceleași rase în fond, acoperite de pojghițe mai noi..." Arhiologii noștri au găsit în Oltenia de sud-vest *și* urme ale unei

www.dacoromanica.ro

populaţii illire, ceeace înseamnă că între autohtonii acestei bucăţi de ţară trebuiesc socotiţi, pe lângă Traci, *şi* Illirii; peste aceştia au venit Romanii; după Romani — alte pojghiţe şi, în decursul Evului Mediu, multe alte şuviţe 'etnice, care toate s'au strecurat şi implântat spre toate colţurile Olteniei, dar care toate s'au topit în fondul etnic preexistent, ca picăturile de ploaie în apa mării.

In explicarea firii şi, în genere, a caracterului unei populaţii, trebuiesc avute în vedere, pe lângă tulpina şi mlădiţele rasiale componente, şi împrejunările istorice în care s'a ţesut şi a străbătut până la noi fiinţa ei. Aceleaşi cu cele oltene au fost, şi acestea, şi dincoace de Olt şi dincolo de Dunăre şi dincolo de Porţile de Fier şi aproape aceleaşi cu cele de dincolo de Cerna sau de Munţii din nord. *Exact* aceleaşi, *însă*, se va înţelege că n'a fost posibil să fie. Iar al treilea factor, care să ne explice caracterul oltean este, ca oriunde, cel geografic, adică mediul natural înconjurător. Aceasta, însă, este *numai* al Olteniei — cu *asemănări*, uneori, între el şi cele de jurîmprejuru-i, dar atât: asemănări, pentrucă mediul geografic oltean este *el*, unul.

Niciodată elementele rasiale care stau la originea unui popor nu pot fi, nici ele, exact aceleaşi — fiecare dozat în exact aceiaşi măsură, aici şi dincolo; niciodată împrejurările

www.dacoromanica.ro

istorice nu pot fi, în aceleaşi cazuri, exact aceleaşi; şi, în plus, niciodată fazele istorice de creştere nu pot coincide perfect în timp, ca dată şi durată, dela un popor la altul, — aşa că, de aici, vor izvorî diferenţe între ceeace astăzi constatăm şi studiem drept caracter la acele popoare.

Va trebui să conchidem, din toate acestea, că omul oltean va *semăna* şi cu alţii, deşi va rămâne, totuşi, din pricinile enumărate, ca şi din altele, imponderabile, va rămâne şi va fi: el însuş. Pe cât de complex, de tainic şi îndelung elaborat i-a fost procesul de naştere şi creştere până astăzi, pe atâta de grea e descifrarea acestuia şi, deci, definirea precisă a caracterului otean. Am recitit alaltăeri, după ce am ascultat la radio conferinţa domnului profesor Rădulescu-Motru despre firea Olteanului, capitolul despre firea francezului, dintr'o recentă lucare de geografie. Am ameţit, urmărindu-l, deşi deosebit de clar şi de frumos scris! Dar era aşa de amănunţită prezentarea, aşa de departe mearsă înţelegerea — încât, pe lângă ameţeală, a mai venit şi întrebarea: când vor ajunge oare cercetătorii filosofi şi psihologi să dea o prezentare de acestea, care să-i stoarcă ultima taină şi cută, şi a temperamentului şi caracterului omului român — şi, în speţă, a celui oltean? Pentrucă, ce s'a spus şi scris până azi e aşa de puţin! Şi, uneori,

www.dacoromanica.ro

aşa de general valabil, că poţi găsi şi alte popoare sau fragmente de popoare cărora aceste prezentări să le vină tot aşa de bine ca şi celuia pentru care au fost scrise. Iată, dacă ne oprim numai la omul oltean:—ce complexă ne apare făptura lui ! atât cea fizică, pe cât şi morală ! Să chemăm în minte câteva chipuri şi siluete oltene mai cunoscute: ale domnilor Rădulescu-Motru, N. I. Herescu, D. Ciurezu, Radu Gyr, Nicolaescu-Plopşor şi a sculptorului Brâncuş. Poţi spune că ai deaface cu acelaş om? Profesorul Rădulescu-Motru mai degrabă ar putea fi luat drept moldovean sau transilvănean decât drept ceeace trece, în ochii noştri, a fi tiparul caracteristic oltenesc. Poate că Brâncuş şi Plopşor, singuri ei, să meargă împreună şi să corespundă tiparului uman cu care umplem noi noţiunea de oltean. Dar numai pe deasupra, fiindcă... pe dedesupt nu ştiu. In adevăr, veţi zice: asta, somatic—dar pe plan sufletesc se poate ca asemănarea să fie mare. Nici noi nu spunem că nu s'ar putea *ceva,* dar *cât* cine ar putea-o spune ? Eu cunosc, oarecum bine, vreo zece olteni cărturari şi nu ştiu dacă despre doi din ei aşi putea spune că sunt aceeaşi fire de om. Deocamdată, pentru noi şi pentru toată lumea, tipul omului oltean este acela al micului vânzător de gazete de pe străzile din centrul capitalei şi pe care, când îl vei întreba de unde-i, îţi va răspunde, de cele mai

www.dacoromanica.ro

multe ori: Din Gorj, din Vâlcea — dar și din Argeş; este al celor cari ne strigă dimineaţa cu legumele sub fereastră şi cari seara, când ar trebui să cadă sleiţi de oboseală, se adună laolaltă şi, ţinând cu mâinile de cele două capete ale cobiliţii, o ridică deasupra capului și joacă, de sună pământul ca o tobă sub ei, căluşul; este tipul celor doi vânzători ambulanţi cari, acum câţiva ani de zile la Constanţa, au pus coşurile jos şi au făcut knot-out, cu cobiliţele, pe campionul de box categorie grea, pe ţară, din acea vreme şi care făcuse imprudenţa să-i provoace. Oltean înseamnă, în genere, un om nu de multe ori înnalt, ci, cum spuneam, om scund sau aproape; uscat, în genere; brun, în genere; numai nerv, deasemeni. Oltean înseamnă: energie, voioşie, sociabilitate; înseamnă ingeniozitate şi un spirit inventiv inegalabil; nu există situaţie neprevăzută, din care el să nu se poată descurca; are, parcă, iarba fiarelor cu el — cu ea descuie toate împrejurările, ca să spunem astfel ; cât despre îndemânarea lui, să amintesc cazul acelor soldaţi gorjeni cari, învăţând ski-ul în Gorj pe doage de butoaie, au luat la Sibiu premiul întâi în armată, pe ţară. Ii place vorba. Și, deși se spune despre el că-i un spirit practic, realist, ne-liric, eu ştiu — totuș — că nicăiri nu se aude aşa de des, pe tot cuprinsul românesc,

www.dacoromanica.ro

cum se aude în acela al Olteniei, în cântece, cuvântul *dor*, ca şi cele de *pădure*, *Leană* şi *Foaie verde*. Şi mai am o impresie: că, dintre toate ramurile de Români, cea care preţuieşte libertatea (şi ar lupta cel mai mult pentru ea) este cea olteană. Pandurii, corp de oaste cândva în Oltenia, sunt şi corp de oaste naţională în istoria Croaţiei. In judeţul Gorj este un sat Bâşnegi, al cărui nume, spun filologii, vine din forma *Bosniaci*. Insăşi *cula*, locuinţa-fortăreaţă olteană, tot înspre sud-vest îşi are originea. Numele de Basarab, aşa de răspândit cândva, şi astăzi, în Haţeg, Banat şi Oltenia, este şi azi răspândit acolo sub forma *Besarbici*. Tudor Vladimirescu nu-l purta, dar ce frumos i-ar fi stat! Şi stă, la baza temperamentului şi a caracterului oltean, stă *natura* — mai ales pentru omul din munţii şi de sub munţii Olteniei.. Aceasta vom încerca s'o arătăm altădată, şi altundeva. Până atunci, să apăsăm aici pe încă o constatare; omul oltean nu este exact unul şi acelaş, dela o margine a Olteniei la alta. Una e Gorjanul, de pildă, şi altul Romanaţeanul. Dar nu e mai puţin adevărat că variantele locale cresc dintr'un fond comun, ca cei „patru sau cinci brazi dintr'o tulpină", ai baladei populare ; că acelaş aer de familie pluteşte şi învălue toate variantele. Despre Români, şi mai ales

www.dacoromanica.ro

despre Olteni, se poate spune ca despre naţia franceză : cea mai diversă şi cea mai... unitară dintre naţiuni. Adânci şi misterioase origini oltene ! Descifraţi-le, cercetătorilor ! Pentrucă, altfel, poetul oltean Ciurezu, o să sfideze mereu pe etno — şi antropologi, în versurile lui, imputându-le că niciodată n'or să poată descuia adevărurile adânci şi ultime ale originelor neamului oltenesc.

www.dacoromanica.ro

OM ȘI NATURĂ ÎN OLTENIA DE MIAZĂNOAPTE

Când spune cineva că pământul țării românești, de pildă, este un pământ unitar — una din cele mai unitare vetre geografice naționale, această afirmație nu trebuie luată în sensul că acest pământ prezintă peste tot aceiași structură și aceiași fizionomie, el și cu acoperământul de viață sub toate aspectele, care îl acoperă. Unitar, cu alte cuvinte, nu vrea să spună *uniform*. Uniform înseamnă monoton, iar pământul românesc din Nistru la Plânsu-mi-s'a și din Dunăre la Iza — numai monoton nu este. Ci, din potrivă, unul din cele mai variate, din cele mai plurale, în componența lui. Alcătuit așa dar dintr'un mare număr de piese, fiecare din acestea altfel — în felu-i propriu înfățișându-se. Dar — și pe aceasta să apăsăm — pe cât de multe acestea, pe atâta de strânse, de intim sudate una de alta, pe atâta de mult strângându-se și voindu-se, am zice, laolaltă— în acea Unitate care le îngeamănă pe toate și care atâta de mult are aparența și strutcura

www.dacoromanica.ro

de unitar, de organic închegat — totuş! — în totalitatea lui. O fi sau n'o fi potrivit termenul de organism — pentru cazurile geografice de acest fel — noi simţim, însă, că în cazul pământului românesc el se impune folosit. M'aşi desface de toţi geografii moderni, dacă ar fi nevoie, şi m'aşi uni în părere cu Strabo, şi aşi zice despre România ce spunea el despre Galia: ţară vie, pământ clădit ca după voinţă, din voia zeilor, — sau, cum ar spune un mare istoric pentru azi, mai bine : *pământul* românesc este unul din *acele* nume în geografie, care fac corp, care se confundă cu o regiune naturală precisă ; acest nume include în el o forţă eternă, o putere în timp şi în spaţiu, care porunceşte oamenilor, care călăuzeşte şi trezeşte — când e nevoie — la realitate pe cei care la un moment dat pot fi chemaţi să gândească şi să hotărască în privinţa-i, care stăpâneşte destinele, care se răzvrăteţte ca un zeu spre a cere dreptate şi care nu poate termina decât revanşându-se, geografic, asupra unei temporale siluiri istorice...

Şi, ca în orice organism, aşa şi în acela, geografic, al pământului românesc : sunt în el unele organe mai *vitale* decât altele, mai *pline*, din punct de vedere istoric, mai solide, mai mărețe şi mai aproape de suflet, parcă, privite sub aspectul geografic. Ele sunt, aşa cum scria în 1853 vicarul Ştefan Moldovan al Haţegului,

www.dacoromanica.ro

despre „ţara“ mică pe care dânsul o păstorea: „Mici ca întinsătură de loc, la tot pasul însă pline de urmele gloriei străbune, de viaţa umană prezentă şi trecută, şi măreţe în înfăţişarea lor”. Şi ele sunt, drept aceea, cele dintâi în faţa cărora, — aşa cum acelaş vicar se exprimă — trebuie să-i ducem pe cei mici, pentruca, arătânlu-li-le, să le spunem: „Priviţi... priviţi şi apoi recugetaţi ce înseamnă a avea patrie şi pentru dânsa a trăi şi a jertfi toate”...

Fără discuţie, Oltenia este una din cele mai interesante şi cu precis contur din câte piese alcătuiesc fiinţa pământului şi a istoriei şi a sufletului românesc de azi. Şi, din ea, mai ales acea Oltenie subcarpatică cu inima în Gorj şi întinzându-se spre apus până în Baia de Aramă şi Cloşanii lui Tudor, spre răsărit până acolo unde — undele Oltului „zidul vechi al mănăstirii în cadenţă îl izbesc“. Zace acolo atâta istorie şi atâta viaţă trecută anonimă, continuată, păstrată aproape întreagă în formele vieţii de azi; se răsfaţă acolo atâta zpăpăiată şi multiformă geografie şi se răsfrânge atât de mult şi de interesant această geografie în viaţa şi în fiinţa şi făptura omului de eri şi de azi deopotrivă, încât întreaga viaţă a unui om, oricât de învăţat acesta şi de cetitor abil în texte şi pământ deopotrivă, n'ar ajunge pentru dscifrarea a toate câte se cer, în această Oltenie subcarpatică, descifrate şi înţelese.

www.dacoromanica.ro

Cum treci podul peste Olt la Slatina, află că intri în tara în care femeile îşi înţarcă plozii cu ţuică ; aşa scria un oltean nu de mult. Dar nu e oare şi cântecul, care acelaş lucru mărturiseşte ? adică aceiaşi conştiinţă şi mândrie de dânşii eişi, — a Oltenilor? că între hotarele Olteniei e sămânţă de oameni aparte?: „Hai, mândro, să trecem Oltul, să schimbăm vorba şi portul!". Nu este oare, Oltenia, aceea care s'a bucurat multă vreme de quasi-autonomie politică şi administrativă în trecutul nu prea îndepărtat ? Nu este ea oare Ţara Banilor, a boerilor Buzeşti şi Craioveşti, a lui Matei Basarab, patria lui Mihai Viteazul, a lui Tudor Vladimirescu, a Iancului Jianu, a lui Popa Şapcă şi a altora, a Ecaterinei Toderoiu? Iar ce este mai de preţ, mai original şi mai bine păstrat din ce-a fost şi din ce a însemnat Oltenia cândva, este, cum spuneam, partea ei de munte şi sub munte, aşa numita Oltenie subcarpatică cu inima în Gorj şi întinzându-se în dreapta până în Olt şi în stânga până deasupra Cernei. In ea şi-a îmbăiat sufletul şi mintea-i de adolescent, timp de două săptămâni străbătând-o şi cercetând-o în lung şi în lat, acum cinci veri, augustul băeat care astăzi ne este „Domn".

Un document de pe la 1700 — dacă nu mă înşel — numeşte Oltenia „ţara Oltului". Oltenia este — şi mai ales *a fost*, în adevăr — o „ţară", una din multele ţări aparte, variate şi

www.dacoromanica.ro

componente în marele tot geografic românesc. Aparte ca individualitate geografică, aparte prin oamenii ei, aceşti oameni gata să răspundă oricui — chiar dacă întrebarea li s'ar pune şi peste hotare — la întrebarea *ce sunt*: să răspundă că sunt mai întâi „Olteni" şi abea după aceea Români. Aşa este Oltenia toată, dar şi mai aşa este acea singură parte din ea, care odihneşte între hotarele adineaori amintite, prinsă între munţi la nord, între coline la sud, ea însăşi ca o vale între acestea, sau, şi mai bine, ca un cuib uman odihnind sub streaşina Carpaţilor.

E — după părerea noastră — cea mai interesantă Oltenie, privită mai ales sub aspectul istoric şi, în genere, prin prisma vieţii româneşti desvoltate şi conturate aici cândva, într'un tipar în bună parte numai al acestei Oltenii subcarpatice.

Referindu-se la influenţa pe care mediul geografic o exercită în conturarea sufletească şi trupească a omului, Michelet a spus: „tel le nid, tel l'oiseau" — cum e cuibul, aşa şi pasărea. Desigur, e departe, această vorbă, de a fi *toată* adevăr — după cum şi cealaltă vorbă, a lui Buffon: „C'est le milieu qui a sculpté les races humaines". Dar nu se poate contesta, totuş, că „sculptarea" omului este, în parte, şi operă de ambianţă, de mediu geografic. Invitat prin 1912 în capitala vecinilor noştri de atunci

www.dacoromanica.ro

şi de astăzi, din apus şi miazănoapte, Ed. Suess a închinat, pentru naţia în mijlocul căreia se afla, un toast în care, între altele, vrând să-şi măgulească cât mai mult gazdele, spunea — între altele — că „în vinele acestora curge focul lavei, al lavei din acele roce vulcanice şi din acel soare, care s'au scurs topite întreolaltă în faimosul vin de Tokay". Vorba aceasta — luată în general (în speţă, păcătueşte mult: mai întâiu fiindcă acea colaborare dintre soarele şi rocele vulcanice de care el vorbea nu şi-a vărsat focul — dacă şi-l va fi ! — decât în vinele celor *de pe* şi din jurul punctului unde ea s'a petrecut sau se petrece) — dar, în general luată, s'ar putea să exprime ceva din adevăr. Nu e timp să întârziem pro şi contra în chestiunea sculptării *şi* prin mediul geografic a fiinţei umane, — dar, pentru cel ce cunoaşte întrucâtva Omul şi Natura din Oltenia subcarpatică: mehedinţeană, gorjană şi vâlceană deopotrivă, pentru cel ce o cunoaşte şi vrea să vorbească în lumina acestui raport despre natura şi omul Oltean de acolo, pentru acela constatarea că omul Oltean de acolo este, într'o bună măsură, produsul soarelui şi al rocelor de acolo (pe lângă al istoriei şi al altor factori), — se impune dela sine. Să ne plimbăm privirile şi gândul peste toată acea regiune, din Motru la Olt. Aveţi-o o clipă sub ochii minţii şi... s'o străbatem împreună. Am călcat-o cu pi-

www.dacoromanica.ro

ciorul toată, pas cu pas. Am străbătut-o cu toate felurile de vehicule. Şi — vorba turiştilor — am „făcut-o“ şi cu avionul. Am trecut-o în sbor, acum doi ani cu avionul, dela vest spre est. Era o vreme frumoasă şi munţii Olteniei, cu depresiunea de sub ei, se deschideau ca *o carte* sub priviri. Era ca o recapitulare, ca o excursie de sinteză a tuturor celorlalte, de amănunt, de până atunci. Iată-ne deasupra Podişului Mehedinţilor, îndată după — să zic ! — survolul Cernei la nord de Băile Herculane. Iată sub noi Podişul Mehedinţului, mâncat de doline ca de un uriaş bombardament aerian pornit tocmai din ceruri. Satele, strânse unele pe văi, altele risipindu-şi casele albe pe coaste, cu glugă de şiţă cele mai multe (casele) şi, iarăşi, unele (sate) înşirându-se în linie sus, pe culmile dintre ape, în lungul drumurilor de pe acestea. Iată, colo spre miazănoapte, Valea Motrului, neaşteptat de largă şi netedă — ca o luncă de câmp, cum se duce spre Cloşani tot mai îngustă, cu şir de sate în lungu-i şi înfundându-se la Cloşani sub frumosul munte : — Piatra Cloşanilor, cel cu peşteri multe în coasta-i de calcar. Drept sub noi, adunându-se dintr'odată şi devenind *defileu* după lărgime cea dela Padeş, în mijlocul căreia desluşim cu privirea frumosul şi sobrul monument ridicat de Mehedinţeni lui Tudor Vladimirescu, — lunca Padeşului piere în strânsoarea dela

www.dacoromanica.ro

Negoieşti, până într'atâta că abea firul apei se mai vede. Maluri înnalte au venit până'n apă dintr'o parte și alta, ca pentru o luptă piept la piept. Spre răsărit ochiul cuprinde dintr'odată toată această adâncitură, strânsă între munţii din nord şi colinele din sudu-i, adâncitură pe care o numeam cuib adineauri, pe care geografiile o botează depresiune şi pe care noi, aici, s'o numim... cetate : zid de munţi şi coline jur-împrejuru-i. Munţii din nord, succedându-se spre fund în șiruri şi trepte din ce în ce mai înnalte, mi-i identific şi mi-i arăt singur cu mâna, pe fiecare, și pe fiecare îl chem pe nume : Colo, deasupra Cernei — spre isvoare —iată Oslea Călugărească; mai sus, Godeanul; apoi Micușa, Galbina, Paltinul, Șarba, Sturul, Soarbele, Piatra lui Jorgovan, Oslea cealaltă ; iată în fund, mai spre dreapta, şi Retezatul;— iată, mai încoace şi mai spre răsărit, Nedeia, iată Nedeuța (cândva, pe ambii, se ţineau nedei, adică târguri de fete !) ; iată Arcanul ; colo, deasupra Jiului, iată muntele Straja, peste care trece pasul Vâlcanului ; şi, dincolo de Jiu: masivul Parângului. Dacii, pentru cari — ca și pentru Gali — „munţii erau zei", pentru Dacii din părtile Tg. Jiului de azi, Parângul trebue să fi fost însuşi Zalmoxe ; şi iată-l, mai încolo, pe Cibanul, pe Corşorul, Igoiul, Turcinul, pe celălalt Nedeea dinspre isvoarele Olteţului, a cărui nedee medievală a coborât la Po-

www.dacoromanica.ro

lovragi şi Vaideeni de vreo două sute de ani; iată Balota, Buıla, Năruţu care se uită, peste Olt, la măreaţa siluetă a Coziei argeşene cea prinsă jur împrejur în drumuri şi cetăţi romane după cucerire (şi, poate, mai înnainte, încinsă la fel în drumuri şi cetăţi dace). Ce era mai interesant, însă, pentru cele ce aveam să vorbim noi acum, era prispa aceıa prin care se terminau Carpaţii deasupra depresiunii, neaşteptat de netedă întinzându-se din Motru şi până la Jiu, mai puţin desluşindu-se din dreptul Novacilor spre răsărit, lată de câţiva km., prinsă ca o poliţă în trupul Carpaţilor propriu zişi şi rupându-se aproape în zid deasupra depresiunii. Pe lângă forma ei, interesantă e, deopotrivă, *roca* din care-i ea constituită: piatră de var, calcar. Mă uit la ea şi o retrăesc în zilele de vară, fierbinţi, în care, veri în şir, am străbătut-o de atâtea ori. Frige roca ei vara, sub picioare, mai rău decât praful de pe drumurile Bărăganului. Datorită faptului că odinioară a fost locuită (era plină de aşezări umane) şi că a fost în cea mai mare parte proprietate moşnenească, ea este în cea mai mare parte despădurită. Şi cum ea *e din calcar* — din Motru şi până la Novaci continuu — şi de acolo înainte cu întrerupere de şisturi cristaline — înmagazinează în ea şi răsfrânge în aer — peste depresiune — atâta soare, încât pe ea se simt ca la ei acasă castanii buni cei veniţi

www.dacoromanica.ro

dinspre Mediterana şi se pripesc vipere şi alte vietăţi mărunte cu origini sau rude pe aceleaşi ţărmuri mediteranee. Nu e timp să intrăm în amănunt — să încercăm a convinge şi pe alţii de ceiace noi suntem siguri : că sufletul omului oltean de aci este, în mare măsură, produs al colaborării între această rocă şi soare, ca şi al izvoarelor mari şi năvalnice care ies din ea dintr'odată mari cât un râu, şi al arhitecturii romantice şi zbuciumate în care se îmbracă aci faţa pământului Platforma aceasta a jucat un important rol în trecut : satele care ulterior s'au adunat grămezi sub straşina ei, la eşirea apelor din munte, îşi risipeau casele până acum un veac pe văile şi pe faţa bătută de soare a aceleeaşi platforme. Dar şi un rol, credem, în modelarea sufletească a omului din Oltenia subcarpatică, foarte important, a jucat ea. Dar, mai întâi, altceva : Toate apele care izvorăsc din inima munţilor şi pleacă spre mazăzi, când ajung în dreptul acestei platforme o străpung şi o străbat prin tot atâtea deiflee—extrem de înguste, de adânci, cu maluri drepte ca zidurile, înnalte uneori de sute de metri şi ciuruite spre bază de numeroase peşteri, prin care râul respectiv strecoară câte o vână de apă sălbatecă ce se pierde sub stâncă pentru totdeauna sau se duce să iasă la lumină cine ştie unde şi la ce depărtare. Odinioară, aceste defilee erau tot atâtea tuneluri naturale, în gura lor nordică

www.dacoromanica.ro

înfundându-se apele coborâtoare din munţi pentru a apărea la lumină, după aceia, abia de sub zidul *sudic* al platformei de calcar. Ape, deci, care *aci* curgeau în lumina soarelui, aci pe sub pământ — fenomen care şi astăzi, încă, se întâlneşte destul de des în aceiaşi regiune. Apele acestea vin toate din munte cu caracter de torenţi: gonind învolburate pe pante repezi, dăruindu-se în drepta şi stânga peşterilor dela baza pereţilor defileelor de calcar — dar domolindu-se dintr'odată, neaşteptat, de îndată ce ele, din capătul sudic al defileelor, se aruncă în depresiune. Cum începe a se aprinde soarele primăverii, zăpada versantului oltean al Carpaţilor de deasupra munţilor începe a se topi, bătută din plin de acest soare. Râurile, atunci, se încarcă cu o mare câtime de apă, care mână torent până la eşirea din defilee. De aci încolo, din pricina mult mai slabei înclinări de pantă, apele se domolesc, şi cum din spate vine mereu puhoiul bogat şi repede, albia din depresiune nu mai prididește să încarce şi să ducă tot aşa de repede, mai departe, apa câtă îi vine din sus şi, atunci, dela o vreme încep revărsările, inundaţiile. Multe din micile depresiuni subcarpatice oltene devin astfel în bună parte întinderi de ape revărsate. Orice primăvară mai bruscă vine cu acest *innécăt*, cum se spune prin partea locului. Cu atât mai mult, cu cât şi la intrarea în colinele din sud văile iar se strâmtează, su-

www.dacoromanica.ro

grumându-se iarăşi în tot atâtea defilee câte şi la eşirea din munte — şi astfel apele din nou se înfundă, neputând răzbi repede spre sud în cantitatea cu care vin din nord. Şi, încă odată, să mai uităm o clipă că suntem în avion şi să mai spunem ceva despre aceleaşi ape: „Slăvit fie Dumnezeu — că multe mai sunt!" — scria Paul din Alep, în vestita lui călătorie făcută pe aci. „Am trecut peste 30 pâraie şi râuri" — spunea el — numai între Tg. Jiu şi Tismana. Cam multe, ce e drept — dar multe şi câte rămân în realitate. Un alt fapt important în legătură cu ele e şi acesta: Cele mai multe nu răzbeau odinioară drept spre miazăzi, ajunse în marginea de sud a depresiunii, ci o luau spre est — pe sub bordura de dealuri din acea parte. Motrul, de pildă, făcea astfel. Mai târziu, însă, l-a prins şi l-a tras spre sud, în linie dreaptă, o altă apă, în dreptul Negoieştilor. La fel Jiul, care se ducea spre sud pe valea Gilortului de azi. La fel Olteţul, care se ducea spre sud prin valea Tărâiei; la fel, altele.. Vrem să spunem: zbuciumată a fost viaţa pământului, zbuciumată şi acea a apelor. Aici au luptat şi luptă, apele, la fel! Ce dinamic şi pasionant ar fi un film în care să ni se arate continuele schimbări în formele terenului şi direcţiile apelor acestei regiuni în cursul vremii. Să ne întoarcem în avion, însă. Suntem în dreptul Tg. Jiului, puţin mai la sud. In bordura sudică a depresiunii se

www.dacoromanica.ro

desprind clare: silueta dealului Sporeşti din sudul Tismanei, a dealului Bran la sud de Tg. Jiu şi, dincolo de Olteţ tocmai, cea mai clară din toate: a Măgurii Slătiorului. Ele şi altele păzesc din sud ca un zid depresiunea dela Izvarna, pe cea dela Tismana, pe a Ceaurului, a Runcului, a Tg. Jiului şi mai încolo — vom vedea la fel, pe a Polovragilor, pe a Hurezului. Dacă Litovoi Voevod îşi avea ţara în Gorj, apoi ca şi sigur este că inima geopolitică a stăpânirii lui Ion — cel pomenit alături de Litovoi în 1247 — trebue să fi bătut în şesul de sub munte al Polovragilor, lui Farcaş rămânându-i depresiunea locală a Hurezului. Ce viaţă trebue să fi fost cândva pe aici! Iată-l. venind tocmai dinspre Olt şi mergând la Baia de Aramă, în lungul şi prin mijlocul depresiunii, şi mai departe, istoricul drum „al Ocnei", — pe care sarea din Vâlcea noastră se ducea — prin Hurez, Polovragi, Bengeşti, Brădiceni, Baia de Aramă — la Severin şi Orşova, de unde trecea hotarul la alţii, cari n'o aveau. Pe acest drum nu se poate să nu fi mers spre Olt măcar o parte din armatele lui Traian la asaltul pe valea Oltului. Pe el, după unii, ar fi intrat şi Carol Robert în ţară, la 1330. Pe el a mers şi Paul din Alep, în călătoria amintită. In lungu-i se înşirau oraşul Tg. Jiului, al Brădicenilor, al Bengeştilor, — ultimele două devenite azi sate. A curs pe el, aşa dar, multă şi mare istorie romă-

www.dacoromanica.ro

nească. Mai sus puţin, în spre nord-vest de Brădiceni, iată Tismana, şi ea notată *oraş* cândva— cu „banii” ei. Inseamnă, deci, că pe aici pulsa odinioară o viaţă politică şi economică mult mai însemnate decât azi, în raport cu a restului oltean. Hasdeu şi Onciul cam depe aici îi aduceau pe Basarabi la Argeş — concluzie pe care fie-mi îngăduit s'o spun, am susţinut-o şi am subscris-o şi eu ca din partea geografiei; concluzie spre care, printr'o comunicare recentă la Academia Română, pare să încline azi şi d. Gh. Brătianu, şi pe care, în sfârşit, un alt istoric spunea deunăzi că va impune-o în curând, printr'o lucrare, şi celor cari încă se tem de ea.

Dar natura pe care am descris-o se prezintă aşa cum am arătat, mai ales în jumătatea de vest al Olteniei subcarpatice : la est de Jiu, ea este aşa mai ales în depresiunea dela Polovragi: izvoare carstice, isbucnind uriaşe dintr'odată din munţi ; peşteri numeroase ; un defileu de o măreţie unică, etc., dar şi în raza M-rii Bistriţei, la ieşirea din defileu a râului cu acelaş nume. In rest, mai ales de aci şi până în Olt, peisagiul e puţin altfel : o succesiune de culmi şi coline, orientate nord-sud, strânse fiecare între ape ce coboară în aceeaşi direcţie ; o ţară de păduri şi pometuri, de râuri şi izvoare, multe din acestea minerale, ceeace dovedeşte că şi sub-pământul, aci, a fost frământat şi dis-

www.dacoromanica.ro

locat prin linii de fractură în toate direcțiile; satele se înșirue pe văi, înnecate în verdeața pometurilor, sau se resfiră pe coaste, de obicei în bătaia soarelui — ba uneori merg chiar pe sus, pe culmea nord-sud a înnălțimilor, iarăși în linie (ca în Argeș).

Omul-tip al Olteniei subcarpatice este cel din Gorj și, aproape exact acelaș, cel din Mehedințul de nord, de pe Motru — cel din Padeș și Cloșani, mai ales. Nu e o întâmplare că lângă Padeș se văd și azi parapetele ridicate de pandurii lui Tudor. Omul dintre Motru si Polovragii Oltețului este cel mai viu om din România. Ce misterioasă și complexă este încă, pentru știință, și noțiunea aceasta de popor! Ce unitar e neamul românesc și ce variat, totuș, considerat pe munții săi, pe depresiuni, pe ceeace literatura noastră istorică veche numește „țări". E așa de vie în conștiința omului această diferențiere, încât nu rareori vei auzi pe țărmul din cutare regiune mică spunând despre altul, al cărui sat e totuș aci alături: „Apăi, cutare nu-i țară cu mine"! Ce adâncă și necercetată încă este ființa neamului românesc! Dar să ne oprim mai de-aproape asupra omului de sub streașina Carpaților dintre Motru și Olteț, și să căutăm a-i ceti puțin în suflet:

Intr'o zi de Iunie 1938, Marele Voevod de atunci se găsea în excursie de studii la Cloșani. Se strânsese tot satul chită în jurul au-

www.dacoromanica.ro

gustului oaspe, lângă Moara lui Tudor:

„Am auzit, spuse Regele de azi, că pe coastele astea de var şi pline de soare ale Dvs. ar fi năpârci. Se'ntâmplă, uneori să muşte pe careva"?—„Se întâmplă, Măria Voastră", se desprinse din rânduri un moşneag cu plete — „dar le ştim găsi leacu: dacă ne-a muşcat de picior sau în alt loc pe trup, bem ţuică tare, până nu mai ştim, şi aşa scăpăm de primejdie, fiindcă ţuica noastră e mai tare decât veninul năpârcii şi-l *ucide*, acolo în noi; iar dacă muşcătura e la deget, atunci punem în grabă degetul pe buturugă şi dintr'o izbitură îl retezăm cu barda, ca nevrednic de trupu-i" !

Omul de aci e tare şi aspru cu el însuş, când trebue, ca şi stânca fierbinte a munţilor din jur. Ia hotărâre repede şi o duce în faptă. Nu se văicăre şi nu ezită. Să ne aducem aminte de ce scria Zilot Românul despre Tudor Vladimirescu: „S'a întâmplat de l'am cunoscut; şi vorba lui puţină — şi totdeauna pe gânduri. Şi când îl frigea cărbunele ce-l avea ascuns în inimă, scăpa câte o vorbă disperată asupra tiraniei, — dar de unde să-mi pleznească în capu-mi, că el hrăneşte în duhu-i aceasta ce văzum: Revoluţia"? Iată, mai încoa, satul Sohodol, cel mai de munte sat al Gorjului, cu conace şi holde până mai sus de 1300 metri. Şi vara şi iarna, mai mult în aceste conace, decât în satul propriu zis, trăiesc. Ai să-i întâlneşti

www.dacoromanica.ro

totdeauna pe potecile muntelui cu o secure în mână, în loc de ciomag: „Mai ştii, domnule, ce-ţi iese înnainte?" Până nu de mult, furtul de miere de albine se pedepsea aci cu omorîrea hoţului de către *tot* satul: *Da* cine apuca şi fiecare căuta să apuce să dea măcar odată! La judecată, trebuia să aducă tot satul, fiindcă pe oricine l'ar fi întrebat judecătorul: „Cine l'a omorît?", acelaş răspuns primea: „Apoi l'o omorît satul, Domnule Judecător". Şi astfel nu putea fi găsit nimeni pentru sancţionare. La Sohodol, ca si la Izvarna, cea apropiată şi aşezată toată, am putea zice, pe un pod de izvoare, oamenii îşi au, pe lângă cele legale şi generale, sărbatorile lor proprii: „Vinerea Ursului" de pildă, sau „Miercurea Ciumii" — datând dintr'o Miercure depărtată, datând de acum un secol sau dou , când au murit de ciumă jumătate din vitele satului. La Tismana, mai încoace, are să ţi se povestească despre acel tânăr cioban care, plecând la recrutare cu pletele lui haiduceşti şi auzind primul ţacanit de foarfece în paru-i (puseseră să-l tundă!), a căzut ca lovit de trăznet de durere! A murit pe loc! Să-i tae lui pletele? Apoi ce-i vor mai mângâia lui în munte ploile cele tari? Lipit de munte, crescut din el, neînţelegându-şi viaţa şi rostul pe lume decât trup şi suflet cu muntele: „Foaie verde bob negară, de-aşi ajunge în primăvar , să mă sui la munte iară" — spune un cântec.

www.dacoromanica.ro

„Licăre inima în mine, domnule, de dragul și de dorul muntelui", îmi spunea moș Gh. Bârzan din Runcu, odată. Sau răspunsul unui moș din alt sat, când l'am întrebat odată dacă e frumos sub Parâng, la obârșia Lotrului: „Ce vorbești dumneata, Domnule ! E mai frumos ca în cer acolo" ! Indemânatic olteanul? Destul să vă spunem că, acum 6 ani, la un concurs de ski al Armatei, premiul I l'a luat o echipă de flăcăi Gorjeni cari, cu o săptămână înnainte, învățaseră si „făcuseră" ski numai pe doage de butoaie gorjenești. Intreprinzători? Netemându-se a sfida spațiul și distanțele și păstrând totuși legăura cu satul și țarina de acasă? Dar cine alții, dacă nu oltenii cu gorjenii în frunte, au umplut toată țara din sudul și estul Carpaților cu cobilițele și cu strigătele lor de poftire la cumpărat de marfă ambulantă? „Dacă am avea o flotă comercială mai numeroasă, scria deunăzi un gazetar, s'ar umple tot orientul de olteni și de cobilițe"!

Când vă veți duce la Tg.-Jiu, vara, să nu uitați să vă sculați în zori și să mergeți să vedeți piața, să întârziați acolo mai mult și să luați seama. Iată țărăncile, care și-au desfăcut pe șervete întinse pe pământ marfa adusă de acasă cu banița pe cap: Uscate la chip și osoase, ca și gorjenii, dar exprimând vârtoșenie de fier în liniile și unghiurile feții, stau în picioare cu marfa în față și te îndeamnă să iei: „poftiți

www.dacoromanica.ro

struguri, domnule: ia, boierule, mere, că e dulci foc; ia pere"! Desculţe, în pieptare de piele albă cusute bărbăteşte, uneori cu briceag la brâu, cu opregele ţesute „de-a doua" (adică în curmeziş) simplu dar elegant, şi mai ales cu marama de borangic căzând dreaptă din cap până în călcâie... Şi, cu ochii vii jucându-i licurici în cap, iute cum e focul, iată un gorjan alături, de pază lângă o grămadă de lubeniţe: „Pe încercate, domnule: nu e coaptă, sau nu-ţi place, nu iei!" şi acestea spunând, a şi scos briceagul dela brâu (te-a mirosit că ai fi amator!) înfigându-l în pepenele verde care pârâie, spintecându-se singur aproape de jur împrejur. „Ce am spus eu, domnule? N'am spus că e marfa lui Dumnezeu? Când ţi-am spus eu ceva, să ştii că *aşa* e! Nici Domnul Cristos n'a mâncat aşa lubeniţă"! Dacă ai timp şi intri mai mult în vorbă cu el, îndată are să te întrebe pe ce stradă stai în Bucureşti, că el ştie seama pe acolo cum o ştie în sat la el sau la Tg.-Jiu: N'are el un frate în Bucureşti, „negustor" pe 13 Septembrie, ca şi un nepot... jurnalist" în Gara de Nord? Ehei, — ce crezi?!

Nimeni nu trăeşte, poate, mai intens şi mai dinamic ca olteanul. Uscat la chip de obiceiu, arde şi pe dinăuntru ca o pară. La nunţi şi mai ales la petrecerile cu lăutari, lângă izvorul dela Runcu sau la Tismana, închide ochii şi cântă, cu lăutarii laolaltă, sau făcându-le semn să tacă şi să-l lase numai pe el, că a luat foc! Cântă na-

www.dacoromanica.ro

tura, muntele în special: „Foaie verde bob negară, de-aşi ajunge 'n primăvară, să mă urc în munte iară"! sau: „Drag mi-a fost mie pe lume, drumu 'n umbră prin pădure, poteceaua de pe culme", sau altele despre alte cele: „Berze vin, berze se duc, eu de doru-ţi mă usuc"! sau: „La Tismana într'o grădină a prins dorul rădăcină, vreau să iau dorul cu mine, rădăcina-l ţine bine"! Sau, şi din aceste cuvinte se vede patima în el, nu numai în faţa prezentului, ci şi a trecutului:

Foaie verde popâlnic
Trecui pe unde am iubit
Şi găsii locul pârlit
Şi-un fir de iarbă plângând!
Când văzui locul pârlit,
Pusei fruntea la pământ
Şi mă gândii la trecut,
La ăl pustiu de iubit
Că nu l-am mai legumit,
Ci l-am dat cui s'a găsit:
Şi tânără şi bătrână
Le-am făcut toate de-o mână!... etc.

Chemarea codrului, avânturi haiduceşti zac grele în sufletul olteanului de sub munte. Iată ce spune un cântec: Unul, furase un cal. A fost

www.dacoromanica.ro

prins şi iată-l adus în faţa căpitanului de judeţ. Vorbeşte din închisoare către acesta şi-i răspunde, apoi, la întrebări:

„Căpitane de judeţ,
Ce tot mă ţii la coteţ
Pentr'un pui de mânzuleţ,
Că l-am vândut fără preţ!?
Dă-mi drumul până la prânz
Să-l aduc, fir'ar de mânz;
Dă-mi drumul pân' la amiaz'
Să-l aduc vânăt şi breaz;
Dă-mi drumul pân' la chindie
Să-ţi aduc o herghelie
Să-ţi dau cal să nu mai fie!
Să-ţi dau mama cailor,
Şi tatăl cârlanilor,
Şi pe păzitorul lor!
— *„Spune-mi, spune-mi, hoţ bătrân,*
Spune-mi caii când se fură!
— *„Noaptea pe fulgerătură,*
Dimineaţa când dă bură,
Atuncea caii se fură;
Dimineaţa când e ceaţă
De nu vezi omu' la faţă...
...Şi am să-mi bag cu cucu 'n plug,
El să are, eu să 'njug,
Dragostea să-mi pună boabe
Dorul să-mi ţină de coarne"!...

www.dacoromanica.ro

Desprind câteva rânduri din ce scria în revista „Datina", acum vreo 10 ani, despre omul oltean, un oltean per excellenţiam, d. Dim. Bodin...: „Olteanul îşi trăeşte în plin vieaţa, nu visând, ci trudindu-se. Tragedia naivă, cu desnodare în timp, nu-i este familiară; deoarece *clipa* şi acţiunea sunt coordonatele ce-i hotărnicesc câmpul existenţii. Intensităţi fulgerătoare îl zguduie şi repede capătă deslegare, conştiinţa anihilându-şi forţele, lăsând să hotărască instinctul. Trecutul îl uită şi, dacă-l foloseşte în grai, şi-l apropie şi cu vorba cât mai mult: *fusei*. Prezentul formează suportul cel mai zdravăn, iar viitorul este neglijat: *M'oiu duce*. In timp, olteanul se mărgineşte la prezent; metodic, se rezumă la acţiune. Energic în viaţă, realist în concepţia despre lume, pragmatic în atitudine şi, ca o fericită încoronare, de un fericit optimism. Olteanul reprezintă un tip original în mijlocul neamului românesc. L-a creat mediul şi rasa. E cel mai viu dintre Români".

Să asişti la o petrecere de Gorjeni — afară — la Runcu sau Tismana sau aiurea, seara, când aerul din munte coboară atâta de tare şi des, să-l tai cu cuţitul, şi să ascultaţi un cântec de acestea: paharele sunt ciocnite din ce în ce mai tare, până ce, golite, încep a fi aruncate în sus sau date de pământ. Dacă sunt prin buzunare, revolvere încep a fi descărcate, un fel de spe-

www.dacoromanica.ro

cifică libaţiune olteană închinată setei de viaţă. La sfârşitul cântecului, lăutarii o dau într'o „sârbă cântată" şi, atunci, — tineri şi bătrâni ţâşnesc dela mese, care cu pălăria pe cap, cere cu ea în mână, care altfel, şi încep jocul, de duduie pământul. Nicăieri nu se cântă şi nu se petrece, în ţară, aşa de pasional ca în aceste locuri, şi nu se dăruie omul beţiei clipei cu atâta frenezie, până în ultimu-i nerv"!

www.dacoromanica.ro

SARMIZEGETUSEI ȘI GERGOVIEI COMUNĂ ÎNCHINARE

La „Collège de France”, Camille Julian ţinea cândva una din acele prelegeri ale lui, la care nici măcar jumătate din publicul venit să-l asculte nu putuse încăpea în sală: „Virtuţile eterne ale Galiei”. Era vorba, în ea, de virtuţile istorice și politice ale acelui organism geografic care odinioară se numise Galia, care astăzi se cheamă Franţa. Caracterizarea de organism aplicată pământului cuprins între hotarele numite cândva de Cezar, nu e a noastră — și nu e nici de azi, ci este veche și se datorește lui Strabo, geograful grec dela începutul erei creștine: „Galia este, spusese acesta, un organism construit ca după dorinţă, par'că în virtutea unei previziuni inteligente”. Incă de pe atunci se observase, așa dar, cât de unitar e pământul Franţei—; pe cât de variat în construcţia lui de amănunt, pe atât de unitar închegat, totuși, în totalitatea lui: Galia e una din acele „patrii predestinate”, cărora nimic nu le lipsește spre a-și

www.dacoromanica.ro

ajunge loru-şi sub toate raporturile — opere ale zeilor, domicilii ideale popoarelor.

„Acest cuvânt, acest nume de Galia — spunea istoricul — este, ca toate acele nume care fac corp cu regiuni naturale precis conturate — este o forţă eternă, o putere în timp şi spaţiu, care porunceşte oamenilor, care călăuzeşte pe şefii de popoare, care stăpâneşte destinele. Atunci când natura a zămislit şi modelat Galia şi când istoria a sancţionat faptul, atunci... a apărut pe pământ o forţă imperioasă ce nu mai putea să piară şi căreia regii oamenilor trebuiau să i se supună...

Etrange et miystérieuse puissance que celle de ce mot de Gaule !"...

Unitatea Galiei provenea, mai ales, din concordanţa râurilor şi a fluviilor sale. Priviţi, în adevăr, şi vedeţi ce simplă e schema râurilor ei. Şase din ele pleacă în forma unui semi-evantai spre Ocean, spre vest şi nord: Adour, Garonne, Loire, Seine, Meuse, Moselle.. In partea cealaltă — se îndreaptă spre Mediterana o singură dar puternică şi foarte lungă arteră, formată din Saône şi Rhône, alergând dinspre nord spre sud şi aproape atingându-şi izvoarele cu ale celor şase pornite de dincolo. Trebuie să recunoaşteţi că aceasta constituie în adevăr o capodoperă — în faţa căreia ştiau ei de ce se extaziau, geografii greci, experţi — Heleni, ce erau — în sezísarea şi preţuirea frumosului—şi... nu putem să nu ne

www.dacoromanica.ro

oprim şi să întrebăm: nu este, oare, şi mai înraze-dispusă, nu e şi mai simetrică şi, deci, şi mai capodoperă, harta apelor româneşti? Nu pleacă acestea tot dintr'o inimă geografică de munţi, în care unele — cum e Oltul şi Mureşul — aproape că stau să-şi atingă chiar izvoarele? Nu sunt ele un imens şi măreţ evantai rotund de ape? — Dar apropierea dintre cele două patrii se poate continua. Iată-l pe istoricul francez vorbind, după fluvii, despre munţii şi Podişul Central al Gallei: „Dar natura, ar spune cineva care s'ar mulţumi doar cu o superficială privire a hărţii Galiei, a pus un greu obstacol între cele două familii de fluvii, între aceste „drumuri care merg" — cum le spunea Pascal; n'a ridicat ea, acolo, spinările Munţilor Centrali. pe ale Micilor Pirinei, ale Cevenilor, ale Morvanului, ale Vosgilor? Este, cu alte cuvinte, pe această linie, ca un fel de perete stâncos, zidit să despartă două aspecte nu numai ale pământului, dar şi ale cerului, orizontul oceanic de cel mediteranean; iată Galia — ar spune aceia — despărţită în două părţi, pe care munţii le împiedică a se uni" (ce mai obiecţie, bună de împrumutat de unii vecini ai noştri şi... de oferit Carpaţilor şi nouă; dar nu, fiindcă... iată că vine răspunsul):

„Liniştiţi-vă, răspunde Camille Julian. Strămoşii noştri nu fugeau de munţi; pe ei, munţii în loc să-i despartă, îi uneau: ei trăiau ÎN şi

www.dacoromanica.ro

PRIN munţi. Munţii erau vatra securităţii lor militare şi vatra fraternităţii lor religioase. Doar şi Latinii chiar, înnainte de a se grupa în valea Tibrului, își aveau centrul de întâlnire cu zeii lor pe munţii vecini — şi Jupiter, înnainte de a se instala aproape de fluviu, şi-a avut reşedinţa mult timp în vârful muntelui Albanus. Treceţi în revistă oraşele mai însemnate ale Galiei vechi: ele odihneau pe vârfuri înnalte de munţi: *Gergovia* pe un pinten de munte în Auvergne, *Bibracte* pe o terasă în Morvan — şi, mai sus de cât Bibracie şi Gergovia, mai aproape de cer, veţi contempla, în vârful muntelui Puy-de-Dôme, reşedinţa divinităţii supreme a triburilor galice. Pentrucă *acolo*, în aceste masive, înnalte, puternice şi dominatoare, s'au format şi au trăit cele mai puternice triburi ale Galiei independente, acelea care au luptat cel mai mult pentru realizarea unităţii naţionale a acestei Galii : Eduii din Morvan și Arvernii din Podişul Central. Muntele forma ca un sâmbure de rezistenţă, el era ca un enorm şi natural donjon în jurul căruia se constituiau şi se îngrămădeau societăţile politice. Vercingetorix, campion şi martir al întregei Galii, a fost fiul celui mai înnalt munte al acesteia. Iar cel mai mare zeu al Galiei devenite romană tot pe muntele Puy-de-Dôme își avea reşedinţa ; acolo se ridicase templul cel mai bogat şi cel mai mult vizitat ; până într'atâta își exercita muntele forţa lui

www.dacoromanica.ro

de coeziune asupra pământurilor învecinate...

Pentru Galia, aşa dar, munţii erau zei. Şi, evident, erau în cult mai ales munţii în care natura apărea sub aspectul ei cel mai grandios. Muntele Beuvray, căruia Eduii îi spuneau *Bibracte* şi pe care aceştia aveau să-şi ridice capitala lor, *era o zeiţă* — aşa cum ne spune clar o inscripţie. Iar Puy-de-Dôme, vestitul munte din Podişul Central, era şi el un zeu : *Dumios* sau *Dumias*. Munţii, pentru Gali, erau fortăreţe naturale, loc de refugiu şi erau ca nişte rugăciuni de piatră înnălţate spre cer".

Aceasta, acolo în Galia. Iar dincoace, în Dacia noastră, lucrurile erau neverosimil de la fel. Adică exact la fel.. Ajunge să spunem în loc de Gali, Daci: în loc de Dumios, Cogaeonum; Burebista, în loc de Luern sau Bituit ; Decebal, în loc de Vercingetorix ; Argedava ori Sarmizegetusa, în loc de Bibracte sau Gergovia — şi să rămână restul textului neschimbat ; aşa de departe, *de intim*, merge similitudinea între ce era dincolo şi ce dincoace. Era de aşteptat, spun istoricii Franţei, ca tribul Arvernilor din munţii Podişului Central (era să spun : transilvan), era de aşteptat ca ţara lor de munţi în centru să ajungă a guverna Franţa sub Gali ; ţara lor era centrul geografic al Galiei şi deţinea cele mai înnalte locuri ale acesteia : în cuprinsul ei se înnălţa acest Puy-de-Dôme, în vârful căruia oamenii, adoratori

www.dacoromanica.ro

ai piscurilor înnalte, erau invincibil atrași spre a-și căuta acolo zeul...; *ea* avea locurile de refugiu inviolabile, ea cuprinsul dominator al platourilor Gergoviei, totul făcut ca pentru a adăposti și ține strâns o națiune. *„In acele vremuri de credință, în care omul vedea și simțea peste tot în natură expresia unui gând divin, el putea cu adevărat spune că această țară de munți pe care o numim azi Auvergne (după numele, păstrat, al Arvenilor gali cari o locuiau) fusese zidită de zei spre a servi de soclu Galiei și de tron regelui ei“*...

Mai e nevoie, oare să ne întrebăm unde era Auvergne-a noastră, unde inima etnică, politică și militară a Daciei? unde munții cu cetățile și capitalele lui Burebista și Decebal? In oarecari munți ai Trinsilvaniei, de sigur!

In aceia, anume, din cari Streiul își culege izvoarele și cărora el le formează, după aceea, hotarul dinspre vest; din care și Lotrul își culege o parte din ape; din care pleacă (și pe care-i mărginește după aceea dinspre est) și acea apă pe care greșit o numim cu numele străin de Sebeșul, când numele ei românesc este Frumoasa (a descris-o și și-a făcut casă, pe valea ei, sub Surianul și Vârful lui Pătru, Mihail Sadoveanu). Aci, în acești munți, ERA INIMA. Ca și Galii, așa și Dacii: ei nu se temeau de munți și nu fugeau (ba dinptrivă!) de ei. La fel cum dincolo munții nu rupeau țara în

www.dacoromanica.ro

două ci, dimpotrivă, o adunau şi o închegau în unitate, aşa Carpaţii adunau şi închegau într'o unitate la fel întreaga făptură rotundă a pământului — dacic eri, românesc astăzi.

In munţii dintre Gorj şi regiunea Orăştiei — şi mai ales pe faţada lor nordică — îşi aveau Dacii cetăţile pe vârfuri şi versante, îşi aveau altarele, templele în care-şi venerau zeii şi practicau cultul soarelui „prin focuri mari, adevărate incendii" de care se luminau toţi munţii, până la mari depărtări.

Noi credem, azi, că dacă, în zilele noastre, mai ales câmpiile sunt populate şi munţii oarecum părăsiţi, credem că aşa era şi pe atunci. Ci nu. Au fost perioade de timp, în istoria omului şi a poporului dacic, în care *munţii şi dealurile de sub straşina lor* erau, în primul rând, casă şi spaţiu... să-i zicem vital, omului. Sunt, şi în destinul formelor de relief ale pământului, se succed (mai bine spus) perioade de înnălţare cu perioade de cufundare în somnolenţă, de cădere din prestigiu. Dar omul dela munte îţi va arăta şi astăzi urme de vechi *arături pe înnălţimi* şi-ţi va spune că „sunt de când cu *puédia*, de când gemeau de lume munţii" — pentrucă omul din Carpaţi nici astăzi nu priveşte şi nu judecă pământul cu ochi şi minte de Bucureşti sau de Caracal, ci cu ochi şi minte de om şi de neam carpatic, aşa cum (şi de aceea, în primul rând, nu ne

www.dacoromanica.ro

înțelegem noi cu ei) vecinii noştri dinspre apus privesc istoria cu ochii nomadului de stepă, care e înclinat sà vadă în orice munte un hotar (deși, când e vorba de munții Apuseni, închid ochii și se fac că... nu-i văd).

Cine nu vrea să înțeleaga cât de carpatic era neamul Dacilor şi cât de mult adevăr zace în cele cele ce scria istoricul roman: „Dacii tın munţii, în timp ce pe şesurile din jur cutreerà barbarii în goana cailor“, — acela să meargă la Orăştie; de acolo să plece pe valea cu acelaş nume spre munţi, să se oprească la Costeşti și, tot mai în munte, să treacă la Luncani, la Piatra Roșie, la Vârful lui Hulpe — și să se oprească cel mai mult la cetatea cea mare, *Capitala* dela Grădiștea Muncelului. Va vedea cum cetăţile dace stau cu zecile în munții de acolo și se întrepătrund din toate părţile cu castrele romane în care legionarii Romei poposeau înainte de asaltul asupra cutărei sau cutărei dintre fortăreţele cu care Decebal umpluse munţii de acolo. Va vedea că acesta și Burebista au fost în adevăr doi din marii regi ai lumii vechi europene; va vedea, acolo, una din cele mai puternice și mai impresionante capitale ale acestei lumi — și va înţelege de ce Camille Julian, în a sa „Istorie a Galiei“, nu putea scrie decât astfel despre Dacı și Burebista:

„Un trib modest, la început. Dar — un com-

www.dacoromanica.ro

plex de împrejurări fericite şi câţiva şefi abili făcură din Daci, pe vremea lui Pompei, cea mai mare putere a Europei... Olbia, care rezistase la cinci secole de asalturi barbare, fu cucerită şi distrusă — şi de atunci înnainte Dacii, stăpâni ai ţărmului Mării, ai gurilor marilor fluvii (din nordvestul Pontului Euxin) şi stăpâni peste pământurile roditoare din sudul Rusiei, putură ridica pretenţii pentru un rol suveran. Pe Dunăre în sus, urcară spre Europa Centrală ; înfrânseră repede pe Galii-Scordisci din părţile Belgradului de azi ; cuceriră câmpia panonică dela ultimii stăpânitori ai celtului Segovese; înfrânseră pe *Boii* din Boemia şi pe Noricii din Stiria; Galii fură şi ei bătuţi în lupte sângeroase... Din Viena şi până la Odesa imperiul Dacilor stăpânea cele mai valoroase drumuri şi cele mai importante vaduri de comerţ, ca şi pământurile cu solul şi subsolul cel mai bogat din Europa Centrală. In jurul lui Burebista şi al lui Deceneu Dacii delirară de entuziasm şi de încredere în puterile lor, vreme de trei decenii. Iar Burebista (în lunga lui domnie glorioasă, de aproximativ 30 de ani) nu fu învins nici măcar o singură dată : „il ne fut vaincu pas une seule fois".

Sau, şi mai bine, să... întoarcem şi să vorbim aşa : Un astfel de rege şi un astfel de popor nu puteau să aibă, drept capitală, cine

www.dacoromanica.ro

ştie ce umilă aşezare umană, aşezată într'o oarecare modestă vale mlăştinoasă. Ci, aşa cum impunătoarele ruine dela Grădiştea Muncelului o arată (ruine ce se odihnesc la 1250 m. altitudine), o capitală în adevăr măreaţă — unică pe vremea aceea în Europa, vrednică de acel rege şi de acel popor de eroi, pe care Burebista îl oţelise în vântul largului şi îl călise în gustul şi experienţa orizonturilor mari. Cetatea şi capitala aceia erau ale unui rege care zidea dintr'o mare perspectivă, în timp şi spaţiu, pentru o seminţie de oameni născută să nu mai piară.

La un secol şi jumătate după Burebista, rege în această glorioasă Capitală era Decebal, cel care se luptă din ea (şi din celelalte cetăţi, cetăţui şi bastioane ce se răsfirau cu zecile pe munţii din jur, acoperind şi apărând cetatea-mamă din inima munţilor) împotriva lui Traian, aşa cum Vercingatorix, dincolo, se luptase din Gergovia împotriva lui Cezar... A, Gergovia ! — cea mult mai modestă decât Sarmizegetusa. dar pe care cultul pentru istoria naţională a Francezilor a făcut-o de mult celebră, în timp ce Sarmizegetusa dacică .. cine s'o ştie de peste hotare, când noi înşine — încă — nu ne-o cunoaştem ?

Suntem datori să desgropăm până la ultima piatră aceste ruine, în care stă închis un trecut de nepieritoare glorie — şi suntem datori,

www.dacoromanica.ro

după aceea, să le facem cunoscute şi altora, mai ales acelora, cărora trebue să le respingem dispreţul şi să le ucidem ameninţările. A ignora acest trecut, înseamnă a-ţi suprima singur istoria, înseamnă a trăda România. Să ne dăm, drept aceea, cât mai mulţi întâlnire, în vara aceasta şi în toate cele ce vor să vină, acolo în munţii dela izvoarele Streiului, ale Lotrului şi ale Frumoasei, adică acolo unde — cum spunea Mareșalul Pétain acum două veri în fața ruinelor Gergoviei, — „l'histoire prend ses sources".

www.dacoromanica.ro

LOVIȘTEA, ȚARA DE PE OLT ȘI LOTRU

Există undeva în Carpaţi (vom vedea unde) o bucată de pământ românesc, pe care istoria noastră veche o cunoaşte sub numele de *Ţara* Loviştei. Se ştie ce au fost şi ce sunt aceste aşa zise „ţări": Ţara Haţegului, Ţara Oltului, a Bârsei, a Ouaşului, ţara Maramureşului, etc., — bucăţi mici din ţara cea mare, dar care şi ele, fiecare în parte, tot *ţări* se numesc. Ele apar în istoria noastră de mult: de pe la *o mie şi două sute*. Erau porţiuni restrânse de teren, de abiceiu *depresiuni*, adică nişte regiuni joase şi ţinându-se de obiceiu de Carpaţi, în interiorul lor sau îndată în marginea lor. Un fel de uriaşe cuiburi, locuri adăpostite. Şi cum istoria noastră veche s'a ţesut în împrejurări de tot vitrege — Românii au trebuit să se tragă din calea puhoiului tot mai spre locurile acestea mai adăpostite: spre munţi şi, anume, în aceste *depresiuni*, — *mai ales* în aceste depresiuni; şi astfel în acestea, pe compartimente, a început a se depăna firul istoriei româneşti. Aici, pe o vale sau într'o de-

www.dacoromanica.ro

presiune, o ţară; dincolo, în altă vale sau depresiune, alta. Fiecare cu necazurile ei, multe, cu nădejdile şi bucuriile ei, puţine. Iar când s'a potolit furtuna şi a prins a se însenina pe cerul pământului nostru, aceste mici „ţări" de oameni au început a ieși din cuiburi: au început a roi; s'au suit oamenii pe buza înnălţimii care înconjura ca un zid mica ţară de jur împrejur, au pus mâna straşină la ochi și s'au uitat în zare. Și „ţările" s'au descoperit una pe alta, locuite de acelaş popor; și s'au întins una spre alta, lăţindu-se ca puhoiul apelor, cum spune cronicarul: — și-au dat mâna şi astfel, din alăturarea şi închegarea laolaltă a lor, s'au născut principatele româneşti, din care principate, apoi, în zilele noastre, s'a născut această Românie Mare — frumoasă ca o capo d'operă divină şi rotundă ca o medalie — cum i-a spus geograful.

Pleci din Călimăneşti spre miază-noapte, pe şoseaua care merge pe malul Oltului. Ajungi la Mânăstirea Coziei, ale cărei turnuri îşi culcă umbrele, seara, pe undele reci de alături, cum a scris poetul. Atât de aproape de Olt e zidită. In stânga Oltului, munţi. In dreapta lui, la fel. Mai ales în dreapta, vestitul masiv al Coziei, întins dela vest la est, cade perpendicular pe Olt, părând un uriaş animal culcat şi cu botul întins pe labele dinainte. Porneşti din Cozia, mergi înnainte și observi în curând

www.dacoromanica.ro

că lumina se face tot mai puţină. E ora trei şi, totuşi, observi că se face seară. Valea e aşa de îngustă, încât şoseaua pe care tu mergi a trebuit să fie tăiată în piatră ; o poliţă desprinsă din munte şi prinsă tot de el. Iar pe malul celălalt, calea ferată la fel — a fost tăiată în stâncă. Acolo trenul flueră continuu, pentrucă mereu iese din tunele şi mereu intră pe ele. Oltul singur deabia se putea strecura pe aici, înnainte de intervenţia omului. Pereţii văii, drepţi, stau să se împreune, parcă, deasupra capului.

După puţin, valea Oltului se desface *iar* în lături. Iar e lumină şi munţii încep şi ei să coboare. Şi iată pe stânga, după vreo 5 km. dela ieşirea din chei, orizontul se deschide. E gura cea largă, pe care Lotrul se varsă ca o vijelie în Olt. *De aici începe, spre nord, şi dincolo de Olt, pe partea lui stângă, Loviştea.* Şi suntem, să nu uităm, în inima munţilor.

Iată ce spune cel dintâiu document care ne-o aminteşte. E vorba de documentul prin care, în 1933, un rege ungur dă unui conte *sas* o bucată de pământ *românesc:* „dăm şi dăruim, noi, Bela, lui Conrad din Tălmaciu, ţara numită Loviştea, dela apa numită a Lotrului, care se toarnă în Olt, cu toate dependenţele şi foloasele ei".

Iar noi, aici, ne găsim acum tocmai acolo, unde spune documentul din 1233 : ad aquam

www.dacoromanica.ro

Lothur que fluit ad aquam Olth. Iar în fața noastră, spre nord-est, mărginit jur împrejur de munți, un cuib uriaș se deschide chiar în inima munților. E basinul așa numit al Titeștilor. E terra Loysta din document. Ține, în lungul Oltului, cale de vreo 20 km., iar dela est spre vest se lasă iarăș pe vreo 7—8, lățime. O închide spre sud muntele de care vorbirăm : Cozia; spre est, munții Făgărașului; spre nord, tot munții Făgărașului, înnalți aci până spre 2500 m. Iar spre vest, munții Lotrului se ridică și ei dintr'odată, ca un părete amenințând să cadă pe Olt, râu care, din nord venind, se strecoară tot pe sub rădăcina lor, venind încoace, în locul unde tu te afli și unde Lotrul, venind vijelios tocmai din poala Parângului, i se aruncă în brațe ca un copil. *Asta,* încăodată, e groapa în care s'a născut și s'a desvoltat Țara Loviștei. Dar să mergem mai înnainte, pe Olt în sus 20 km., până la Câineni, unde e marginea ei nordică. Valea Oltului e largă, de par'c'ai fi în regiunea dealurilor și n'ai fi în munți. Ce era în cheile Coziei și ce e acu ! Apa râului joacă vioaie în dreapta și în stânga. Se încovoaie ca un șarpe și face bucle. I s'a lărgit cușca și joacă în voie, ca un animal odihnit Satele se țin lanț, pe ambele maluri, dese — aproape ca la câmp, deși, cum spuserăm, suntem chiar în inimă de munte : Văraticu, Drăgănești, Sărăcinești, Călinești, Bolovan, Raco-

www.dacoromanica.ro

vița — și mai încolo, spre răsărit, risipite în largul ulucului și închise spre toate zările de zidul munților, — : Greblești, Titești, Găujani, Timișoara, Spinu, Câineni și altele — ca treizeci de toate.

Ajungem la Câineni, sat dublu pe ambele maluri ale Oltului. Unul — de Vâlcea și celălalt — de Argeș. Despre cel din Argeș scria frumos și cald, ca un cronicar, Ionel Brătianu într'un capitol din Amintirile sale, publicat acum aproape două decenii.

Dar fiindcă nu e timp, să mergem, înnainte pe Olt, în sus. Iată, în stânca din marginea șoselei, o inscripție amintește numele lui Carol VI, împăratul Austriei, și reconstrucția de către imperiali între 1717-19 a vechiului drum roman: *Via Carolina în Daciis opperta, 1719* : Drumul lui Carol VI, deschis în Dacii, la 1719.

La nord de Câineni valea Oltului începe iar să-și apropie versantele ; încetul pe încetul, până ce, la Râul Vadului, 8 km. nord de Câineni, valea se face iar Chee, ca și la Cozia. Și ține, astfel, cale de 12 km., până la Boița. Aici e zăvorul nordic al închisorii, după cum la Cozia e cel sudic. Greu de pătruns în Loviștea, — atât pe unul, cât și pe celălalt. Sunt ca niște porți zăvorite, ambele deschizături.

Dar noi suntem tot la Câineni. Te întorci spre miazăzi și privești. Tot așa de măreață ca dela gura Lotrului se vede și de aici, înnain-

www.dacoromanica.ro

tea ta, panorama acestui cuib de ţară şi cuib de străveche populaţie românească, pitulat în munţi. Stai de vorbă cu oamenii satului. Se desprinde din mijlocul lor unul: Ilie Daneş, înfăţişare mândră: „Noi spunem Lovişte, Domnule, la tot plaiul, de aici şi până'n *Pădurea Clocoticiului,* unde ieşi din munte şi o iei pe drumul Piteştilor. Toată groapa asta, plaiul ăsta cât se vede, din Olt spre răsărit până în gol — adică până sus la muntele cel adevărat, — asta e Loviştea".

Un inginer austriac — Friedrich Scawanz, cel care a construit pentru a doua oară o şosea pe valea Oltului, în munţi, prin 1717-19, adică sub Austriaci, localizează Loviştea exact între aceleaşi hotare ca Ilie Daneş. Aici e Loviştea azi, aici era în *1723,* aici a fost, desigur, şi în 1233 — şi aici a fost ea totdeauna, de când s'a născut acest nume şi până azi. Iar faptul persistenţei acestui nume, în acelaş loc, mereu, de când se naşte şi până azi, dovedeşte în mod peremptoriu că ţinutul a fost locuit, din 1233 şi până acum, de un fragment de popor românesc: plaiul, şi muntele, şi codrul, fraţi cu românul.

Să pornim pe poteca aceasta, care din nordul Câinenilor-de-Argeş prinde de'ndată a se ridica pe munte, înfăşurându-se pe trupul lui ca o iederă pe copac. Face repede la răsărit. Sui anevoe, ce-i drept, dar te opreşti din loc în loc şi de uiţi

www.dacoromanica.ro

îndărăt. De jur împrejurul bazinului Titeşti munţi noi isvorăsc unii după alţii, din ce în ce mai înnalţi şi mai îndepărtaţi, încât ai impresia că sui, asemeni unei făpturi minuscule, spre buza larg deschisă a unei pâlnii imense, deschisă spre cer şi formată din trepte circulare de munţi, puse unele peste altele. Iar pe cupa aceasta, la orizont, parcă se lasă şi se prinde strâns, cupa cealaltă, răsturnată, mare şi albastră, de deasupra... Iată-te sus, 1000 m. altitudine. Iar te întorci şi priveşti spre apus, dincolo de Olt : muntele Coasta Câinenilor, cel mai frumos din toată regiunea, îţi apare cu înfăţişarea unei imense clăi de fân, şi aşa de frumos şi neted, că pare dat şi modelat cu mâna. Privit din acest loc, mai ales în amurg când şerpi de nouri şi ceaţă se împletesc pe după grumazul lui, iar arama apusului îi pâlpâie pe frunte, l-ai crede o locomotivă enormă, înhămată la toţi munţii din jur, pe care i-ar târî în goană nebună după dânsul — pufăindu-şi pe nări forfota avalanşelor de fum...

Spre sud-vest, departe, în colţul de acolo al Lovištei, cauţi, ajutat de hartă, să găseşti locul unde Lotrul se asvârle în râul cel mare. De aici şi până acolo — e numai Lovişte. S'au dat munţii în lături, s'au desfăcut ca nişte braţe şi i-au făcut ei loc la mijloc. Iar Oltul s'a luptat cu munţii : i-a feresrutit în partea de nord şi a pătruns în ea ; a străbătut-o în-

www.dacoromanica.ro

treagă şi apoi a tăiat în partea de sud — şi a ieşit din ea.

Lovişte e un cuvânt de origine slavă şi înseamnă *groapă* — adică tocmai ceeace e Loviștea noastră. Cuvântul înseamnă, însă, și altceva : vânat, loc bogat în vânat şi bogat în ape cu mult peşte. Şi asta e adevărat, pentru Loviştea noastră : cine a petrecut o singură vară la Călimăneşti, acela ştie că, dacă vii acolo, trebue neapărat să faci o excursie până la Brezoiu, în gura Lotrului, să vezi cheile Coziei, dar mai ales să guşti din păstrăvii delicioşi de acolo, păstrăvi de Lotru. Ionel Brătianu, în amintirile de care am pomenit, vorbind de popasul făcut la Câinenii de Argeș, nu uită să pomenească nici el de *păstrăvii* cu cari l-a ospătat Ştefan Daneş. Iar un călător italian, care trece prin Loviştea la 1780, spune că oamenii din satele ei trăesc mai ales din pescuit. Şi, tot astfel, în vremuri vechi, plecau din Loviştea vârzobii cu păstrăvi, plocon la Domnii dela Argeş sau Bucureşti... Dar uitam să spui ; deşi în munţi, satele de aici fac și agricultură : iar din această agricultură şi-asigură oamenii hrana cel puţin până după Crăciun. Au făcut mereu curătùri, au lărgit ogoarele. De aceea pădurea, azi, e numai un sfert din suprafaţa totală.

De Loviștea ţinea, însă, în vremuri vechi — și valea Lotrului cu cele patru sate de pe ea.

www.dacoromanica.ro

Această vale a Lotrului vine dinspre vest şi dă în Olt. In aceiaşi direcţie s'au orientat şi satele şi tot într'acolo au privit oamenii : spre Olt şi spre Loviştea. Şi astfel, din punct de vedere administrativ, satele de pe Lotru, au fost legate tot de Loviştea ; numele de Loviştea a lunecat o vreme şi pe Lotru în sus, până spre isvoarele lui. Şi cum Loviştea ţinea de Argeş, tot de Argeş a trebuit să ţină, implicit, din punct de vedere administrativ, şi valea Lotrului, adică satele depe ea. Era aşa zisul *Plai (adică plasă) a Loviştei*, care mergea până spre Parâng, din munţii Oltul la munţii Mănăilesele. Un foarte interesant document de pe la anul 1790, păstrat în copie la Arhivele Statului, ne arată cum jud. Argeş mergea până acolo, pe Mănăilesele. Vodă da poruncă ispravnicilor de Argeş şi Gorj (pentrucă acolo se atingeau în hotar judeţele astea două) să meargă la faţa locului, pe cei doi munţi Mănăilesele, şi să vadă cine are dreptate: Cernăzenii din Cernădia Gorjului, ori Voineşarii din Voineasa Argeşului? (Era un proces de hotar între cele două sate)...

Veni vorba de Voineasa de pe Lotru. Rău îmi pare că trecu vremea şi nu pot vorbi mai mult despre acest sat, unde brazii intră în casă după tine, iar oamenii, după ce prânzesc, ies din casă cu căuşu în mână şi beau apă

www.dacoromanica.ro

deadreptul din Lotru. Scrie undeva geograful de Martonne că, din punct de vedere uman, poate că valea Lotrului e cel mai interesant colţ al întregului pământ românesc, ca vechime a locuitorilor, ca obiceiuri, mentalitate... E, acolo, o insulă relictă, de arhaică viaţă românească.

Mai e un drum de pătruns în Loviştea, afară de cele două porţi ale Oltului: drumul cel din vechitură, popular-istoric, care dela Câineni taie Loviştea şi iese din ea dincolo de Perişani, coborând spre Curtea de Argeş. A treia poartă a închisorii de aici. Acesta a fost cel mai umblat drum peste Loviştea.. Cel de prin Cheile Coziei a stat ca şi închis mai totdeauna. Fie din Transilvania spre Ţara Românească, fie din Ţara Românească spre Transilvania, pe drumul Perişanilor se mergea: Domnii, boierii, armatele, negustorii. Iar ungurenii, cu oile, tot pe el au coborît, veacuri şi veacuri, venind din Ardeal şi trecând spre câmpiile Ţării Româneşti.

Iată ce scrie între altele, Ionel Brătianu despre acest drum, în *Amintirile lui*:

...„Pe dânsul, ca o sărbătoare trecuse mândrul alai al nunţii, când Albu Vistieru peţise în numele lui Radu Vodă la Sibiu; pe dânsul călărise el în faţa falnicului escadron, trimis în solie la Buda, şi tot pe dânsul alergase, fugărit de urgia feciorului lui Ţepeş.

www.dacoromanica.ro

„Nu se încheease anul — şi pe acelaş drum pribegea, la rândul său, feciorul lui Mihnea, pribeag şi dânsul, când scăpase dela Cotmeana, noaptea pe fereastră, descins şi fără işlic. După blestemata faptă a lui Basta, la Turda, boierimea risipită a lui Mihai se *regăsi* pe acest drum şi, întrunindu-se la Cârstineşti, lângă Sàlătruc, alese domn pe Radu Şerban. Şi câte alte nenumărate icoane ale trecutului nu trezeşte calea dintre Topolog şi Câineni, părtaşă pururea a măririlor şi a durerilor neamului,— cale pe care s'a scurs în veacuri atâta tropot, atâta vuet de epopee şi de dramă".

Dar încheem — şi ne gândim cu părere de rău la cascadele Lotrului, cele mai frumoase din ţară. Ne pare rău că, vorbind despre Loviştea, pe ele n'am avut timp decât să le pomenim. Meritau mai mult.

Iată câtesva cuvinte despre Loviştea istorică, cetate în cetatea Carpaţilor. Cuib în care o parte a neamului a stat la adăpost nu din vremea Intemeierii ţărilor, ci din vremea întemeierii neamului însuş. Nu e de loc riscat să spunem că rădăcinile vieţii româneşti se înfig, în aceste părţi, departe — mult în adânc. Atâta cât vor fi coborînd, în adâncul timpului, vinele substratului etnic al poporului românesc.

www.dacoromanica.ro

DELA CÂINENI LA VOINEASA, PESTE MUNȚII LOTRULUI

Cine nu cunoaşte şi nu iubeşte încă munţii, acela să plece şi să facă, pe jos, drumul pe care eu — acum şaisprezece ani — l-am făcut în tovărăşia unui sătean din Câinenii-de-Argeş, din acest sat şi până la Voineasa Lotrului *peste* sau, mai bine: *în lungul* munţilor din nordul acestuia. Era o zi de August — şi am plecat în revărsatul zorilor ei. Am trecut podul — bătrânul pod al unuia din cele mai bătrâne vaduri de apă ale istoriei româneşti: podul Oltului dela Câineni — şi am trecut pe malul drept, pe pământul Vâlcii. Oricine a trecut, măcar cu trenul dacă nu altfel, pe Olt în sus — dela Cozia la Sibiu — nu se poate să nu fi văzut podul acesta, bătrân de... mii de ani şi refăcut, desigur, de sute de ori în lunga lui existenţă. A privi la podul acesta ca la o arhivă istorică, a-i recunoaşte şi sublinia o funcţie de întâia mână în trecutul românesc, nu înseamnă deloc a exagera, a inventa, sau a ve-

www.dacoromanica.ro

dea ceeace nu este — sau n'a fost, pentrucă iată ce: Se știe că Romanii, după ce au cucerit Dacia și au așezat ordinea romană într'însa, au zidit la Câineni, aici, o *stație* — din lungul șir al celor de pe *Limes Alutanus* — pe care au botezat-o: *Pons Vetus*, adică *Podul Bătrân*. Cum să nu fie deci pentru noi bătrân, podul Oltului dela Câineni, dacă atunci—puțină vreme după anul 100—și găseau Romanii că deja era el *astfel* (de aceea spuneam: de sute de ori refăcut până astăzi!). Inseamnă că ei îl găsiseră în ființă și că Dacii din Loviștea (basinul Câineni-Titești-Brezoiu, ascuns în munți și populat, atunci ca și astăzi) le vorbiseră despre vârsta lui cu începuturi pierdute în amintirea oamenilor. Pe podul acesta trecea unul din cele mai vechi și mai umblate drumuri ale Daciei de dinnainte de cucerire și care avea să rămâie astfel și în timpul stăpânirii romane, ca și — mereu și mereu — de atunci și până în zilele noastre: drumul care suia spre munți dinspre actuala Curte-de-Argeș (veche și ea, ca așezare, probabil tot atât), intra pe la Sălătruc-Clocoticiu în Loviștea cea totdeauna locuită, pentruca, după ce o parcurgea pe aceasta până la Câineni, unde munții Argeșului îi reapăreau dintr'odată ca un zid în cale, să treacă Oltul—pe podul dela Câineni — pe malul celălalt, pe care-l urma, mereu alăturea de apă de data aceasta, până la ieșirea nordică a defileului.

www.dacoromanica.ro

Când Romanii, în cel de al doilea războiu dacic, au pătruns în Transilvania *şi* prin această parte, ei tot pe *acest* drum al Loviştei au pătruns până la Câineni şi numai dela Câineni în sus au mers, propriu zis, pe malul Oltului, pe un drum iarăşi dacic, preexistent şi acela. — Iată ce ne desvăluie, acest simplu nume de *Pons Vetus*, dat de Romani vadului şi podului dacic găsite de ei în dreptul Câinenilor, din trecuta viaţă şi istorie autohtonă depănate pe aceste meleaguri carpatice.

Am pornit, însă, într'o excursie geografcă şi nu într'una istorică. Totuş, înnainte de a privi şi a descrie munţi, nu ne vom putea opri să nu spunem că drumul mai trece, înnainte de a sui pe culmea din nordul Lotrului spre apus, pe lângă alte două capitole de istorie românească: în faţa podului, pe malul vâlcean al Oltului, pe terasa înnaltă şi dură care se ridică aci deasupra apei, păzesc valurile şi parapetele masive ale cetăţii pe care austriacii o ridicară aici în timpul stăpânirii lor în Oltenia, tocmai spre a veghea asupra drumului care venea din Argeş prin Loviştea şi trecea Oltul dincolo, în dreptul Câinenilor, peste podul istoric; după cum pe acelaşi mal vâlcean al râului, puţin mai sus de Câinenii-de-Vâlcea, se poate ceti şi azi încă, săpată în stâncă, inscripţia comemorativă prin care împăratul Carol al VI-lea vestea supuşilor şi urmaşilor deschiderea „şoselei caroline" pe care

www.dacoromanica.ro

domnia lui o săpa, primul dela Romani şi până în zilele acelea, pe malul drept al Oltului, dela un capăt la altul al trecerii acestuia prin munți. Boiţa-Cozia. Inscripția are următorul cuprins:

VIA CAROLINA
IN DACIIS ASSERTIS
APPERTA
A. MDCCXVII

Dar să lăsăm istoria făcută şi lăsată de *alţii* pe pământul românesc. Ne-am pus în gând s'ajungem, până diseară, la Voineasa: — de aceea am şi pornit, cum spuneam, odată cu zorile. Acuma, când am trecut de inscripţie şi grăbim în sus pe defileu, soarele trebue să fie, pentru cei dela şes, deja deasupra liniei orizontului; l-am vedea şi noi, dac'am fi pe acolo. Dar aşa, cum dincolo de Olt munţii Făgăraşului se ridică înfăşuraţi în ceaţă şi ne opresc privirile în partea aceea, abea o geană de carmâz tremură sfioasă de după culmi. Iată-ne ajunşi în dreptul munteiul Plaiul-Vadului. Ascunsă sub arbori, poteca ce ne aşteaptă ca s'o suim, scoate capul de sub ei şi... ne primeşte. Hai în sus! Odihniţi de somnul bun de azinoapte, am uitat că trebuie să mergem cu socoteală, sincronizându-ne paşii cu respiraţia şi rămânând fideli tuturor întortocherilor şoselii ca un şarpe. Las' să se ţină alţii de regulile astea; —noi, să dăm zor să răzbatem mai repede sus. Chiar aşa, însă, nu se

www.dacoromanica.ro

poate mereu — fiindcă iată, dela o vreme încep tâmplele să-ţi bată. Ne oprim şi ne aruncăm privirea îndărăt. .Soarele a suit munţii şi se uită de pe culmi încoace, înnecând în lumină Ţara Loviştei înceţoşate. Iar se afundă poteca pe sub arbori, cari ne acopăr cu răcoarea lor matinală. Dela o vreme poteca dă în drumul strategic construit şi aici în preziua războiului din 1916. De iute ce-i panta, drumul este parcă mai şerpuit şi decât poteca. In buza lui, unde-i mai adânc săpat în stâncă, mestecenii spânzură rădăcini pe jumătate desgropate şi lasă crengi diforme să atârne a desnădejde. In pădurea de carpeni şi mesteceni se amestecă mereu, între aceşti şi alti arbori, pâlcuri de nuci şi cireşi — spontani, unii; puşi de om alţii — şi unii şi alţii datorându-şi prezenţa, până la această înnălţime de 4—500 m. deasupra văii Oltului, faptului că regiunea e una din cele mai adăpostite. Iată şi fagii, mai timizi la început, trupeşi şi falnici de îndată. Izvoare dese saltă de sub coaja înclinată a muntelui care-i păturit, aici, numai din şisturi cristaline. Şi, fiindcă a început să fie cald, te opreşti în preajma unuia şi-ţi stâmperi în el prima sete. Aţi observat ce frumoase, şi multe, sunt izvoarele în munţii de şisturi cristaline, cu adevărat meritând şi ele, izvoarele, adjectivul şisturilor? Iţi ştergi fruntea şi, de pe stânca ieşită ca o sprânceană stufoasă şi întunecată din coasta muntelui, cauţi înnapoi şi vezi Ţara Lo-

www.dacoromanica.ro

viştei ca un cuib între munţi, plină şi azi de viaţă umană ca şi acuma două, trei şi patru mii de ani în urmă. In spatele munţilor pe care-i credeai până acum cei mai înnalţi de jur împrejuru-ţi vezi că saltă mereu alţii, mereu mai înnalţi: cingătorile de vârfuri și culmi ale Loviştei apar ca niște culise unele in spatele altora, în cercuri — parcă — de tot mai sigură și înaltă pază. Curiozitatea te mână, te îndeamnă tot mai repede la deal: să vezi ce-i și ce-i mereu dincolo, tot mai departe şi mai sus. Pe versantul de dincolo al Oltului observi cum niște umeri se desfac din muntele masiv și se lasă, netezi și largi, acoperiţi cu iarbă, domol către linia Oltului: bănuie geografia că ei, la aceeași înnălţime cu toţii, ar fi martorii unei vechi albii a Oltului... Ehei, alta era pe atunci înfăţişarea pământului românesc. Şi ce nume frumos are omul locului pentru aceşti umeri: Grui-iuri! Drumul şi priveliştea din jur e tot mai frumoasă — urcuşul începe a se domoli. Iar te înfunzi în pădure. Ramurile încărcate de frunze spânzură deasupra ta sau caută să-ţi închidă drumul și te strecori luptându-te cu ele. Ah, viaţa ! cufundarea asta a ta în viaţa frunzei, a trunchiului, a... stâncii! Cine e mai mulţumit, cine poate fi mai fericit ca tine în clipele astea în care, uitând tot restul, te dărui întreg numai la ceeace este în jurul tău, acum!

www.dacoromanica.ro

Je vais, je ne sais où. Je vais, je suis heureux:
C'est fête et joie en ma poitrine;
Que m'importe droits et doctrine,
Le caillou sonne et luit sous mes talons pou-
[dreux;

Je marche avec l'orgueil d'aimer l'air et la terre,
D'être immense et d'être fou
Et de mêler le monde et tout
A cette enivrement de vie élémentaire:

Intinzi mâna să dai la o parte creanga de făgui care-ţi iese în cale la înnălţimea capului şi rămâi între degete cu o frunză în care simţi seva pulsând; duci frunza la gură şi te pomeneşti rupând-o în dinţi...

Les bras fluides et doux des rivières m'ac-
[cueillent,
Je me repose et je repars
Avec mon guide: le hasard,
Par des sentiers sous bois dont je mâche les
[feuilles.

Ieşi iar la lumină. In jurul tău izvorăsc mereu munţi noi, unii după alţii, din ce în ce mai înnalţi şi mai depărtaţi. Ai impresia că sui, minusculă făptură, spre gura larg deschisă a unei imense pâlnii deschisă spre cer şi formată

www.dacoromanica.ro

din trepte circulare de munţi, unele peste altele. Priveşti la câte nenumărate forme de munţi zac sub privirile tale — şi parcă te-ai afla deasupra unui nesfârşit oraş în care toate arhitecturile pământului și-ar fi dat aici întâlnire, să construiască. Spre sud, încolo, închizând cuibul Loviştei din partea aceea, iată muntele Cozia întins est-vest, căzând abrupt deasupra Oltului și cu un profil ca al unei enorme vietăţi căzute pe brânci și cu botul întins pe labele dinnainte. Şi iată-ne însfârşit sus, pe muntele Plaiul Vladului: un spate lat și neted, fără pădure la început, dar îngropându-se curând sub o pădure de fagi din cele mai frumoase din câte am văzut în Carpaţi. Simţi că ai profana-o, dacă ai încerca s'o compari, ca un poet anemic, cu indiferent ce coloane ale indiferent cărui templu antic. Iţi lipeşti obrazul şi urechea de trupul unuia şi auzi — parcă — viaţa, cum îi gâlgâie şi lunecă sub coajă. Câte unul e împletit, puţin deasupra pământului, din câte doi sau trei fagi mai subţiri (de fapt atâţia şi sunt, nu unul singur) crescuţi din aceeaşi rădăcină și despărţiţi totuşi unul de altul până într'un loc, dar împletiţi dela o vreme și crescuţi apoi aşa de strâns unii într'alții, încât urmează topirea, pierderea tuturora într'unul singur. Şi fiecare arbore cu înfăţişarea, cu fizionomia lui. La fag, de pildă, e de observat, pe lângă puterea şi ţinuta dreaptă şi mândră

www.dacoromanica.ro

a trunchiului, că ramurile secundare îi sunt dispuse, în genere, în aşa fel de o parte şi alta a celor care pleacă direct din trunchiu, că fiecare din acestea ultimele capătă chipul unei mari lopeţi deschise în sus ca un culcuş, în felul vârzoabelor de cetină, din care muntencele îţi vând smeură sau afine în gările de munte. Mestecenii, după aceea, ca şi arinii din văi (nu mai vorbim de brazi), pentru cine-i obişnuit cât de cât cu muntele şi cu îmbrăcămintea lui, se pot uşor şi de departe recunoaşte, fiecare avându-şi înfăţişarea. In pânza de un verde deschis a fagilor iată, dincolo — pe versantul ce coboară domol în vale, pâlcurile întunecate, de un verde vânăt, de arini crescuţi fascie, câte mai mulţi laolaltă, înfrăţiţi stoluri din rădăcini comune — aşa cum fagii, la rându-le, oferă înşişi ochilor. în domeniul de întuneric al bradului, mari pete ale verdelui lor deschis. Şi câte alte observaţii de amănunt! Intâlneşti, de pildă, brazi şi fagi uriaşi cu trunchiul bifurcat simetric dela o înnălţime ca o furcă de fântână, şi între braţele acestea vezi câte un brad sau fag vecin doborît de furtună şi rămas aşa, îmbrăţişat între braţele arborelui-oaspe.

Cam după două ore de mers pe spatele lat şi cu povara pădurii pe el, luminişuri din ce în ce mai dese încep să te întâmpine: ai ajuns, cum spune poporul din Haţeg, în locul „unde se în-

www.dacoromanica.ro

cheótură bradu cu fagu", la limita încă nedecisă dintre aceştia doi. Observi aici că limita nu e pe neprinsele de veste, ca de obiceiu, ci aproape dintr'odată, după o linie frântă în zig-zag.

Şi, tot timpul cât mergem prin pădure, turmele de oi ne întâmpină la tot pasul. Şi apar, mai încolo, pe versantele goale de arbori, ca şi în marile poiene care fărâmă pădurea, stânele şi păşunile —iar turmele se încumet şi în pădurea de fag, după iarbă. Ecoul lătratului de dulăi se bate pe culmi ca o apă dintr'un mai într'altul, până moare; iar cântatul din fluer al ciobanilor, ca şi strigătele lor caracteristice după ciopoarele de oi în mers, curg ca nişte mărgele asvârlite pe metalul sonor al văzduhului. Ieşim însfârşit şi din pădurea de brad şi ni se deschide în faţă muntele cel adevărat — „golul" păşunilor. Drept în faţă, iată, se înnalţă muntele *Coasta Câinenilor* — cel mai frumos din partea locului. Il privisem cândva de dincolo de Olt, de pe Surul şi Prislopul: în felul unei uriaşe clăi de fân, departe, şi cu arama apusului pâlpâindu-i pe frunte. Era în amurg. Imi părea (ştiu eu de ce l-oiu fi comparat cu?) o locomotivă enormă înhămată la toţi munţii din jur ca pentru a-i lua şi duce într'o goană nebună după dânsa, pufăindu-şi pe nări forfota avalanşelor de fum (v. mai sus). Muntele acesta e nodul din care pleacă, în unghiu ascuţit spre Olt, două culmi ce prind între ele Valea Vladului cu apa pârâului cu ace-

www.dacoromanica.ro

laş nume, culeasă toată dintr'un stol de izvoare răsărite de sub poalele aceleeaşi „Coaste a Câlnenilor". Ne apropiem de el. Turme de oi, păzite de ciobani cari nu ştiu de sat de luni de zile, îi pasc numeroase pe poale. Ne suim în vârfu-i. Vedem de zece ori mai mult decât până acum; atât de limpede-i sus, şi atât de albastru, că pare fără fund. Oricât de înnalt ne apărea până acum, când veneam spre dânsul, cu regret constatăm că, de pe el, vederea descopere spre apus alţii, alţi munţi *şi* mai înnalţi Spre miazănoapte şi miazăzi, însă, privirea nu întâmpină nici un obstacl pe care să nu-l învingă: rămâne cum a fost un imens platou,,decât o împărăţie de munţi culmile acelea dinspre nord şi sud — aşa-s de-o potrivă de înnalte, toate. Aceasta-i înfăţişarea obişnuită a munţilor noştri, când ai suit sus — şi mai ales în regiunile unde ei sunt zidiţi din şisturi cristaline. Ne întoarcem şi privim şi spre est: culmea Făgăraşului, cea care cade ca un zid pe *Ţara* Făgăraşului, e mult mai sălbatecă şi i se văd zimţii înşiruindu-se unii după alţii în linie dreaptă spre est; vederea se opreşte tocmai pe Negoiul, cel care — după o etimologie mai veche — ar fi fost cândva, ca nume, *Nivonius* — deci Himalaia noastră. Spre sud de culmea Făgăraşului se desfăşură larga împărăţie muntoasă, care cade, departe spre sud, pe judeţele Argeş şi Muscel.

Coasta Câinenilor nu este singură în felul ei

www.dacoromanica.ro

— ci, în linie dreaptă cu ea, spre apus, iată succedându-se alte trei „clăi" asemănătoare, cu toatele părând în adevăr, ca și Coasta Câinenilor, nişte uriaşe clăi de fân cosit de pe munte şi făcut stoguri, după aceea, pe o largă şi uriaşă culme foarte netedă. In adevăr, abstracţie făcând de stogurile acestea patru, culmea pe care mergem e foarte netedă şi lată, cu clinele domoale până într'atât încât, ajungând pe *Mândra* (cel din urmă din stoguri, și care nu-i fireşte, Mândra Parângului!) şi privind înnapoi pe unde ai venit, îţi vine să le asameni — culmea şi stogurile laolaltă — cu trei pasări călătoare spre răsărit și pe care le-ai urmări cum plutesc în văzduh una după alta, cu aripile deschise aproape în linia trupului, în timp ce Mândra pe care tu stai — stă parcă gata, o a patra pasăre, să-şi desfacă aripile și să plece după ele, cu tine pe aripi. — Mândra însă mai face parte, în acelaş timp, și dintr'o salbă de alte patru „clăi de culmi" (să le spunem) înşirate pe direcţia nord-sud, perpendicular deci pe direcţia celor dintâi: Robu, Sârbinu, Mândra, Stânișoara — şi linia lor de relief alcătuește ca un contrafort în care se sprijină munții dela miazănoapte, ai Cindrelului. Toţi munţii—clăi de care am vorbit sunt „martori" din așa numita de geograful Em. de Martonne platformă Borăscu: o suprafaţă înnaltă, aproape câmpie cândva, dar din care,, scobind în ea ape şi gheţari timp de milenii, au rămas doar

www.dacoromanica.ro

ici-colo, risipite în adevăr ca nişte martori despre ceeace fu odinioară, cioturile acestea — ca nişte arbori răzleţi rămaşi din massa pădurii compacte de odinioară. In platforma cea veche, astfel mâncată, a fost săpată o alta — mai tânără: accea a largilor şi întinselor culmi pe care martorii de azi stau risipiţi ca snopii adunaţi în clăi pe o mirişte: platforma Râului-Şes. Incă un fapt, care deasemeni trebue relevat, este contrastul dintre netezimea şi blândeţea acestei platforme Râu-Şes şi tinereţea sălbatecă a văilor din dreapta şi stânga ei (aici, pe plaiurile unde ne găsim). Aceste văi sunt aşa de înguste, pereţii lor aşa de abrupţi, încât rareroi poţi zări fundul văii din marginea suprafeţei, rupte pe ea. a platformei. Şi, iarăş, panta acestei platforme nu coboară pe nesimţite până la ruptura de pantă abruptă sub care se prăbuşeşte în jos valea — ci, îndoindu-se uşor dela o vreme, ea mai produce o prispă intermediară între spinarea ei propriuzisă, înnaltă, şi văile prin care apele de aici rod atât de harnic în stâncă. Să fi fost, oare, (întrebăm acum, pentru atunci), această prispă — pe care ploile şi micile văi ale izvoarelor ce cad perpendicular pe văile principale o împart transversal într'o sumedenie de ceeace numesc ciobanii „picioare de plaiu" ieşinde în evidenţă ca nişte puternici muşchi ai muntelui bine educaţi — să fi fost, oare, acea prispă, aşa zisa a treia platformă de eroziune, cea mai infe-

www.dacoromanica.ro

rioară, a Carpaţilor? platforma numită de d. Em. de Martonne Gornoviţa şi căreia mai bine ar fi să-i spunem a Tismanei? Suntem în plină zonă alpină, munte fără pădure, ci numai cu păşune acoperit. Am uitat să amintim că, aici ca şi oriunde, din lumea bradului n'am trecut direct la stânca pleşuvă ci, între aceea şi aceasta, am străbătut prin îngustul dar caracteristicul domeniu al jnepenilor, cari încing de jur-împrejur cu gulere întunecate toată partea muntelui care se ridică în domuri şi plaiuri deasupra pădurii. Stogurile platformei, mai ales izolate cum sunt, apar încinse toate spre poale de strânsoarea cea întunecată a jnepenilor înnalţi de câteva palme doară, deşi şi elastici de nu poţi răzbate prin ei. Urmează, deasupra lor, păşunea cea plină de afini şi bujori de munte. Deabea colţii de stâncă puţini, cari ies ici-colo în coasta stogurilor, dacă rămân — ca nişte imense sprâncene pe fruntea pantelor mai abrupte — ca să ne prezinte o stâncă de tot goală. Mai încolo, stânca pleşuvă va fi mai multă, colţii şi lespezile ei desfăcându-se şi surpându-se, pe nesimţite dar sigur, în curgerea vremii. In adevăr, duşmanii ei din aer: ploile, căldura mare a verii, îngheţul, desgheţul, etc., o macină continuu într'un pietriş mărunt ce lunecă mereu în jos pe coaste, chemând după el, pe încetul, dealungul vremii, tot muntele.

www.dacoromanica.ro

Deşi în August, cum spuneam, iarba, bujorii şi afinii cari îmbracă pământul de sub picioarele tale, sunt atât de fragede şi fragezi, atât de pline şi plini de seva vieţii, încât parcă o vezi pe aceasta alergându-le prin frunze. Un popas, încă, pe culmi: e atâta spaţiu, atâta soare şi atâta măreaţă linişte de jur împrejurul tău şi deasupra! Cerul se bolteşte ca o nesfârşită cupă albastră, de buzele căreea pare că stă atârnat tot pământul. Şi-i atâta, cum spuneam, bogăţie de lumină în aer, încât soarele însuşi pare a se fi destrămat pe trâmbele ei nesfârşite. Cât îi zarea, privirile alunecă pe spinări domoale de munţi, pe care lumina curge ca o apă cerească revărsată. Uiţi de satele rămase departe jos şi te pierzi o clipă în gândul că toată frumuseţea şi grandoarea înmărmurite înnaintea ta, ar fi făcute pentru tine. Ridici mâinile în sus:

Je voudrais, par mes poumons,
Boire l'univers entier, pour en gonfler ma force...

sau, lăsându-l pe Verhaeren, îţi aduci aminte de Contesa de Noailles:

Je voudrais n'être plus qu'une amoureuse bouche
Qui goûte et qui boive l'univers...

De pe Mândra treci pe alţi munţi; pe cel, de pildă, cu numele interesant de Pârcălabul; apoi pe... Delul Negru, „deal" de.... 2200 m. înnălţime.

www.dacoromanica.ro

Intre aceşti doi munţi este curmătura frumoasă şi adâncă a Pârgheşului. Din ambele părţi ale ei, două izvoare o ferestruesc şi o vor ferestrui fără o secundă de odihnă în multele mii de ani de viaţă care vin. Unul din ele a încălecat curmătura până sus, pe grumaz, furând mereu din trupul izvorului de pe versantul advers. Este, în mic, o „captare'' de fiece clipă, sub ochii noştri. Ai prilejul să constaţi că, în geografia fizică, atunci când doi se ceartă, cel de al treilea, în loc să câştige, dimpotrivă — *pierde* (curmătura, pe grumazul căreia cele două izvoare dau lupta). Deşi snopul de apă al izvoarelor nu-i aşa de puternic, totuş, din cauza vitezei mari cu care acestea coboară pe pante, puterea lor de transport este aşa de mare, încât bucăţi de stâncă mari şi grele sunt urnite din loc, chiar sub ochii tăi, şi duse pas cu pas spre poalele curmăturii.

Crestele care răsar, pleşuve, din trupul muntelui alpin, apar din ce în ce mai numeroase, pe măsură ce coborîrea la Voineasa se apropie, iar constituţia petrografică a muntelui, până aci numai din şisturi cristaline, începe şi ea să se modifice: stâncile de quarţ şi colţii de calcar marmoreean încep a străpunge tot mai mult trupul muntelui, care nu mai rămâne, astfel, în formele moi, arcuite larg, de până acum. Aceşti colţi şi aceste

www.dacoromanica.ro

aşchii stâncoase, *rămase* din pricina rezistenţii lor la eroziune mai mari decât restul muntelui, sunt punctele de popas sau locaşurile obişnuite ale pasărilor de pradă, ale vulturilor şi şoimilor, cari le caută aşa cum caută cucuveaua ruinile şi singurătăţile întunecoase. Dar nu mai e mult şi vom începe din nou a coborî. Iată iarăş jnepenii, iată că mijeşte hotarul bradului, în care iarăşi, în curând, ne vom cufunda. Drept în faţa noastră, spre vest, privirea aleargă nestăvilită pe munţii din dreapta şi stânga Lotrului, toţi de aceeaşi înnălţime şi se opreşte, stăvilită, tocmai în masivul uriaş al Parângului, pe a cărui Mândră (cea adevărată) o distingem clar. Ne oprim iar şi iar, să bem apă din izvoarele care apar în coastele cu păşune ca mătasea, dealungul căiora mergem, puţin sub linia vârfurilor. Sunt aşa de frumoase şi cu apa atâta de limpede, încât la cele mai multe ne oprim mai mult spre a le privi, decât a le sorbi apa. Cum, de cele mai multe ori, locul din stâncă în care ele apar este din şisturi cristaline şi cum acest culcuş de apariţie şi pornire în jos a apei este modelat, de către ciobanii stânilor din apropiere, în chipul unei mici gropi care să reţină permanent o cantitate de apă mai mare, gropile acestea, când te apleci pe ele să bei apă, îţi apar cu fundul podit numai cu fluturaşi de *mica*, albă cum e argintul. Aplecându-te, cum

www.dacoromanica.ro

spuneam, să bei apă din ele, din căuşul mânii sau, de cele mai multe ori, direct din culcuşul în murmur al izvorului, vezi cum pe fund fluturaşii de mica strălucesc ca nişte foiţe de argint sub care, departe sub fund, bolta cerului se răsfrânge şi mai frumoasă decât pe cer. Dacă-i ceas de amurg, când stelele se aprind una după alta sus, ele se aprind şi acolo — pe cerul răsfrânt în izvor, în ordinea şi măsura în care apar pe cerul adevărat. Aplecându-te pe izvor în ceasurile acelea, ai — în adevăr: un cer de stele dedesupt, deasupra cer de stele.

Din „muntele Dealu Negru" începe să coboare, în sfârşit, o culme lată şi încă fără pădure, la începutu-i: Voineşiţa. Numele ne spune că până la Voineasa nu mai e chiar aşa de mult. Acelaş lucru ţi-l mărturiseşte şi pădurea pe care — iat-o începând. Intâi jepii, pe urmă bradul. Pădurea de brad de aici nu mai e, însă, întreagă şi majestoasă ca cea lăsată în urmă, când ieşirăm „la gol". Şi cum la urcuşul din Câineni aveai impresia că te sui mereu, ca pe trepte, spre gura unei imense pâlnii de munţi, aşa ai acum impresia contrară: că începi a te cufunda spre fundul aceleia pe care o formează groapa Voinesii. Vârfurile cele înnalte şi depărtate pier unul după altul în zare şi mereu altele mai mici vin să le ia locul, astupând zările. Pe vremea aceea, o societate cu capital pe trei sferturi străin, despuia de

www.dacoromanica.ro

păduri culmea Voineşiţii într'un cihp barbar. Brazii zăceau pe coastă unii lângă alţii; versantele păreau un câmp de bătaie după o luptă sângeroasă, semănat cu leşuri la tot pasul. Icniturile şi strigătele caratceristice (la căderea copacilor) ale lucrătorilor tăetori, ca şi trozniturile trunchiurilor ce cădeau sub loviturile de securi, alergau din culme în culme şi se împleteau toate într'un vârtej de ecouri ce nu conteneau o clipă... O activitate, de care şi muntele şi oamenii nu erau scutiţi decât câteva ore pe noapte. Spinarea muntelui era plină, după aceea, de cioturile de pe care căzuseră arborii tăiaţi de securi şi fierăstraie. Mă uitam la ele: păreau tot atâtea socluri de pe care căzuseră statuile. Şi cum priveam, iarăş, la iarba şi plantele mărunte de pe lângă cioturi, le asemănam — cum le vedeam rămase fără adăpostul arborilor doborîţi (simbole, altădată, pentru ele, ale puterii care înfruntă mânia cerului şi a omului) — le comparam fără să vreau cu aceia dintre noi cărora ne-au căzut idolii de pe socluri, idoli după cari ne alergau sufletul şi gândul ca spre un razim ultim, dar dela care, dela o vreme, văzându-i cum singuri se prăbuşesc de pe socluri (de mici la cuget şi inimă ce fură !), gândul şi sufletul ni s'au întors profund îndurerate, şi de ele însăle, c'au rămas fără reazim, dar şi-şi mai ales — de micii mari idoli prăbuşiţi....

www.dacoromanica.ro

PLAIUL ȘI MUNTELE ÎN ISTORIA OLTENIEI

Când vom ajunge, oare, să citim în tratatele şi manualele de istorie românească un capitol în care să ni se explice, pe larg, pentru ce primul Stat al Ţării Româneşti s'a numit *Muntenia* şi pentru ce Mitropoliţii lui purtau, pe lângă alte titluri, şi pe acela de *Exharhi ai plaiurilor?* Va fi unul din capitolele cele mai interesante ale istoriei noastre.

Istoria românească se scrie încă mult schematică și, cel puțin pentru unele din ale ei epoci, încă mult goală de miez — adică de aceea masivă și autentică viaţă românească, a mulţimii mute şi anonime, viaţă care şi ea, cel puţin cât cealaltă, care ni se serveşte, trebuie să fie *istoria românească?* Istoria e viaţă şi istoricii trebuie să reconstituie, să evoce şi să ne prezinte, această viaţă !

Şi, înnainte de oricare altă viaţă, aceea a poporului, curgând ca un fluviu prin vreme şi revărsându-se ca o apă pe spaţiul românesc.

www.dacoromanica.ro

Istoria românească este una nu de războaie şi imperialisme; războaiele, când au fost, n'au fost mai niciodată ale Românilor, adică de ei pornite şi în scopuri imperialiste duse, ci au fost lupte de apărare sau, când nu astfel, au fost lupte la remorca altora: să ne apărăm de alţii prin unii sau să ajutăm, nevoiţi, pe aceştia împotriva acelora. Deci nu războiul este duhul şi substanţa istoriei româneşti, ci sunt, acestea, altceva. Tot o luptă, e drept, dar o cu totul altă luptă: a omului cu mediul, a cuceririi pas cu pas a spaţiului naţional, a umanizării peisagiului, a înfrăţirii omului cu pământul; a raportului, într'un cuvânt, între om şi pământ.

Unul din lingviştii noştri a prezentat, într'un studiu, toţi termenii româneşti topici corespunzători germanului „Rodung", adică toţi termenii din limba noastră, nume proprii sau apelative, însemnând *despădurire*.

Sunt, dacă nu ne înşelăm, peste douăzeci. O armată romană, prin anii 80 înainte de era creştină, privea de pe malul drept al Dunării peste Dacia şi — „se temu să treacă acolo de groaza pădurilor". Păduri de groază, deci, chiar în ceeace numim astăzi câmpia românească. Dar de câţi mari şi vestiţi vechi codri nu ne vorbesc documentele şi nu ne vorbeşte tradiţia poporului ? Nu le mai înşirăm numele, dar cine nu ştie că ei umpleau ţara? Unde

www.dacoromanica.ro

este, atunci, acea pădure dacică? Răspunsul la întrebare zace în prezența, pe harta sau în limba românească, a celor douăzeci de omoníme, de care vorbeam, toate evocând acţiunea de despădurire în cuprinsul pământului dacic. Iată, iarăş, ce are să formeze un altul din capitolele cele mai interesante ale viitoarelor studii de istorie românească.

Ei bine, această frăţească luptă — luptă întru reciprocă iubire și cunoaştere — a omului cu spaţiul și peisagiul românesc, această luptă trebuie s'o avem noi mai la inimă şi s'o simţim ca mai a noastră decât celelalte alte lupte, pe care le-am purtat de nevoie; din ea a ieşit şi civilizaţia, ca şi cultura noastră populară, care *acestea* sunt civilizaţia şi cultura *românească.* Ce este — se întreabă undeva Hendrik van Loon, această mare conştiinţă în care destinul omului pe planeta noastră se înfăşură într'o nesfârşită iubire și înţelegere — ce este omul modern, dacă nu rezultatul acestei „lupte" — al acestui *duel,* mai bine spus — dintre el și natură?

Gândiţi-vă la neamul și istoria românească şi subscrieţi cu ambele mâini. Istoricii români ar trebui să pornească dela studiul hărţii şi dela cunoaşterea *de proprio visu* a pământului românesc — umblându-l, privindu-l şi înţelegându-l pe acesta *„pour quels offices humains elle a été bâtie dans le monde".* In el —

www.dacoromanica.ro

în forma-i, în așezarea pe hartă, în liniile și conturele fizionomiei lui — zac cele mai multe din puterile și poruncile care au dictat istoria românească.

Poate să fie și o deformare profesională; altfel însă, decât așa, nu putem noi gândi, ori de câte ori întârziem pe o mai lungă durată în câte o excursie în Carpați, acești munți umani prin excelență — poate cei mai umani și mai plini de istorie mută munți — și în care, după o scurtă și ușoară ascensiune la început, excursia devine o simplă plimbare pe culmi, după expresia geografului Em. de Martonne.

Sunt unii arheologi, dar și unii istorici sau chiar geografi cari, dacă descopăr urme de vechi așezări omenești — antice sau medievale — în partea de câmp a României, vor să diminueze funcția istorică a muntelui, spunând că viața românească s'a țesut deopotrivă de densă și interesantă, în trecut, din munți și până la malurile apelor din margine și ale mării. Ei uită, însă, că dacă această viață a fost permanent densă la munte, la șes ea n'a pulsat cu vigoare decât în răstimpuri, în epocile de răgaz, și că, tocmai în vremile când viața șesului se subția, a muntelui pulsa, dimpotrivă, cel mai puternic, acesta adăpostind în el și o parte din cea, mai zdrumicată, a șesului. De ce, încăodată, dacă n'ar fi fost astfel, de ce provincia istorică românească cu cel mai mare șes se

www.dacoromanica.ro

chiamă şi azi Muntenia? — şi de ce Mitropoliţii Ţării Româneşti, în loc să-şi fi spus Exarhi ai plaiurilor, nu şi-ar fi zis Exarhi ai şesurilor? Şi de ce voevodatul lui Litovoiu, în loc să fi odihnit pe Gorj şi Haţeg, încălecat pe munţi „comme une double besace sur l'épaule d'un homme fort", n'ar fi vieţuit în raza Caracalului, de pildă (care Caracal, în schimb, şi în plus, îşi poartă şi astăzi numele turanic)? De ce cnezatele lui Ion şi Farcaş — în loc să odihnească, respectiv, în depresiunile Polovragi şi Hurez şi să-şi fi avut acolo capitalele (pentrucă *acolo* au fost: dar de unde să ştie acestea istoricul sau istoricii cari gândesc şi judecă evul mediu românesc din Bucureşti, în orizontul a patru pereţi, în loc s'o facă, în speţă, de pe Măgura Slătiorului sau de pe plaiul lui Ursache, transportându-se, cu harta şi cu ce văd de acolo în faţă, în condiţiile vieţii de atunci, în care caz, sigur, *altele* li s'ar deschide — perspectiva şi înţelegerea), de ce aceste două cnezate, zic, în loc să fi zăcut unde văzurăm, n'au zăcut, şi ele, pe la... Calafat sau Bechet? Istoria românească mai vche aşa trebuie gândită şi înteleasă: munteneşte, carpatic. Nu mai departe de acum câţiva ani scria Gheorghe Vâlsan că Bărăganul este şi astăzi „aproape pustiu"!

Cuvântul *plaiu*, unul din cele mai interesante şi mai vechi ale limbii noastre, are unde-

www.dacoromanica.ro

va în Oltenia — şi numai acolo — un înţeles pe care, din câţi s'au ocupat până astăzi de acest cuvânt, nimeni nu l-a notat şi precizat în această foarte interesantă semnificaţie: *întinderea de munţi dela contactul cu depresiunea subcarpatică şi până sus, la gol*, (munte, pentru poporul român din nordul Dunării este, peste tot, numai *golul alpin*, adică din sus de graniţa superioară a bradului). Aşa este, de exemplu, la Schela în Gorj; aşa la Novaci şi Polovragi; aşa, mai spre răsărit, la Vaideenii Vâlcii.

Se cheamă plaiu acolo, aşa dar, tot muntele cu pădure cât se întinde din depresiune şi până sus la gol, între c. 400—1500 m. altitudine. La Novaci am găsit faptul notat şi într'un document de pe la 1800. La Polovragi, drumurile care suie din marginea „muntelui" (munte, pentru noi, în carte) şi până la gol — drumuri de căruţe, drumuri pentru urcatul sau coborâtul turmelor — sunt de două feluri: „avem *drumuri de plaiu* şi drumuri de apă", adică — ultimele — drumuri care merg pe văi, paralel cu apele, şi — celelalte — drumuri care merg şi suie prin pădure, pe coastele (în lung) sau pe spinările *gruiurilor* (iarăşi vechiu şi interesant cuvânt) sau contraforturilor înnalte (iată „piciorul de plaiu" din Mioriţa, adică *o parte, unul din* organele „plaiului") contraforturi pe care se sprijină, pe la-

www.dacoromanica.ro

turi, adevăratul munte înnalt, al golului cu iarbă. La Vaideeni, sat descălecat de dincolo, îmi spunea cândva unul din bătrânii satului că — atunci „când or venit întâi bătrânii lor de dincolo, ei s'or fost aşezat *cu casele* nu aici, unde hódină azi satul, ci sus—în plaiuri". Asta era deasupra satului de azi, la c. 1000 m. altitudine, aşa dar în ceeace numim *noi* munte. Plai, aici, nu putea să însemne drum — cum şi-ar închipui poate unii — pentrucă atunci ar fi să credem că mărginenii aceia şi-ar fi făcut cu toţii, casele, în mijlocul îngustului drum care suie pe acolo spre gol, ceeace nu se mai poate şi din pricină că bătrânul, dac'ar fi fost aşa, ar fi spus că aceia „s'or aşezat cu casele" nu în *plaiuri*, ci în plai. La Schela, Bumbeşti şi aiurea, porcii stau iarna *în plaiu*, la ghindă şi jir (adică în munţii cei cu pădure, cum spuneam). Şi sensul acesta merge, azi, din Schela spre vest, până spre Tismana şi, spre est, până în *Loviştea*.

Şi să căutăm acum a înţelege de ce vor fi ţinut Mitropoliţii noştri să-şi spună, în titulatura lor, şi „Exarhi ai plaiurilor".

Explicaţia ar putea veni din conjugarea sensului de plai pe care l-am văzut cu faptul că acest plai era odinioară mult mai locuit decât astăzi — era *permanent locuit*.

In adevăr, odinioară satele de sub bordura sudică, abruptă, a Carpaţilor Gorjului, nu se

www.dacoromanica.ro

îngrămădeau, ca astăzi, în gura râurilor, la ieşirea acestora din „plaiu", ci-şi risipeau gospodăriile în chiar cuprinsul „plaiului" în munte, deci — „în dosuri, la adăpost", aceasta îţi vor spune-o bătrânii din aproape toate satele ce zac azi, *adunate* cât şi cele de şes, adăpostite sub straşina muntelui, mai ales în gura defileelor prin care râurile oltene ies din munte (resp. plai) în depresiune. Scoaterea din plai în depresiune a satelor e un fenomen relativ recent. Runcul, de pildă, a fost adunat de pe coaste şi scos la linie în 1837. Iar despre satele Topeşti, Vălcele şi Gornoviţa de lângă Tismana, bătrânii povestesc că erau, înainte vreme, semănate pe coaste şi văi, în munte (recte plai), cum e azi Sohodolul, şi „au fost scoase jos, la linie, abea în 64".

Şi dacă, în treacăt fie spus, dacă vedem astăzi că satele din depresiunea subcarpatică a Olteniei se prezintă — şi sunt categorisite — ca nişte sate de tip adunat, explicaţia nu trebuie s'o căutăm într'o determinare geografică locală, într'o adaptare nesilită a omului la mediul local, ci trebuie s'o vedem ca o măsură administrativ-fiscală fie a... „Răgulamentului" propriu zis, fie altor „răgulamenturi". Şi că este aşa — că, adică, în vremuri patriarhale, satele care azi odihnesc sub straşina munţilor Olteniei odihneau „pe coaste şi în dosuri de plaiuri", ne-o spune clar şi acel manuscris-

www.dacoromanica.ro

registru care însoţeşte harta austriacă din 1791 a Ţării Româneşti şi care, ca şi harta, se găseşte la Academia Română. Urmăriţi, în el, aşezarea şi *structura* satelor oltene subcarpatice şi comparaţi aşezarea şi structura lor de atunci cu cele de azi. Să cităm un singur caz, al satului Izvarna din apus de Tismana. Astăzi e unul din cele mai compacte sate ale ţării: cu câte 3—4 gospodării într'o singură ogradă, uneori. Casele se înghesuie aşa de strâns una într'alta, încât curtea nu oferă loc, uneori, nici pentru întorsul unei căruţe. Atunci, însă, în 1791, gospodăriile Izvarnei se risipeau „sus pe coastele din miazănoapte", din sus de vatra actuală, adică în „plaiu", adică în ceeace numim noi munte; aşa cum, de pildă, se risipeşte azi în soare, pe feţe de munte, în nordul Izvarnei, satul Sohodol, singurul sat rămas până azi (prin aşezare) cu adevărat de munte, al Gorjului. Am întrebat odată pe un bătrân din satul Racoviţa (est de Novaci) aşezat şi acesta, azi, tot ca Runcu şi Izvarna; l-am întrebat, după ce şi el îmi spusese despre Racoviţa că a fost cândva „băgată în plaiu": „Dar puteau trăi bătrânii dumneavoastră băgaţi acolo, prin dosuri? Se simţeau ei bine acolo? Le plăcea"? Şi mi-a răspuns:

„Se simţeau, nu se simţeau, parcă cine-i întreba dacă se simt şi dacă le place? Trăiau acolo, fiindcă altfel nu se putea. De dincace,

www.dacoromanica.ro

din jos, veneau Turcii şi alţii (şi bătrânul nu ştia carte şi nici nu vorbea influenţat de vreo lectură ascultată cândva din gura vreunui nepoţel) veneau Turcii şi alţii şi lumea trebuia să se ascundă cum putea de ei — şi atunci se băga în plai, la dosuri. Pentrucă — ce crezi dumneata? — dacă n'ar fi fost aripa asta a muntelui" — şi bătrânul, aici, par'că-l văd cum îşi purta mâna întinsă prin aer, dela est la vest, arătându-mi munţii din faţă — „dacă n'ar fi fost ăştia, crezi dumneata că ar mai fi neamul nostru pe lume"? Bătrânul din Racoviţa nu citise toate acestea în Xenopol, fiţi siguri, numai că se potrivea Xenopol în vorbă şi gând cu el.

Dar poate, muntele nostru, adăposti mai multă lume decât vedem noi că adăposteşte el astăzi? De câte ori m'am aflat în excursie în munţii noştri, întotdeauna am reflectat la întrebarea aceasta. Şi am ajuns la încheerea că: *da*, poate muntele nostru adăposti mai multă lume decât azi — şi e caşi sigur că el a făcut deja aceasta în trecutul românesc, în vremurile acelea grele spre care te purta gândul bătrânului din Racoviţa. Locuitorii satului Sohodol din apusul Gorjului cultivă, astăzi, grâu, cartofi, varză, etc., până spre 1100 m. altitudine. Am petrecut multe nopţi de toamnă acolo, între ei, la scos cartofii. Intreg muntele până la această înnălţime e numai curătùri —

www.dacoromanica.ro

adică locuri cultivate după ce a fost dărâmată pădurea. Viaţa lor e toată în munte. La fel a locuitorilor din Cloşanii vecini. Nici nu-şi închipuie unii cât de mare este puterea, cât de ascuţită ingeniozitatea de adaptare a omului de acolo la mediul carpatic. Ţi se va spune, însă, uneori, că despădurirea muntelui şi înlocuirea pădurii cu locuri cultivate sunt fenomene relativ recente. Nu-i nimic, răspunsul nu trebuie să te pună în încurcătură. Fapt este că mediul şi peisagiul carpatic se *pretează* minunat la umanizare, se pretează, adică a fi modificate şi valorificate uman. Şi ştiut este în geografie că, în cazuri de acestea, trebuie să contăm, în viaţa unui peisagiu şi a unui mediu fizic, cu alternarea: epoci de dormitare — epoci de trezire: „Il y a des réveils et il y a des assoupissements" — spune un cercetător francez. Adică, în cazul nostru: chiar dacă, în cutare regiune muntoasă în Carpaţi, umanizarea peisagiului e un fenomen recent, se poate foarte bine ca, în spatele epocei precedente de retragere a omului din acel peisagiu, să fi fost una de o umanizare şi mai accentuată, şi mai înnaltă, decât cea de azi. Emm. de Martone face undeva observaţia că, tocmai în regiunea de care ne ocupăm, limita inferioară a bradului e mai înnaltă decât oriunde aiurea, şi aceasta nu din motive climaterice sau de alt ordin, ci fiindcă a fost împinsă acolo de explotarea

www.dacoromanica.ro

bradului de către om, mai activă această explatoare (a bradului şi a muntelui, în genere) în această regiune, decât oriunde aiurea în Carpaţi. Cine suie din Bumbeşti spre Parâng, va observa că, din pădurea de fag treci direct la gol, fără să mai treci prin brad, fiindcă bradul nu mai există : „L-a mâncat șindrila”, îţi va spune săteanul din Bumbeşti. Așa dar, ceeace interesează este faptul că munţii din nordul Olteniei sunt extrem de icumenici, adică exploatabili şi habitabili. O excursie din Bumbeşti spre masivul Parângului poate convinge, iarăş, pe oricine despre aceasta. Ascensiunea, mai întâi, după câteva sute de metri de urcuş mai greu, devine, cum spuneam, o plimbare. Cereale (porumb, mai ales) şi legume, sunt cultivate până la aceeaşi înnălţime ca şi la Sohodol. Nu numai că sălașe şi conace umplu muntele („plaiul”) până sub gol, dar am întâlnit, la peste 1000 de m.. înnălţime, case adevărate — ca în satul de jos. Dar aceasta este, să nu uităm, tocmai partea de munte care pentru omul locului se cheamă plai. Pe acest plai cresc unele feluri de iarbă — dintre care *scrada* şi *leurda* — care rămân verzi şi peste iarnă şi pe care oile le pasc şi atunci, scurmându-le şi scoţându-le de sub zăpadă. In „plaiul” Bumbeştilor, am văzut, pe lângă locuinţele temporale din cuprinsu-i, și locuinţe permanente făcute pe loc, menite să nu coboare niciodată în sat, jos.

www.dacoromanica.ro

Intr'o oarecare măsură, cu alte cuvinte, se poate vorbi chiar de o autarkie economică a acelei părţi din Carpaţii Olteniei, care se cheamă plai. De unde, însă, se vor întreba unii, pâinea? de unde câte cereale i-ar fi trebuit omului, dacă acesta va fi locuit cândva în mai mare număr decât azi în munte? Mai întâi, ştiut este că peste tot, în Carpaţii noştri, se pot uşor distinge urme de vechi „arături înnalte", mai înnalte decât cele de azi. Inseamnă, deja, că omul din vremea respectivă s'a trudit mai mult decât cel de astăzi, spre a-şi scoate pâinea din piatră seacă. Dar mai e un lucru: în lucrarea apărută în şase volume acum câţiva ani, a exploratorului norvegian Orjan Olsen şi intitulată în traducerea ei franceză: *La conquête de la terre,* am notat cum mulţi din marii descoperitori şi exploratori au întâlnit în ţinuturi ingrate seminţii umane care se hrăneau numai cu carne de vită, lapte şi legume, fără să guste vreodată pâine sau alt aliment asemenea. Vrem să spunem că omul poate trăi chiar şi fără pâine, sau cu foarte puţină pâine. Odată am plecat din Novacii Ungureni în excursie, luând călauză pe un bătrân din sat, care a mâncat peste zi un kgr. de carne de oaie, abea afumată la puţin foc, refuzând pâinea pe care i-o ofeream. In plus, omul din munţii Olteniei şi din depresiunea de sub straşina acestora se arată perfect adaptat la

www.dacoromanica.ro

mediul „plaiului", perfect cunoscător şi valorificator al lui. Intr'o execursie dela Tismana la izvoarele Jiului am notat, odată, cel puţin zece feluri de ciuperci şi bureţi crescând în plaiu şi folosite de om ca hrană. „Miere sălbatică în plaiu, îmi spunea un bătrân din Bumbeşti, găseam înainte şi găsim şi astăzi — uneori — multă". Plantele sunt *toate* folosite (ierburile). La Runcu am notat din gura bătrânelor un număr de peste cincizeci de plante, toate folosite — fie, cele mai multe, ca leacuri; fie, altele, ca alimente. Dar există şi soiuri de iarbă care, acolo în plaiul oltean în care cresc, *rămân şi peste iarnă verzi:* scrada, leurda, oarzăna. „Scurmă oile cu botul după ele sub zăpadă; le găsesc şi le mănâncă". Dar oile au, pentru iarnă, suficient fân cosit şi făcut clăi de cu vară. In plaiul Bumbeştilor, cele mai multe oi stau şi iarna în plai, la conace, cum stau şi dincolo, în Haţeg. Dar nu stau numai ele, ci şi oamenii — cum spuneam. Nu, nu! Munţii Olteniei — cei mai icumenici, mai habitabili din toţi munţii pământului românesc, au fost odinioară *plini* de viaţă românească: în ei suie, coboară şi se încrucişează cele mai numeroase, mai bătrâne şi mai bătătorite drumuri de trashumanţă; pe culmile lor se răsfaţă vara cele mai întinse şi mai bogate păşuni alpine; pe aceste culmi, calcula domnul de Martonne acuma aproape o jumătate de secol, este cea

www.dacoromanica.ro

mai densă populaţie de păstori şi turme în Carpaţi; în aceşti munţi se ţineau (şi se ţin încă) cele mai multe *nedei*, pentru care chiar o biserică se înnălţa până de curând sub masivul Parângului, *în plină inimă de munte.*

Despre munţii şi păstorii din raza Lotrului, doar, scrie undeva d. de Martonne: „Souvent, c'est avec sa famille entière que le baciu se transporte dans la montagne; on cite des enfants qui sont nés dans une stâna. On y vit, on y naît, on y meurt, comme dans la plaine, accompagné des mêmes rites, héritage des temps lointains, que le paysan roumain conserve avec un soin jaloux. Il n'est même pas rare de voir célébrer un mariage dans la montagne"... Sau, cum îmi spunea mie Ion Grigorescu din Bengeşti sau alţii, din Novaci şi aiurea: „Aveau şi biserică, în Coasta Bengâ; îi cununau acolo popii din Poiana, din Răşinari, dela noi din Novaci, din Bengeşti; alteori se făcea nunta pe munte, fără biserică: înplântau nişte brădui în pământ, închipuind pristolu, şi ocoleau acolo...; se cununau aşa; să fi văzut cum apăreau nuntaşii, venind de pe toţi munţii, fiecare cu daru-i: unu venea cu câte două mioare în dar, un altul cu câte un aréte (berbece nebătut), altul cu un berbecuţ mânându-l din urmă sau trăgându-l de coarne, un altul cu un mânz frumos"... Sau, tot domnul Emm. de Martinne: „Le fond de la population est bien

www.dacoromanica.ro

roumain; c'est même peut-être un des coins (regiunea munților Lotrului, n. n.) où l'on a le plus de chance de retrouver le type primitif du berger valaque, celui dont les vicilles chartes parlent comme d'un habitant naturel des forêts et des hautes montagnes... Aussi, dès l'aurore des temps historiques, cette vallée du Lotru apparaît comme une région à part, une sorte de refuge, où la population dace romanisée a pu se conserver à l'abri des invasions barbares..." Aicea, și în Hațeg, s'ar simți la ele acasă și... Cronica Pictată și Columna lui Traian...

Și, atunci, cred că trebuie să judecăm așa :

Viața românească, odinioară, era mult mai legată de munte decât astăzi. Populația țării întregi era, mai întâi, mult mai puțin numeroasă decât în zilele noastre și, din câtă era, cea mai mare parte umplea poala muntelui și partea din munte pe care am văzut-o numindu-se și astăzi, în Gorj, *plai*. Și, ca să anticipăm cu răspunsul, Mitropoliții noștri găseau — poate — că este lucru firesc ca ei să se numească, în titulatură, și *Exarhi ai plaiurilor*, adică ai acelor mădulare geografice ale pământului românesc în care viața pulsa mai autentică și mai multă lecât oriunde aiurea pe întinderea spațiului național românesc. Să ne ducem cu gândul la preziua întemeierii Statului Munteniei și să ne întrebăm: câtă populație

www.dacoromanica.ro

românească putea fi pe atunci în şesurile Ialomiţei şi ale Brăilei, câtă chiar în câmpia Olteniei? Pe câtă vreme acolo sus, în poala şi spre inima plaiului, se înşirau, unul după altul, măcar câte cnezate şi voevodate stau amintite în Diploma din 1247, dacă nu mai multe. Numele de Muntenia, care trebuie să ne vină de pe atunci, spune — încăodată — suficient. Noi îl vedem pe Seneslav Voevodul pornind din mica depresiune subcarpatică a Arefului din Argeş; mica „romànie" locală din Aref o vedem contopindu-se cu o alta din depresiunea Câmpulungului muntean, apoi cu o alta dela „Chioajdele", cu o alta dela Vălenii de munte... Un brâu de depresiuni subcarpatice şi tot atâtea formaţii politice locale, vrându-se şi căutându-se unele pe altele, un brâu de viaţă politică încingând muntele şi răzimându-se în el. Iar fiindcă depresiunile acestea sunt mai numeroase, mai largi şi mai bine apărate în Oltenia şi fiindcă Oltenia subcarpatică e situată cea mai spre nord-vest, deci cea mai depărtată de câte vânturi neprielnice veneau dinspre est şi dinspre şesurile noastre sudice, *acolo* a fost firesc să ia naştere *mai întâi* şi să se desvolte mai prielnic, după aceea, o mai bogată viaţă politică, organizată, românească. Lucrul acesta se lasă bănuit suficient din chiar Diploma Ioaniţilor. Iată de ce ni se pare că Intemeerea Statultui Ţării Româneşti trebue să fi venit la

www.dacoromanica.ro

Argeş de peste Olt unde, în poala muntelui, în numeroase sate încă mişună numele de Băsărabă. Am susţinut undeva că această Intemeere, pornită din Haţeg, a poposit mai întâi în Oltenia subcarpatică de unde, după o perioadă de maturizare politică, a trecut Oltul, acoperind ca o apă şi poala munţilor Munteniei. Domnul Gheorghe Brătianu, luându-ne şi pe noi în sprijin, a reluat problema, *sugerând* aceeaşi concluzie: că Intemeerea, în adevăr, *din* şi de peste munţi se pare c'a venit. Va veni o vreme când istoricii vor preţui mai mult acel pasagiu din Cronica Anonimă a Ţării Româneşti, în care se spune că Basarabii, după ce au trecut dincoace Dunărea, pe undeva în sud-vest, s'au tras încoace *tot pe sub poala Munţilor Olteniei,* spre a veni şi întemeia, la Argeş, Stat nou şi puternic. Această expresie de *poală a munţilor Olteniei* ne pare foarte elocventă şi ea nu poate să figureze aici fără rost. Cronica, se pare, ne-a servit o minunată lecţie despre *cum* sau *prin ce* trebue văzută şi înţeleasă, întâi de toate, istoria românească: prin puterile şi poruncile care stau înscrise în articulaţia şi fizionomia pământului românesc. Dar şi aşa !... Ne trebuieşte un istoric gen Camille Julian, autorul acelei unice *De la Gaule à la France,* un istoric care să ne dea şi nouă o *Dela Dacia lui Decebal la România de azi,* tot aşa gândită, adică prin

www.dacoromanica.ro

pământ, în mult mai mare măsură decât până azi, înțeleasă.

Când priveşti o hartă fizică a României, observi două noduri orografice în Carpaţi: unul cu inima în Ţara Dornelor în extremitatea nord-estică, românească, a acestora şi altul aproape de extremitatea lor sud-vestică, cu inima în masivul Retezatului. In dreptul lor, Carpaţii româneşti ating lăţimi maxime: peste 100 de km. în nord-est şi aproape 100 dincoace. Limitându-te numai la ceeace îţi spune harta fizică: lățimi maxime, masivitate, înnălţimi de asemeni maxime, — ai fi ispitit să crezi că în aceste regiuni Carpaţii prezintă şi golurile istorice şi actual-antropogeografice maxime. Aceeaşi este impresia, în adevăr, şi dacă priveşti o hartă a populaţiei spaţiului geografic românesc : în dreptul acestor două noduri orografice — două mari pete albe, caşicând ar spune : aici nu există oameni. Realitatea, totuş, e cu totul alta: tocmai în aceste două mari confluențe de munți a pulsat şi pulsează cea mai bogată viaţă carpatică românească. Tocmai ele sunt străbătute de cele mai multe şi mai vechi drumuri populare, tocmai ele au cele mai multe depresiuni interioare şi externe, tocmai din ele sau din poala lor au pornit: întemeerea Ţării Moldovei pe de o parte, întemeerea Ţării Româneşti pe de alta. Aceasta înseamnă că, pentru împrejurările şi condiţiile de viaţă generale

www.dacoromanica.ro

din vremea celor două întemeeri, cele două blocuri carpatice ofereau condiţii de viaţă românească optime: Dragoş şi Bogdan le-au dat expresie politică dincolo, Litovoiu şi Basarab dincoace.

Inseamnă, aşa dar, că munţii noştri prezintă — pentru privitorul superficial — oarecum un paradox antropogeografic. Paradoxul acesta se risipeşte însă de îndată, la o cercetare mai atentă.

Un geograf (Vâlsan) a exprimat părerea că în Carpaţii româneşti ar fi pulsat odinioară şi ar fi pulsând şi astăzi cea mai intensă viaţă păstorească din Europa. Se pare că nu este de loc o exagerare. După cum sigur nu este exagerare că, din toţi Carpaţii româneşti, cei cu viaţa pastorală cea mai intensă şi în cele mai patriarhale forme româneşti, odinioară şi astăzi, sunt Carpatii dintre Oltenia, Banat, Haţeg şi „Marginea" Sibiului. In aceştia se înnălţau zecile de cetăţi dace, pe vârfuri şi pe versante, din Vârful lui Pătru şi până deasupra Orăştiei, cu însăşi capitala marilor regi într'una din ele. Dacii le cunoşteau toate cărările şi drumurile, le păşteau cu turmele toate păşunile numeroase şi bogate, locuiau într'o mare parte din ei, în aşezări permanente, chiar şi iarna. Am văzut că „plaiul" versantului oltean era permanent locuit până de curând. Chiar azi, într'o oarecare măsură. In munţii Haţegului, colibele

www.dacoromanica.ro

si sălaşele în jurul cărora ciobanii îşi petrec iarna lângă turme în munte, merg până la 20 de km. în adâncul acestuia. In preajma cetăţilor dace, în plin munte, se înşiruie şi astăzi o intreagă serie de sate: este, de sigur, acea stare de lucruri, rămasă neschimbată până azi, care-l făcea pe istoricul roman să noteze: Daci inhaerent montibus. In niciun studiu sau tratat de istorie românească din vremea noastră n'am cetit un pasagiu ca acesta, plin de adevăr, pe care-l scot dintr'o lucrare a istoriografului sas Carl Gooss, tipărită în 1876. Notează el, în legătură cu Vârful lui Pătru (munte pe care, la ieşirea de sub tipar a acestor rânduri, sperăm ca o tabără de studenţi români să facă săpături întru identificarea castrului roman şi, poate, a burgului dacic preexistent acolo)· „Muntele acesta, care formează cumpăna apelor între văile Jiului şi Mureşului, trimite un fel de şea spre muntele Surianul, şi care poartă pe ea urmele unei întărituri ce prezintă o izbitoare asemănare cu un lagăr roman... Intr'una din porţi se adună o sumă de drumuri de munte care, după aceea, prin poarta sudică, duc toate spre valea Jiului... Locuitorii din jur numesc locul *Cetate* şi spun că în vechime se ţinea, în acest loc, un târg la care venea populaţia de pe ambele versante carpatice din acest loc. Pe drumul care duce din Vârful lui Pătru în valea Jiului se pot vedea, în mai

www.dacoromanica.ro

multe locuri, unind în curmeziş două versante de munţi paralele, urme de valuri ridicate de mână omenească. Peste acestea din urmă duce un drum. „Romanii construiseră, probabil, pe Vârful lui Pătru, un lagăr, a cărui funcţie era aceea de a asigura legătura dintre valea Sebeşului şi aceea a Jiului la Petrila, prin drumul care şi azi este mult umblat... In jurul munţilor Godeanu şi Vârful lui Pătru se găsesc peste tot cuiburi de fragmente ceramice... Nu e nici o îndoială că pe aici trecea, încă din timpurile preromane, unul din principalele drumuri care uneau valea Mureşului de a Dunării".. Care din istoricii noştri a scris undeva, despre acest drum şi acest lagăr roman care în adevăr au existat (drumul e şi azi în mare folosire!)? Cetim despre drumul armatelor romane pe... „valea Jiului", drum care abia peste 1800 de ani avea... să se nască; cetim, pentru aceeaşi vreme, dacă sau romană, despre drumul pe valea Oltului care, cum însumi am dovedit, abia peste un mileniu şi jumătate avea să apară! Vorbim despre drumuri care n'au existat şi ignorăm altele care au existat puternice, atunci, şi sunt la fel şi astăzi.

Vârful lui Pătru — cu castru roman pe şeaua lui odinioară, are 2133 m. altitudine. E situat pe vechea graniţă de până la 1918, dintre Oltenia şi Ardeal. Mai spre sud de el, situat până în 1918 pe aceeaşi graniţă, este mun-

www.dacoromanica.ro

tele Poiana Muierii, pe care şi azi, de Sânziene şi de Sf. Ilie, se fac nedei, adică „târguri“ de fete, aşa cum spune Gooss ca se făceau de acestea, cândva, (noi ştim că şi astăzi!) pe Vârful lui Pătru. Din muntele acesta, drumul care suie la el venind dela Cujir, ca şi un altul venind dela Costeşti şi Grădiştea Muncelului cele cu cetăţile dace în juru-le, coboară pe de o parte (printr'o bifurcaţie) spre Petrila în basinul Pietroşanilor şi coboară, printr'o altă ramură-i, drept spre sud, la Novaci — în Gorj. Ramura aceasta din urmă, folosită de şoseaua construită recent pe urmele lui, e numită de geograful Em. de Martonne: „marele şi vechiul drum de transhumanţă“. Din Poiana Muierii un alt drum popular se desfăcea (şi se desface) spre est, pentruca prin Piatra Albă, să meargă şi să coboare la Poiana Sibiului, după cum, din jos de Poiana Muierii, din drumul ce duce la Novaci, se desface un altul spre est, ducând, pe culmea dintre Latoriţa şi Lotru, până la Ciunget-Voineasa, iar de acolo la Brezoiu pe Olt, numai prin inimă de munţi (pe acesta din urmă l-am „făcut" însumi, cu căruţa). Puneţi toate acestea pe hartă şi vedeţi cum munţii Olteniei se umplu dintr'odată de viaţă trecută şi prezentă. Drumul care cobora la Petrila mergea spre vest în lungul Jieţului, trecea de Pietroşanii de azi spre vest (fiindcă pe Jiu în jos, pe unde îl văd istoricii ca fost mergând,

www.dacoromanica.ro

nu putea merge), ajungea până'n dreptul localităţii Lupeni de astăzi, de unde urca spre sud, spre a coborî în Oltenia, la Schela Gorjului — constituind astfel, dela Cujir, de unde pleca, şi până la Schela, unde l-am adus, unul din cele mai umblate drumuri transcarpatice — și aceasta nu numai în vremea romană sau în cea dacică, ci și în epocile anterioare, în zecile de mii de ani de când omul apăruse prin aceste locuri și se lipise — spre a rămâne pentru totdeauna neclintit, până azi — de Carpaţi. Dela Lupeni un drum lateral pleca din el spre nord şi, trecând peste acel „munte Babin" din documentul cu grăniţuirea din 1520, trecea la Merişor și de acolo pe Streiu în jos, spre punctele unde zac astăzi Haţegul (oraşul), Deva, Simeria,—spre valea Mureşului, într'un cuvânt.

Şi nu sunt, numai acestea, drumurile transcarpatice vechi. Harta Olteniei din 1720 a lui Friedrich Schwanz von Springfels l-a însemnat şi pe acela care, din dreptul mânăstirii Bistrita, suie pe o culme spre valea Lotrului, spre a se uni, la nord de Voineasa, cu acela care, prin Piatra Albă, spuneam că merge la Poiana; după cum l-a însemnat şi pe acela care, din dreptul Călimăneştilor, suie munţii spre a coborî pe Lotru, între Săliştea şi Brezoiu, spre a porni de acolo în susul văii şi a se uni cu cel precedent; l-a însemnat, aceeași hartă, şi pe cel care, suind pe Motru până la Cloşani,

www.dacoromanica.ro

pătrunde după aceea în munte pentruca, trecând Cerna, să meargă — trecând prin apropierea muntelui Ţarcul — şi să coboare la Caransebeş; după cum, în sfârşit, l-a notat şi pe acela care, dela Podenii Mehedinţului, trece pe la „Suliţi" în valea Cernei aproape de Băile Herculane, de unde ducea (şi duce) la Mehadia. Şi nu sunt, totuş, numai drumurile acestea, drumuri populare, care treceau în trecut şi trec deopotrivă azi Carpaţii din nordul Olteniei! Polovragii îşi au drumul lor de „plaiu", pe care deasemeni l-am făcut însumi cu căruţa până în vârful Igoiului, deasupra isvoarelor Olteţului, de unde mă uitam dincolo la Vârful lui Pătru, care domnea ca un rege peste o ţară de munţi şi coame domoale. Işi au şi Gurenii drumul sau *plaiul* lor mare, care suie din Oltenia până în cumpăna apelor, deasupra Câmpului-lu-Neag de pe Jiul Românesc. Am uitat să spun că şi pasul Vâlcanului poate fi „făcut" cu căruţa, că şi Tismana îşi are drumul ei de transhumanţă, dela mânăstire şi până „la Scoc", la întreita întâlnire de izvoare: Cerna-Motrul-Jiul, care şi acest drum poate fi foarte bine folosit de căruţe. Ei, dar drumurile acestea toate însemnau — şi înseamnă! — *viaţă*. O viaţă carpatică intensă, interesantă, vrednică de interesul, de pasiunea noastră cercetătoare.

Am încercat să arăt altundeva, fără să ştiu dac'am izbutit, că primul hotar politic între

www.dacoromanica.ro

Transilvania şi Oltenia în lungul cumpenii apelor a munţilor dintre Olt şi Porţile de Fier a fost tras abia în 1520, până atunci neexistând pe acolo un astfel de hotar şi fiind, golul munţilor Olteniei, un fel de ţară a nimănui folosită fără alegere, frăţeşte pe din două, de turmele transilvănene şi oltene deopotrivă. Ce bogată viaţă românească va fi pulsat până atunci în Carpaţii aceștia, asaltându-i din nord şi din sud deopotrivă! Populaţia satelor haţegane, a celor bănăţene dinspre Caransebeş, a celor din „Marginea" Sibiului, se întâlnea cu populația satelor nord-mehedinţene, gorjene şi vâlcene, la nedeile sau „târgurile" care se ţineau pe culmi, pe şeile cele mai frumoase de munţi. Se întâlneau la târgul de pe Vârful lui Pătru, la cel de pe Poiana Muierii (care şi azi se ţine), la cel de pe Gemănarea, în masivul Parângului, la cel de pe muntele care şi azi se cheamă *Nedeea* (2000 m.) la izvoarele Olteţului, se întâlnea în „Nedeile Borăscului" (2000 m.) sub muntele cu acelaș nume, la nedeea care se ţinea între munţii Micuşa şi Gârdomanul, aproape de vestiții Soarbele şi Piatra lui Iorgovan, la nedeea de pe muntele Straja, deasupra Jiului, în marginea Pasului Vâlcanului, etc., etc. Harta lui Schwanz (1720) înseamnă şi ea câţiva din munţii cu acest nume: Nedeea, dar şi mai interesant este că şi hotărnicirea din 1520 notează, pe hotar, trei munţi Nedeea. In-

www.dacoromanica.ro

seamnă, deci, că bâlciurile acestea „de fete" veneau din vremuri depărtate (pentruca apelativul *nedee* să fi fost devenit, deja, încă de atunci, nume propriu de munți).

Spuneam că harta austriacă din 1791 ne arată, pe muntele Coasta Bengâ, aproape de izvoarele Lotrului, deci în plină inimă a munţilor din acest loc, o *biserică*. In ea — îți vor spune și astăzi bătrânii din satele de pe Lotru, de sub munţii Olteniei, cei din satele mărginene ale Sibiului — în ea se cununau, până mai acum câteva zeci de ani, păstorii şi băciţele cari „se luau din nedee";... pentrucă până deunăzi nedeile umpleau munții — se ţineau, adică, mai pe toţi munţii maideseamă din această regiune, începând cu Sânzienele (24 Iunie) data serbării urcatului turmelor la munte, şi sfârşind cu Sf. Maria Mică, data extremă a coborîtului din munţi. Câte nu mi-a povestit, despre această fostă biserică în Coasta Bengâ, păzind şi sfinţind „patria de vară" a păstorilor dintre Jiu şi Olt, de curând răposatul bătrân Ion Grigorescu din Bengeşti, care a dus cu el în mormânt atâtea amintiri, atâtea date şi imagini din viaţa de munte, păstorească mai ales, a populaţiei oltene din acest loc! Acuma câţiva ani, când stam ultima dată de vorbă cu dânsul şi-l ascultam povestindu-mi cu oftări în piept despre câte văzuse şi trăise însuşi din viaţa de odinioară a ciobanilor din raza Lotrului de sus,

www.dacoromanica.ro

îmi notam în carnet (după ce priveam harta și mi-aruncam, din prispa casei lui, privirile spre Parângul care domina ca un zeu spre miazănoapte) îmi notam în carnetul de însemnări: „Ai spune că nu muntele a fost anexa de viață umană a ceeace e sub el, dincoa, ci că regiunea din poala lui era o anexă a muntelui, care el era inima, axa". Și mi-aminteam de ce notasem altădată, într'o excursie la Cloșani, în Mehedinți. Imi vorbea un bătrân despre nedeile de odinioară, ce se țineau între munții Micușa și Gârdomanul, la nord-vest de Oslea, dincolo de izvoarele Cernei: „spun bătrânii că pe vremea când se țineau nedeile alea, acolo în inima munților, era și o moară, *acolo, pe Lăpușnic*; era plin muntele de lume, vara, și măcinai acolo, pe loc"! Moară, odinioară, pe Lăpușnic! Uitați-vă pe artă și vedeți unde vine. Treceți cu mintea îndărăt, mutați-vă gândul în preziua Intemeerii sau în timpul acesteia și câteva secole după — și veți vedea Carpații plini, chiotind de viață: vara *și* pe plai, dar mai ales acolo sus, pe golul alpin; iarna, numai în cuprinsul plaiului, dar plin — plaiul acesta — de așezări omenești statornice, de „conace", „sălașuri" și colibe; de cârduri de porci mâncând de sub zăpada culmilor și coastelor, în pădure, ghinda și jirul așternute în straturi groase pe pământ; de turme de capre și oi (acestea din urmă, câte sau care nu plecau în

www.dacoromanica.ro

tranşhumanţa) mâncând pe loc fânul strâns clăi de peste vară şi toamnă sau păscând *scrada, léurda, oarzăna* şi alte soiuri de iarbă ce rămân verzi şi peste iarnă; de cirezile de vite mari, care deasemeni îşi petreceau iarna în munte.

L. Homo scria, pe la 1900, că majoritatea populaţiei daco-romane a Daciei a ramas „legata, după părăsirea acesteia sub Aurelian, mai ales de munţii Transilvaniei (înţelegea, foarte probabil, mai ales Apusenii) şi de aceia din *nordul Olteniei*". Iar Hasdeu, în „istoria lui Critică", scria: „Din toate regiunile locuite de Români la nord de Dunărea, Oltenia şi Bănatul în prelungirea lor cea comuna cu ţara Haţegului sunt singurele care reprezină o continuitate neîntreruptă geografică-istorică a neamului românesc, un cuib de unde se românizează treptat spre apus, spre Crivăţ şi răsărit (sic) şi peste Dunăre, cuibul mereu descărcându-şi prisosul, dar el rămânând totdeauna plin". In ariile acestea de continuitate daco-romană, intuite aşa de just de aceşti doi istorici, nordul Olteniei — depresiunile, plaiurile şi munţii lui — a jucat, poate, rolul de frunte.

Munţii aşa numitului de către geograful Emm. de Martonne „masiv banatic" şi, în genere, toţi munţii dintre Olt şi pasul Mehadia-Caransebeş au cea mai interesantă toponimie din toţi Carpaţii româneşti — cea mai interesantă şi, credem noi, cea mai veche şi continuă;

www.dacoromanica.ro

pe ei s'au ţinut odinioară şi *se ţin încă şi astăzi* cele mai numeroase nedei, acele „misterioase târguri pe innălţimi"; în cuprinsul lor, pe versantul lor din dreptul Gorjului de răsărit, se innălţau — pe coaste şi vârfuri de munte, zecile de cetăţi şi fortăreţe dace din vremea lui Decebal şi Burebista; ei sunt străbătuţi în toate direcţiile de vechi şi străvechi (şi astăzi, aceleaşi) drumuri populare pe culmi; în satele din marginea sau din cuprinsul lor mişuna odinioară — şi mişună şi astăzi — numele de Basaraba; în ei avem populaţia în faţa căreea, aflându-te în excursie, instinctul îţi spune că: *ea este*, autentica, arhaica, continua şi aproape neschimbata populaţie care a umplut aceşti munţi şi *vorlandurile* lor imediate în cele din urmă două milenii (cât de „autentică, arhaică, continuă şi aproape neschimbată" poate permite istoria şi geografia să rămână o populaţie într'un atare răstimp).

„Istoria — scria cândva N. Iorga — este, innainte de orice, viaţă; iar dacă n'ar da viaţă, se poate întreba un om cu socoteală: la ce mai pierdem vremea cu dânsa"? — iar istoria românească este, mai ales pentru întunecata perioadă care se cheamă evul ei mediu, istoria *massei* poporului, a mulţimei multe, mute, anonime, dar autentice, care umplea mai ales munţii, „plaiurile" şi depresiunile de sub streaşina acestora. Şi după *această* istorie trebue să

www.dacoromanica.ro

umblăm, pe ea să căutăm a o descifra noi. Aşa s'o înţelegem şi aşa s'o vrem. Alţii au ajuns de mult la această concepţie. Iată-l pe Jacques Bainville, de pildă, exprimând-o: „L'Histoire elle—même, qu'est-elle donc—le plus souvent, sinon le résultat de ce conflit, bien des fois millénaire, qui met aux prises d'une part la nature cherchant à imposer à l'homme sa tyranie, de l'autre l'homme faisant effort pour aservir la nature à son intelligente volonte"? Este istoria, aşa dar, ceeace spuneam noi, în primele rânduri ale acestei succinte, expuse „d'un seul jet" prezintări, că ar trebui să fie. Iată pentru ce (şi încheiem cu aceasta) studiul istoriei româneşti trebue să meargă mână în mână cu studiul *geografiei* româneşti. Catedra — sau catedrele — noastre de geografie trebue să fie la aceeaşi facultate cu cele de istorie naţională, independent de ceeace este la alţii. Geografia este prin ea însăşi un drum către o conştiinţă naţională puternică în sufletul tineretului; unită cu studiul istoriei naţionale, cu atât mai mult. La Bucureşti, pentru moment, geografia geme la Facultatea de ştiinţe, iar istoria tânjeşte după geografie la cea de Litere. Protestează, din toate încheeturile lor, plaiurile şi munţii Olteniei, mai ales: prin cât de multă istorie ascunsă istoricilor văzurăm că poartă.

www.dacoromanica.ro

CUPRINSUL:

	Pag.
Prefață	5
Spațiul geografic românesc	7
Geografia Satului Românesc	25
Pe urmele descălècatului din sud	49
Destinul istoric al Carpaților	83
Ce este și ce se chiamă Oltenia	111
Om și natură în Oltenia de miazănoapte	129
Sarmizegetusei și Gergoviei: comună închinare	153
Loviștea, țara de pe Olt și Lotru	165
Dela Câineni la Voineasa, peste munții Lotrului	177
Plaiul și muntele în istoria Olteniei	197

www.dacoromanica.ro

SOCIETATEA NAŢIONALĂ
DE EDITURĂ ŞI ARTE GRAFICE
„DACIA TRAIANĂ"
STRADA SĂRINDAR Nr. 5-7-9
BUCUREŞTI

www.dacoromanica.ro

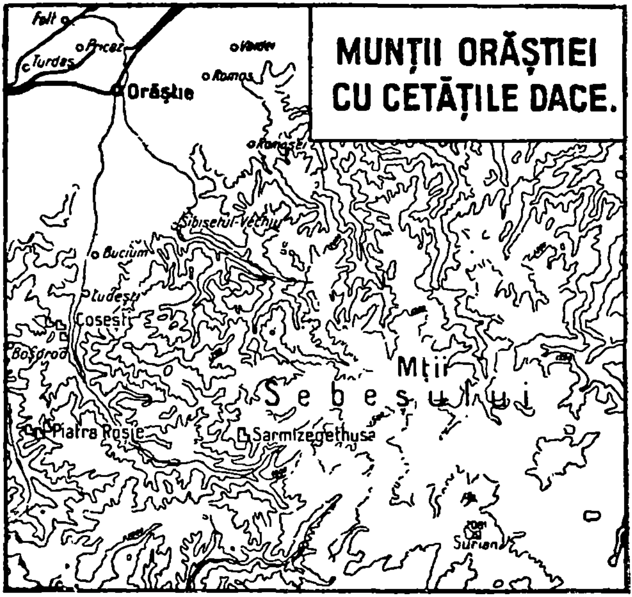

Decebal și Burebista nu și-au avut capitala, cum se crede de obiceiu, la Grădiștea-de-Hațeg, ci în acești *munți* ai Orăștiei, cuprinși între Streiul și Frumoasa, la 1250 m altitudine. Acolo a fost *Sarmizegethusa*.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro